

บทที่ 4

สารสำคัญจากกระบวนการทัศน์ของตัวละครและพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทย

ตำนานปรัมปราเป็นการสื่อสารด้วยภาษาที่เป็นรหัสหรือสัญลักษณ์ที่ต้องอาศัยการตีความ แม้ว่าเรื่องราวที่สื่อผ่านภาษาในตำนานปรัมปราจะเป็นไปไม่ได้ในความเป็นจริง แต่วิธีการอ่านภาษาของตำนานปรัมปราด้วยวิธีพิเศษตามแนวทางของการศึกษาเชิงโครงสร้างก็เป็นแนวทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การเข้าใจความจริงบางประการหรือเข้าใจ “สารสำคัญ” ที่ถ่ายทอดผ่านวิธีคิดแบบตำนานปรัมปราได้

เลวี-สเตราส์ผู้นำของการศึกษาด้านตำนานปรัมปราเชิงโครงสร้างได้เสนอไว้ว่า ในการทำความเข้าใจความหมายหรือการถอดรหัสของตำนานปรัมปรานั้น ต้องมองสิ่งที่ศึกษาในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ (sign) และค้นหาหรือกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายให้เกิดขึ้น

ศิริพร ณ ถลาง (2548: 248-249) ได้กล่าวถึงความคิดข้างต้นนี้ว่าเป็นเพราะ “เลวี-สเตราส์เชื่อว่าชนดั้งเดิมหรือบรรพชนของเราพยายามสื่อสาร “ความในใจ” ผ่านตำนานปรัมปรามายังชนรุ่นหลัง ซึ่งถ้าเรานำเอาตำนานปรัมปราเรื่องต่าง ๆ ในแต่ละวัฒนธรรมมาประมวลดูทั้งหมดก็จะพบว่า “ความในใจ” ซึ่งมีลักษณะเป็น “ข้อขัดแย้งในใจ” ที่มีลักษณะ “ตรงข้ามกัน” บางประการที่บรรพชนต้องการให้ชนรุ่นหลังได้ทราบนั้นเป็นเรื่องอะไร วิเคราะห์หา “ข้อขัดแย้งในใจ” ของบรรพชนในกลุ่มชนต่าง ๆ ก็คือ ต้องพยายาม “ถอดรหัสภาษาของตำนาน” ผ่าน “ความคิดแบบคู่ตรงข้าม” ที่แฝงอยู่ในลักษณะตัวละครหรือพฤติกรรมของตัวละครในตำนานปรัมปราของสังคมนั้น ๆ”

ดังนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจะพยายาม “ถอดรหัสภาษาของตำนาน” เพื่อวิเคราะห์ “สารสำคัญ” จากตำนานปรัมปราไทย โดยวิเคราะห์จากสิ่งที่เรียกว่าเป็น “รหัส” “สัญลักษณ์” หรือเรียกโดยรวมว่า “สัญลักษณ์” เป็นสำคัญ ซึ่งจะมุ่งประเด็นไปที่การศึกษาตัวละครและพฤติกรรมของตัวละครโดยใช้วิธีวิเคราะห์ตามแนวโครงสร้างนิยม คือการพินิจสิ่งที่ศึกษาในเชิง กระบวนทัศน์ หรือ ชุดความคิด ดังที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า *paradigm* ทั้งจะได้วิเคราะห์ให้เห็นตรรกะของ “ความคิดแบบคู่ตรงข้าม” จากกระบวนทัศน์ของตัวละครและพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทยไปพร้อมกัน

กระบวนทัศน์ หรือ *paradigm* นี้ ศิริพร ณ ถลาง (2548) กล่าวว่า หมายถึง ชุดความคิดชุดหนึ่ง เช่น ชุดความคิดเรื่องดอกไม้สีขาว ก็อาจประกอบด้วย ดอกมะลิ ดอกแก้ว ดอกโมก ดอกปีบ เป็นต้น หรือหากสมมติว่า บรรพชนในสังคม ก. ต้องการจะส่งสารเกี่ยวกับต้นกำเนิดของสมาชิกในสายตระกูลต่าง ๆ ในสังคมนั้น โดยต้องการจะบอกว่า

“ในสังคม ก. มี 4 ตระกูลใหญ่คือ ตระกูล A B C D สายตระกูล A มีบรรพบุรุษ เป็นสัตว์ที่อยู่ในอากาศ, สายตระกูล B มีบรรพบุรุษเป็นสัตว์บก, สายตระกูล C มีบรรพบุรุษเป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ และสายตระกูล D มีบรรพบุรุษเป็นสัตว์น้ำ”

เวลาส่งสารเกี่ยวกับสายตระกูล A ที่มี สัตว์ที่อยู่ในอากาศ เป็นบรรพบุรุษ ก็อาจใช้คำต่าง ๆ กันว่า นกอินทรี นกแก้ว นกฮูก นกเงือก, เวลาส่งสารที่เกี่ยวกับสายตระกูล B ก็อาจส่งคำหลายคำ เช่น สิงโต เสือดาว หมี สุนัข ซึ่งล้วนเป็นสารเกี่ยวกับ สัตว์บก, เวลาส่งสารที่เกี่ยวกับสายตระกูล C ที่มีบรรพบุรุษเป็น สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ก็จะใช้คำว่า กบ คางคก จระเข้ ตะกวด และเวลาส่งสารที่เกี่ยวกับ กลุ่มสายตระกูล D ที่มี สัตว์น้ำเป็นบรรพบุรุษ ก็จะพูดว่า ปลาฉลาม ปลาฉลาม กูทะเล ปลาไหลทะเล ดังนั้นสารที่ลูกส่งมาจากบรรพชนสังคม ก. ก็จะมี 4 กระจบวนทัศน์ คือ

(A)	(B)	(C)	(D)
นกอินทรี	สิงโต	กบ	ปลาฉลาม
นกแก้ว	เสือดาว	คางคก	ปลาฉลาม
นกฮูก	หมี	จระเข้	กูทะเล
นกเงือก	สุนัข	ตะกวด	ปลาไหลทะเล

ความสัมพันธ์เชิงกระจบวนทัศน์จึงเห็นได้จากการอ่านจาก “บนลงล่าง” คือ “นกอินทรี นกแก้ว นกฮูก นกเงือก” ซึ่งจะได้ขึ้นเป็นเสียงประสานที่สื่อความหมายซ้ำ ๆ กันเรื่อง “สัตว์ที่อยู่ในอากาศ” และในทำนองเดียวกัน “กบ คางคก จระเข้ ตะกวด” ก็จะเป็นเสียงประสานที่สื่อความซึ่งพอจะจับสารได้ว่าหมายถึง “สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ” เป็นต้น

จากคำอธิบายของศิริพร ณ ถลาง ข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า ลักษณะของความสัมพันธ์แบบ กระจบวนทัศน์คือการสามารถเข้าไปแทนที่ในตำแหน่งเดียวกันได้ในประโยคหรือเนื้อหาส่วนต่าง ๆ ของตำนานปรัมปราที่ต้องการจะส่งสารในเรื่องเดียวกัน เป็นวิธีการเดียวกับที่เลวี-สเตราส์เสนอว่า เราต้องอ่านตำนานปรัมปราเหมือนกับการอ่าน orchestra score คือต้องเข้าใจดนตรีทั้งส่วนที่เป็น melody คือท่วงทำนองของเพลง ๆ หนึ่งที่ดำเนินเรื่อยไปตามลำดับเวลา ซึ่งเทียบได้กับการมอง ความสัมพันธ์ในเชิงประโยคหรือความสัมพันธ์ในแนวนอน และส่วนที่เป็น harmony คือ เสียงประสานจากเครื่องดนตรีต่าง ๆ ในขณะที่บรรเลงตามตัวโน้ตแต่ละตัวในแต่ละช่วงเวลาซึ่ง เป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (ดูรายละเอียดในบทที่ 2 หัวข้อ 2.3.1 และ 2.3.2)

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะนำแนวทางการวิเคราะห์ในเชิงกระจบวนทัศน์ดังกล่าวมาพินิจสารสำคัญ จากตำนานปรัมปราไทยโดยจะกล่าวถึงประเด็นหลัก 2 ประเด็นคือ

4.1 สารสำคัญจากกระบวนการทัศนของตัวละครในตำนานปรัมปราไทย

4.2 สารสำคัญจากกระบวนการทัศนของพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทย

4.1 สารสำคัญจากกระบวนการทัศนของตัวละครในตำนานปรัมปราไทย

ตำนานปรัมปราไทยมีตัวละครที่น่าสนใจอยู่เป็นจำนวนมากดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์เนื้อหาที่ปรากฏซ้ำในตำนานปรัมปราไทยแต่ละประเภทในบทที่แล้ว หากเรานำตัวละครเหล่านั้นมาพิจารณาความสัมพันธ์ที่มีร่วมกันในเชิงกระบวนการทัศนตามวิธีการศึกษาเชิงโครงสร้างซึ่งเชื่อว่าเราไม่อาจวิเคราะห์หาความหมายของตำนานปรัมปราได้จากหน่วยย่อย ๆ หน่วยใดหน่วยหนึ่งโดยลำพัง แต่ต้องนำหน่วยย่อยนั้น ๆ มาพิจารณาหาความสัมพันธ์ที่มีต่อองค์รวมจึงจะนำไปสู่การค้นพบความหมายสำคัญหรือสารสำคัญที่ซ่อนเร้นอยู่ ก็จะพบว่า ตัวละครซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายในตำนานปรัมปราไทยสามารถนำมาจัดจำแนกได้เป็น 4 กระบวนการทัศนใหญ่ ๆ ดังนี้

กระบวนการทัศนของความเชื่อดั้งเดิม	กระบวนการทัศนของชนกลุ่มต่าง ๆ	กระบวนการทัศนของความเชื่อทางพุทธศาสนา	กระบวนการทัศนของตัวเชื่อม (mediator)
แกน	ลี้ละ (ละว้า)	พระพุทธเจ้า	ฤๅษี
ปู่-ย่า	ขอม (กรอม)	พระโพธิสัตว์	นาค
ขวัญข้าว	มอญ (เมงคบุตร)	พญจักรพรรดิราช	ยักษ์
กบ	ยาง (กะเหรี่ยง)	พระอรหันตสาวก	เทวดา
ผีอารักษ์	คนไต (ไท)	พระเจ้าอโศก	กวาง / เนื้อทราย
ผียักษ์	ม่าน	พระอินทร์	
ผีเสื้อ	มูเซอ	พระวิษณุกรรม	
ผีตาแฮก	ฮ้อ	กา	
ผีน้ำ	ฯลฯ	ช้าง	
ผีประจำต้นไม้		หงส์	
ผีจากขอกฟ้าคายีน			

4.1.1 ตัวละครในกระบวนการทัศนของความเชื่อดั้งเดิม

กระบวนการทัศนของความเชื่อดั้งเดิม โดยแท้จริงแล้วก็คือกระบวนการทัศนของตัวละครในชุดความคิดของอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือ “ผี” ประเภทต่าง ๆ ที่คนไทย-ไทนับถือ หรือกล่าว

ได้ว่ากระบวนทัศน์นี้เป็นเสียงประสานที่บรรพชนไทย-ไทได้สื่อความหมายซ้ำ ๆ เกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือผีประเภทต่าง ๆ ที่มีบทบาทอยู่ในตำนานปรัมปราไทย

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542ข : 1-2) ได้กล่าวถึง “ผี” ในสังคมวัฒนธรรมไทย-ไท ไว้ว่า อาจจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ผีฟ้า ผีคนตาย และผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ

ผีฟ้า หมายถึงผีที่อยู่บนฟ้าซึ่งเรียกแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น อาจมีหลายองค์ และแต่ละองค์มีหน้าที่แตกต่างกัน องค์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดซึ่งเป็นผู้ดูแลโลกและสรรพสิ่งรวมทั้งกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระเจ้าในบางศาสนา บางถิ่นเรียกว่า แถนหลวงหรือแถนฟ้าขึ้น ไทอาหมเรียกว่าฟ้าต้อจั้ง

ผีคนตาย หมายถึงผีที่เป็นวิญญาณของผู้ที่ตายไป มีทั้งที่ร้ายและดี แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

- ก) ผีเรือน บางทีเรียกว่า ผีดำ หมายถึงผีบรรพบุรุษ คือปู่ย่าตายายพ่อแม่ที่ล่วงลับไป คอยคุ้มครองดูแลช่วยเหลือลูกหลาน
- ข) ผีบ้าน บางทีเรียกว่า เสือบ้าน หมายถึงผีประจำหมู่บ้าน คือวิญญาณของผู้ที่เคยเป็นคนสำคัญของหมู่บ้านหรือเมือง คอยคุ้มครองและให้ความอนุเคราะห์แก่คนในหมู่บ้าน
- ค) ผีเมือง บางทีเรียกว่า เสือเมือง หมายถึงผีประจำเมือง คือวิญญาณของเจ้าเมืององค์ก่อน ๆ หรือวีรบุรุษของกลุ่มชน คอยคุ้มครองและให้ความอนุเคราะห์ดูแลคนทั้งเมือง

ผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ผีประเภทนี้ไม่ปรากฏรายละเอียดในด้านความเป็นมา ได้แก่ ผีป่า ผีเขา ผีถ้ำ ผีดิน ผีน้ำ ผีนา ผีประจำต้นไม้ เป็นต้น

แม้ว่าผีที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะมีหลายประเภทและมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาในเชิงกระบวนทัศน์ ผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เหล่านี้ก็ร่วมอยู่ในกระบวนทัศน์หรือชุดความคิดเดียวกัน คือเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่คนไทยนับถือในฐานะที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมอันเป็นความเชื่อที่มีรากฐานความคิดในกลุ่มคนไทย-ไทมาก่อนการนับถือพุทธศาสนา หรือเรียกได้ว่าอยู่ในคนละชุดความคิดกับพุทธศาสนาตลอดจนศาสนาอื่น ๆ ที่นับถือกันอยู่ในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นพราหมณ์-ฮินดู คริสต์ อิสลาม ฯลฯ ตัวละครสำคัญที่อยู่ในกระบวนทัศน์นี้ได้แก่ แถน ปู่-ย่า ขวัญข้าว กบ และผีประเภทต่าง ๆ

ในตำนานปรัมปราไทย แถน และ ปู่-ย่า เป็นตัวละครที่มีลักษณะของผีฟ้า ด้วยเป็นผีที่อยู่บนฟ้าผู้มีบทบาทในการลงมาสร้างโลกและสรรพสิ่งในธรรมชาติ ในตำนานสร้างโลก

บางสำนวนเล่าว่านอกจากปู่-ย่าจะมีลักษณะของผีฟ้า คือเป็นผู้ที่ลงมาสร้างโลกเช่นเดียวกับแดนแล้ว คนไทยบางกลุ่มก็มีการนับถือปู่-ย่าเป็นผีบรรพบุรุษของกลุ่มคนด้วย ส่วนขวัญข้าว ผิดาแฮก ผีน้ำ ผีประจำต้นไม้ และ กบ นั้น ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยในลักษณะของผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ซึ่งผีประเภทนี้คนไทย-ไทจะเช่นสรวงเมื่อต้องการขอความช่วยเหลือหรือขออนุญาตใช้ประโยชน์เพื่อนำไปเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตและเพื่อก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ ยังมีผียักษ์ ผีโป่ง ผีจากขอกฟ้าดาฮีนซึ่งเป็นผีร้ายที่ให้โทษแก่นุชย์ ตัวละครในกลุ่มนี้จึงสามารถจัดให้อยู่ในกระบวนทัศน์เดียวกันได้ ด้วยล้วนเป็น “ผี” ที่คนไทย-ไทต่างก็นับถือในฐานะที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมนั่นเอง

จากการศึกษาลักษณะของตัวละครในกระบวนทัศน์นี้ พบว่า ตัวละครบางตัวแสดงบทบาทให้เห็นทั้งด้านดี (+) และด้านร้าย (-) คือมีทั้งด้านที่ ก่อกำเนิดหรือเกื้อกูลโดยเอื้ออำนวยปัจจัยต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตให้แก่สรรพชีวิต (+) และด้านที่ ทำลายหรือลงโทษเมื่อมนุษย์ประพฤติผิดหรือทำให้ไม่พอใจ (-) แต่ก็มีตัวละครอีกส่วนหนึ่งที่แสดงบทบาทเฉพาะในด้านใดด้านหนึ่ง พฤติกรรมที่สะท้อนถึงภาวะของการเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติหรือผีของตัวละครกลุ่มนี้มีดังนี้

แดน

แดน พระยาแดน หรือผีฟ้าผีแดน มักปรากฏบทบาทในตำนานสร้างโลก และตำนานฝน มีลักษณะของผีฟ้าที่เป็นเทพเจ้าสูงสุดผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง อีกทั้งเป็นผู้ควบคุมความเป็นไปของธรรมชาติ โดยมี พระยาแดน แดนฟ้าขึ้นหรือพระยาอินทริปิตราษผู้เป็นบิดาของ ขุนบรม หรือพระยาแดนหลวง เป็นใหญ่ในหมู่แดนทั้งหลาย ใน พงศาวดารล้านช้าง กล่าวว่า พระยาแดนหลวงนี้มีบริวารอีก 4 องค์ คือ แดนแต่งหรือพระพิศณุกรรมเทวบุตร แดนช่าง แดนคม หรือแดนกรม และแดนเถือกหรือแดนตรา ซึ่งก็คือจุโลกบาลที่อยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา จึงเห็นได้ว่า ในความคิดความเชื่อของคนไทย-ไทแดนมีหลายองค์และมีหน้าที่แตกต่างกันไป โดยผู้เป็นใหญ่ในหมู่แดนทั้งหลายก็คือ พระยาแดน แดนฟ้าขึ้น หรือ พระยาแดนหลวง นั่นเอง¹

¹ ความคิดความเชื่อดังกล่าวนี้มีปรากฏชัดในกลุ่มไทดำ ไทขาว ซึ่งเป็นชนชาติไทยที่ยังคงนับถือผี ศิราพร ณ ถลาง (2545: 40-41) กล่าวว่า ไทดำไทขาวเชื่อว่าแดนเป็นผู้สร้างมนุษย์และเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตมนุษย์ โดยมีระบบการจำแนกแยกแยะประเภทและบทบาทของแดนอย่างละเอียดลออ กล่าวคือ แดนหลวง เป็นเจ้าของแดนทั้งหมด แดนบุญแดนจึงเป็นแดนที่ทำให้คนสบาย มีเงิน มีงาน แดนเคอะ เป็นแดนที่คอยดูแลแต่ช่วงชีวิตของคน แดนโซ้ย เป็นแดนที่คอยดูแลว่าผู้ใดทำผิดฮึดคอง แดนหิดแดนไห้ เป็นแดนที่ดูแลคนตายที่ลำบาก แดนหล่อ เป็นแดนผู้สร้างคน แดนเจียง เป็นแดนที่ดูแลคนที่ตายอันเกิดจากการรบกัน แดนสูงแดนขาว เป็นแดนที่ดูแลเรื่องฟ้า ลม ฝน

บทบาทของแดนในฐานะผีฟ้าที่ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยก็คือ แดน เป็นผู้สร้างโลก-สร้างมนุษย์ ตำนานสร้างโลกบางสำนวนเล่าว่าแดนเป็นผู้ที่สร้างหรือส่งปู่สังกะสา ย่าสังกะสีซึ่งเป็นคุ่มมนุษย์ชาย-หญิงคู่แรกให้ลงมาสร้างโลกตามบัญชาของแดน หรือเล่าว่าแดนได้ เจาะหมากน้ำเต้าจึงทำให้ชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ หลั่งไหลออกมาจากหมากน้ำเต้า อีกทั้งยังได้สร้างสัตว์ และสรรพสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา ตลอดจนไปจนพืชต่าง ๆ อีกด้วย

ในตำนานสร้างโลกยังมีความต่อไปว่า แดนได้ส่งกษัตริย์ให้ลงมา ปกครองโลกมนุษย์พร้อมทั้งได้สอนหลักในการปกครองให้ด้วย สอดคล้องกับที่กลุ่มไทอาหมเล่า ว่าพระเจ้าได้ส่งขุนหลวงขุนลายลงมาปกครองมนุษย์ ไทใหญ่เล่าว่าเทพแสงหลอนได้ประทานขุนลู่ ขุนไต้มาให้โลกมนุษย์ หรือกลุ่มไทอีสานและลาวก็เชื่อเช่นกันว่าแดนได้ส่งขุนบรมให้ลงมาเป็นผู้ปกครอง ยิ่งไปกว่านั้น แดนยังได้สอนให้มนุษย์ทำนาในฤดูฝนและในที่ลุ่ม ซึ่งก็สอดคล้องกับที่ เรารับรู้กันจาก พงศาวดารล้านช้าง ว่า แดนได้ส่งควายลงมาที่น่าน้อยอ้อยหนูเพื่อให้คนทำนา

แดนยังเป็นผู้ที่มีบทบาทในการควบคุมดูแลฝนและแสงสว่าง โดยเป็นผู้ที่ บัญชาให้ฝนตกลงไปเล่นน้ำที่สระในเมืองฟ้าเพื่อให้ฝนตกลงมายังโลก และเมื่อโลกถูกปกคลุมด้วย เครื่องเขากาจนไร้แสงสว่าง แดนก็ได้ให้ปู่เยอย่าเยอโค่นเครื่องเขากา โลกจึงได้รับแสงสว่างอีกครั้ง บทบาทต่าง ๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าแดนมีภาวะของการเป็นผู้สร้าง ผู้ให้กำเนิดหรือให้ชีวิต โดยเป็นผู้ที่ก่อภูสรวพรชีวิตและสรรพสิ่งในโลก (+) อย่างไรก็ตาม ในทางกลับกัน แดนก็มีบทบาท เป็นผู้ที่ย่ำยีมนุษย์ได้เมื่อมนุษย์ไม่เชื่อฟังหรือไม่บูชาให้เป็นที่พอใจ โดยอาจบันดาลให้น้ำท่วม โลก หรือเกิดฝนแล้ง (-) ดังที่พบได้ในตำนานสร้างโลกและตำนานฝน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ แดนจึงมี ลักษณะทั้งด้านดีและด้านร้าย คือสามารถเป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย อันเป็นลักษณะของอำนาจ เหนือธรรมชาติ

ปู่-ย่า

ปู่-ย่ามีลักษณะของผีฟ้าผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งเช่นเดียวกับแดน แต่มิได้ ยกย่องนับถือเป็นเทพเจ้าสูงสุด มีชื่อเรียกแตกต่างกันออกไป เช่นอาจเรียกว่า ปู่สังกะสา-ย่าสังกะสี ปู่สังสะย่าสังไต้ ปู่สังกะสาย่าสังกะไต้ ปู่สองสี (ศรี) ย่าสองไต้ ปู่สังสีย่าสังไต้ ปู่สังไคยสังกะสี ปู่สร้างสีย่าสร้างไต้ หรืออาจเรียกผิดแผกออกไปมากกว่า ปู่จางสักย่าจางสัก ปู่แดนย่าแดน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเรียกว่า นางอิตตะไคยะสังกะสีและปู่จู่ไคยะสังกะสา ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนชื่อ ของปู่สังกะสา-ย่าสังกะสีให้เป็นพุทธอีกด้วย อย่างไรก็ตาม บทบาทที่ปรากฏในตำนานสร้างโลก ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับแดน คือ ปู่-ย่าเป็นผู้ที่สร้างโลกโดยได้สี่จี๋ไคลออกมาเสกให้เป็นแผ่นดิน ปู่-ย่าได้สร้างมนุษย์ซึ่งมักเล่าว่าปู่-ย่าเอาดินมาปั้นเป็นรูปคนหญิงและชายแล้วเสกให้มีชีวิต หรือบ้าง ก็ว่าปู่-ย่าอยู่ด้วยกันจนมีลูกและสี่บลูกสี่บลานต่อมา ปู่-ย่าเป็นผู้สร้างสัตว์ซึ่งเกิดจากเอาดินมาปั้น

เป็นสัตว์ 12 ราศีให้ลูกเล่นแล้วคืนที่ปีนั้นกลับมีชีวิต และปู่ย่าได้ไถนาจึงทำให้คืนที่เกิดจากการไถนากลายเป็นภูเขาและรอยไถกลายเป็นแม่น้ำ บ้างก็ว่าหลังจากแดนให้ลงมายังโลก ปู่-ย่าก็นำน้ำเต้าวิเศษลงมายังโลกเมื่อทพน้ำเต้าแตกก็เอาเมล็ดพืชโยนขึ้นฟ้าและหว่านลงดิน จึงทำให้เกิดพืชต่าง ๆ ขึ้น นอกจากนี้ปู่-ย่ายังได้สอนให้มนุษย์ทำนาและหาอาหารกินอีกด้วยโดยมีสำนวนที่เล่าว่า ปู่-ย่าเป็นผู้ดูแลรักษาไร่นา ดังนั้น ข้าวที่เกี่ยวแล้วจึงต้องนำมาบูชาปู่-ย่า

ปู่-ย่ายังได้ส่งลูก ๆ ให้ไปครองเมืองต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่แดนหรือเทพเจ้าสูงสุดของคนไทยกลุ่มอื่น ๆ ได้ส่งผู้ปกครองลงมาปกครองมนุษย์ อย่างไรก็ตาม บทบาทของปู่-ย่าก็มีได้มีแต่เฉพาะด้านที่เกื้อกูลมนุษย์เท่านั้น ยังมีด้านตรงข้ามซึ่งเป็นการลงโทษมนุษย์เช่นเดียวกับบทบาทของแดน กล่าวคือ ใน ปฐมมธุลณี มีความว่า เมื่อปู่-ย่าได้สร้างมนุษย์ 3 คนแรกขึ้นแล้วมนุษย์ทั้งสามใจบาป ฆ่าสัตว์ ปู่-ย่าจึงตัดสินใจทำลายโลกโดยทำให้น้ำท่วมโลก ปู่-ย่าจึงเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งมีลักษณะทั้งด้านดีและด้านร้าย คือสามารถเป็นได้ทั้งผู้สร้างและผู้ทำลาย เช่นเดียวกับแดนนั่นเอง

นอกจากตัวละครประเภทปู่-ย่า หรือคู่ชาย-หญิงจะมีลักษณะของผีฟ้าแล้ว ในความเป็นจริง ยังมีการนับถือปู่-ย่าเป็นผีบรรพบุรุษอีกด้วย คนไทย-ไทโดยเฉพาะในล้านนาแม้จะสืบเชื้อสายมาจากบรรพชนหลายชาติพันธุ์แต่ก็ยอมรับร่วมกันว่าบรรพบุรุษของตนสืบเชื้อสายมาจาก *ปู่แดนย่าแดน* หรือบางทีเรียกว่า *ปู่แสนย่าแสนใส* ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผู้ที่สร้างโลกสร้างมนุษย์ตามที่ปรากฏในตำนานสร้างโลก² นอกจากนี้ ในกลุ่มของชาวลัวะก็นับถือว่ายักษ์ *ปู่แสนย่าแสน* เป็นผีบรรพบุรุษของกลุ่มตนด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ ตัวละครประเภทปู่-ย่าซึ่งมีการยอมรับนับถือทั้งในระดับที่เป็นผีฟ้าและผีบรรพบุรุษจึงเป็นหนึ่งในกระบวนทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

ขวัญข้าว

ขวัญข้าวเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีลักษณะของผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ แม้คนไทย-ไทจะมีคำเรียกขวัญข้าวแตกต่างกันโดยในกลุ่มไทได้คงเรียกว่า *ปู่ขวัญข้าว* ไทลื้อ ไทเงิน รวมทั้งไทยในประเทศไทยเรียกว่า *ย่าขวัญข้าว* หรือกลุ่มไทดำ ไทขาว ลาว และไทยในประเทศไทย จะเรียกว่า *แม่โพสพ แม่โพสพ แม่โคสก* หรือ *แม่ข้าว* ก็ตาม แต่สิ่งที่

² การยอมรับตัวละครปู่-ย่าว่าเป็นผีบรรพบุรุษเช่นนี้ อาจเป็นไปได้ว่าความคิดความเชื่อดังกล่าวสืบทอดและปรับเปลี่ยนมาจากการนับถือแดนและปู่-ย่าในฐานะที่เป็นผีฟ้า โดยในภายหลังได้หลอมรวมเอา แดน และปู่-ย่า มายอมรับนับถือในฐานะที่เป็นผีบรรพบุรุษแล้วเรียกว่า *ปู่แดนย่าแดน* หรือ *ปู่แสนย่าแสนใส* อันสอดคล้องกับชื่อปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีในตำนานสร้างโลกนั่นเอง

รับรู้ร่วมกันก็คือ ชื่อเหล่านี้เป็นคำเรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำต้นข้าวหรือวิญญาณแห่งข้าวซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของคนไทย-ไท

ในตำนานข้าวไทย-ไท ปู่ขวัญข้าว ย่าขวัญข้าว และแม่โพสพได้แสดงบทบาทเช่นเดียวกับที่อำนาจเหนือธรรมชาติอื่น ๆ เกื้อกูลมนุษย์ โดยได้อุทิศและเสียบสละตนให้เป็นอาหารของมนุษย์ตลอดไปจนถึงพระพุทธเจ้า จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ตรัสรู้ (+) แต่ปู่ขวัญข้าวและย่าขวัญข้าวกลับถูกมนุษย์ สัตว์ และเทวดาทิ้งหลายละลิมบุญคุณ ยกย่องว่าพระพุทธเจ้ามีคุณหรือมีประโยชน์เหนือกว่า ส่วนแม่โพสพก็ถูกแม่หมาดีและถูกพระยาผู้โลภมากนำไปขาย จึงเป็นเหตุให้ปู่ขวัญข้าว ย่าขวัญข้าว และแม่โพสพน้อยใจและหนีไป การหนีมนุษย์ไปนี้เองเป็นการแสดงให้เห็นบทบาทในอีกด้านหนึ่งของปู่ขวัญข้าว ย่าขวัญข้าว และแม่โพสพ คือเป็นการลงโทษมนุษย์ให้เกิดความอดอยาก (-) เช่นเดียวกับที่แฉก ปู่-ย่า และอำนาจเหนือธรรมชาติอื่น ๆ มีบทบาทในด้านนี้เช่นกัน

กบ

กบเป็นหนึ่งในตัวละครที่อยู่ในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม เป็นสัญลักษณ์สากลของความอุดมสมบูรณ์ เป็นสื่อสัญลักษณ์ของน้ำและฝน คนไทย-ไทนับถือกบในฐานะที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่มีการทำพิธีบูชา เช่น ในกลุ่มไทเงินเมืองเชียงตุง มีการทำพิธีแก่นกลองส่งแก่นแซ่ เพื่อบูชากบให้ฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล ในกลุ่มจ้วงมณฑลกวางสี มีการทำพิธีบูชากบและเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนเกิดจากกบ นอกจากนี้ ปฐมพงษสุวรรณ (2542: 195) ยังกล่าวว่า คนไทยอีสานในบางจังหวัด เชื่อว่ากบเป็นบรรพบุรุษที่ชี้แนะแหล่งทำมาหากิน รวมทั้งเป็นผู้นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์แห่งฟ้าฝน จึงมีการทำพิธีบูชากบ เช่น พิธีเลี้ยงเจ้าแม่กบที่หมู่บ้านหนองกบ ตำบลภูจาน อำเภอคำเขื่อนแก้ว จังหวัดบึงโขงหลวง เป็นต้น

กบเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้เป็นสัญลักษณ์ของการขอฝน จึงมีการนำความหมายเชิงสัญลักษณ์ของกบมาผูกโยงเข้ากับเรื่องราวของพระอาทิตย์และพระจันทร์อันเกี่ยวข้องกับวัฏฏะของฤดูกาล ดังเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานสุริยคราสและจันทรคราสของไทย ซึ่งมักจะเล่าว่า กบเป็นผู้ที่ขึ้นไปกินเดือนกินตะวันเมื่อครั้งที่โลกร้อนแห้งแล้งเพราะมีเดือนและตะวัน 12 ดวงบนท้องฟ้า กบจึงขึ้นไปกินตะวันและเดือนจนเหลืออยู่อย่างละครึ่งอันเป็นการช่วยเหลือให้โลกมนุษย์เย็นลงและเข้าสู่ภาวะที่สมดุลของธรรมชาติ กบจึงมีฐานะเป็นผู้ที่ช่วยเหลือโลกและมนุษย์ (+) นอกจากนี้ ยังมีตำนานสุริยคราสและจันทรคราสใน *แบบเรื่องพี่น้องทะเลาะกัน* ที่เล่าว่า กบคือน้องผู้ทะเลาะกับพี่ ซึ่งอาจเป็นน้องชายคนสุดท้องที่ทะเลาะกับพี่ทั้งสอง พระจันทร์ที่ทะเลาะกับพระอาทิตย์ หรือราหูที่ทะเลาะกับพระอาทิตย์และพระจันทร์ผู้เป็นพี่ จึงอธิษฐานให้ไปเกิดเป็นกบเพื่อแก้แค้น โดยบังแสงพระอาทิตย์หรือพระจันทร์ โดยนัยนี้ จะเห็นว่า พระจันทร์ กบและราหู

จึงมีความสัมพันธ์กันในเชิงโครงสร้าง คือมีความหมายร่วมกันในการอธิบายการเกิดอุปราคาว่า เกิดจากน้องซึ่งอาจเป็นพระจันทร์ กบ หรือราหู ที่ไปแก้แค้น โดยบังแสงพระอาทิตย์ผู้เป็นพี่ (-)

อนึ่ง การเล่าว่ากบขึ้นไปกลืนกินพระอาทิตย์พระจันทร์ทำให้แสงสว่าง น้อยลงและส่งผลให้โลกเย็นลงนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับบทบาทปูเยอย่าเยอที่ได้เคยเกื้อกูลมนุษย์ ในเรื่องแสงสว่างที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ดังที่มีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งที่โลกมีแต่ผืนน้ำ ไม่มีผืนดิน พระยาแถนหลวงได้ส่งปูเยอย่าเยอ (ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับปูสังกะสา-ย่าสังกะสีคือเป็นผู้สร้างโลก) ลงมายังโลก เมื่อปูเยอย่าเยอก้าวย่างไปที่ใดก็เกิดเป็นแผ่นดินผุดขึ้นเหนือน้ำตามรอยเท้าที่ปูเยอ ย่าเยออย่างก้าวไป ต่อมาเมื่อครั้งที่เกิดเรือเขากาดซึ่งเป็นเรือไม้ขนาดใหญ่สูงเทียมฟ้า แผ่กิ่งก้าน สาขาบดบังจนทำให้แสงตะวันไม่สามารถส่องลอดลงมายังโลกได้ โลกจึงผันผวนและสรรพชีวิต ต้องทนทุกข์เวทนามกับความหนาวเย็นโดยไม่มีใครโค่นเรือเขากาดลงได้ ปูเยอย่าเยอจึงขึ้นอาสา โค่นเรือเขากาดจนต้องเสียชีวิตโดยใช้เวลาโค่นอยู่ถึง 7 ปี 7 เดือน และ 7 วัน แสงสว่างจึงกลับคืน มาสู่โลก

ด้วยเหตุดังกล่าว ทั้งกบและปูเยอย่าเยอจึงเป็นสัญลักษณ์ในกระบวนทัศน์ ของความเชื่อดั้งเดิมหรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับแสงสว่าง หากแต่มีลักษณะที่ตรงข้าม กัน คือ ในขณะที่กบเป็นผู้ช่วยให้แสงสว่างที่มีมากเกินไปได้ลดน้อยลงจนสู่ภาวะที่สมดุล ปูเยอ ย่าเยอกลับเป็นผู้ที่ช่วยให้โลกที่มีมืดมิดหรือไร้แสงสว่าง ได้มีแสงสว่างกลับคืนมาอันเป็นการนำโลก และมนุษย์คืนสู่ภาวะธรรมชาติที่สมดุลอีกครั้ง

ผีประเภทต่าง ๆ

นอกจากแถน ปู-ย่า ขวัญข้าว และกบ ซึ่งมีลักษณะของผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ หรือผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติแล้ว ในตำนานปรัมปราไทยยังมีเนื้อหากล่าวถึง ผีอีกหลายประเภทซึ่งล้วนเป็นตัวละครที่อยู่ในกระบวนทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม ดังนี้

- ผีอารักษ์ / ผีเสื้อ จัดเป็นผีประจำเมืองหรือเสื้อเมือง ผีประเภทนี้มีปรากฏ ในตำนานปรัมปราไทยเช่นใน นิทานเรื่องขุนบรมราชา มีความว่า เมืองล้านช้างเดิมเป็นที่อยู่ของ ผีเสื้อทั้งหลาย มีนางกางฮิ อ้ายชะเลิกเกิก เฒ่าชะโคมฟ้า อ้ายเจ็ดไห และปู่พิสิยาพิไส โดยมี นางนันทาทวีเป็นธิดาของผีเสื้อเหล่านั้น ทำหน้าที่เป็นเสี้อรักษาเมืองล้านช้าง (+) เมื่อพระยาแถน ส่งขุนบรมลงมาปกครองที่เมืองน่าน้อยฮ้อฮนุ บริวารของขุนบรม คือ ปู่เฒ่าเยอ-แม่อย่างาม และ เฒ่าโล-แม่มัด ซึ่งเป็นคู่เมียกันสามารถปราบผีเสื้อได้ราบคาบ ต่อมาทั้งสี่ได้ไปช่วยกันตัดเครือ เขากาด และเครือไฮหลวง (ต้นไทร) จนเสียชีวิต และกลายเป็นผีประจำเมือง เรื่องราวดังกล่าวนี้ คล้ายคลึงกับที่ปรากฏใน พงศาวดารล้านช้าง ซึ่งเล่าว่า ขุนบรมได้ให้เฒ่าเยอเฒ่ายาไปตัดเครือ

เขากาด เฒ่าทั้งสองตัดอยู่ 3 เดือน 3 วันจึงขาดและถึงแก่กรรมจึงกลายเป็นผีอารักษ์ประจำเมือง นาน้อยอ้อยหนูหรือเมืองแกน

- ผีตาแฮก เป็นผีประจำไร่ นา หรือ นางยักษ์ณีผีประจำไร่ นา จัดว่าเป็นผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ มีหน้าที่ดูแลนาข้าวไม่ให้เสียหาย (+) ถือกันว่าเป็นเจ้าของนา ใน ตำนานตาแฮก เล่าว่า ตาแฮกเป็นนางยักษ์ณีที่พระพุทธรองค์ได้ทรงเทศนาเรื่องการจองเวรและโทษของการผูกพยาบาทจองเวรให้ฟัง ด้วยนางกำลังจะจับบุตรของหญิงผู้หนึ่งกินเป็นอาหาร เนื่องจากนางได้ผูกใจจองเวรและคิดแก้แค้นหญิงผู้นี้ไปทุกชาติ เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงเทศนาจนนางมีความดวงตาเห็นธรรมจึงเลิกจองเวรตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาและถวายตนเป็นพุทธบริษัท แต่ผู้คนก็ยังเกรงกลัวนางอยู่ นางยักษ์ณีจึงขออาศัยอยู่ตามปลายไร่ปลายนา ด้วยนางมีความรู้เกณฑ์พิรุณศาสตร์ จึงแจ้งให้ชาวบ้านชาวเมืองทราบว่าเป็นแต่ละปีฝนจะตกมากน้อยเท่าใด ชาวบ้านเห็นว่านางมีบุญคุณ จึงนำอาหารไปเลี้ยงดูนางทุกวัน นางก็เอาอาหารเหล่านั้นมาถวายภิกษุวันละ 8 รูป ตลอดจนสิ้นอายุขัย ชาวอีสานเชื่อว่านางยักษ์ณีได้กลายเป็นผีเสื้อประจำไร่ นา ซึ่งเรียกกันว่า “ผีตาแฮก” นั่นเอง

- ผีประจำต้นไม้ หรือ รุกขเทวดา เป็นผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ ใน ตำนานกรณีเมตตสูตร ได้เล่าถึงผีประจำต้นไม้หรือรุกขเทวดาที่ได้รับความลำบากต้องหอบหิ้วออกจากวิมานที่ตนอาศัยอยู่เมื่อมีภิกษุหมู่หนึ่งมาบำเพ็ญสมณธรรมที่โคนไม้ที่ตนอาศัย เมื่อรู้ว่าภิกษุหมู่นั้นคิดจะจำพรรษาที่บริเวณนั้นก็แก้มือมาหลอกหลอนส่งเสียงโหยหวนและส่งกลิ่นเหม็นรบกวน (-) แสดงให้เห็นว่า ผีประจำต้นไม้หรือรุกขเทวดาเป็นตัวละครในกระบวนการทัศนคติของความเชื่อดั้งเดิมซึ่งเป็นคนละชุดความคิดกับภิกษุซึ่งอยู่ในกระบวนการทัศนคติของความเชื่อทางพุทธศาสนา

- ผีน้า เป็นผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ มีปรากฏในเรื่อง ขุนทิ้ง ว่า ผีน้าได้ช่วยเหลือนางบุสดีที่รอกคอยการกลับมาของขุนทิ้ง โดยเนรมิตให้ขุนทิ้งฝันประหลาดหลายเรื่องซับซ้อนกัน (+) เมื่อขุนทิ้งเล่าความฝันให้นางแอกได้ธิดาพญานาคฟัง ในที่สุดนางก็ได้ขอมให้ขุนทิ้งกลับจากเมืองบาดาลสู่เมืองมนุษย์

- ผีโป่ง เป็นผีร้ายที่มีเรื่องราวปรากฏใน ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเล่าว่า ผีโป่ง หรือ ผีทุ่งศรีภูมิ คือวิญญาณของท้าวฮาดคำโป่งที่รบกับท้าวอุทรเพราะขัดใจกันเรื่องผู้หญิงคือนางแสนสี ธิดาของเจ้าเมืองจำปาศบุรีซึ่งเป็นเมืองที่มีพระยานาคเป็นผู้รักษาเมือง ท้าวฮาดคำโป่งแพ้และเสียชีวิตจึงกลายเป็นผีที่น่ากลัวเฝ้าทุ่งที่รบกันนั้น (-)

- ผียักษ์ เป็นผีร้ายที่มีเรื่องราวปรากฏใน นิทานเรื่องขุนบรมราชา ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 ว่าเมื่อสิ้นศาสนาของพระกัสสป เกิดผีร้าย คือผียักษ์มาเบียดเบียนชาวชมพูทวีป ฆ่าฟันกันตายหมดสิ้น (-)

- ฝึจากขอกฟ้าดาฮีน เป็นฝึร้ายที่มีเรื่องราวปรากฏในตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และตำนานสุวรรณณะคำแดง มีการตีความในเชิงชาติพันธุ์ว่า ฝึจากขอกฟ้าดาฮีน น่าจะหมายถึงชนชาติขอม แต่หากพิจารณาในฐานะที่เป็นความเชื่อดั้งเดิม บทบาทของฝึจากขอกฟ้าดาฮีนมีลักษณะของฝึร้าย กล่าวคือ ฝึจากขอกฟ้าดาฮีนได้สังหารพญาแมนตาทอกด้วยธนูอาบยาพิษ และเมื่อฝึจากขอกฟ้าดาฮีนล้อมเมืองเชษฐบุรีไว้ก็ทำให้พวกละวอดอยากและป่วยไข้ (-) ต้อง “ส่งตองเข้าตองผัก” คือสังเวชด้วยอาหาร จึงจะหายจากอาการเจ็บป่วย

โดยสรุป ตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิมนี้นี้ คือฝึหรืออำนาจเหนือธรรมชาติที่คนไทย-ไทนับถือ ประกอบด้วย แถน ปู่-ย่า ขวัญข้าว กบ และฝึประเภทต่าง ๆ พฤติกรรมของตัวละครกลุ่มนี้แสดงให้เห็นว่า ฝึมีบทบาททั้งในด้านที่ช่วยเหลือเกื้อกูล (+) และในด้านที่ลงโทษหรือทำร้ายมนุษย์ (-) บทบาททั้งสองด้านของฝึเหล่านี้ เป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 1 ที่สื่อสารพอจะจับความได้ว่า ความเชื่อดั้งเดิมนั้นมีทั้งด้านดีและด้านร้ายต่อมนุษย์

4.1.2 ตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ

กระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ คือชุดความคิดของตัวละครที่เป็นชนพื้นเมือง ทั้งที่อยู่ต่างกลุ่มชาติพันธุ์กัน และที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันแต่มีสถานภาพ เพศ และอื่น ๆ แตกต่างกัน หรือกล่าวได้ว่ากระบวนการทัศน์นี้เป็นเสียงประสานที่บรรพชนไทย-ไทได้สื่อความหมายซ้ำ ๆ เกี่ยวกับ “คน” ที่มีบทบาทอยู่ในตำนานปรัมปราไทยทั้งที่เป็นคนต่างกลุ่มกันและที่เป็นคนกลุ่มเดียวกัน

เรื่องราวของคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์กันนั้น มีปรากฏมากในตำนานปรัมปราไทย ดังจะพบว่า ในตำนานสร้างโลก มีเนื้อหากล่าวถึงมนุษย์หรือลูกหลานของปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีที่ป็นขึ้นมาจากดิน รวมทั้งคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่หลั่งไหลออกมาจากหมากน้ำเต้าว่าเกิดเป็นคนหลายเผ่าหลายภาษาและแยกย้ายกันไปอยู่ยังบริเวณต่าง ๆ ในดินแดนไทย-ไท ในตำนานวีรบุรุษและตำนานเมืองก็มีเนื้อหากล่าวถึงผู้นำทางวัฒนธรรมของชนกลุ่มต่าง ๆ ที่พาผู้คนอพยพหรือทำสงครามกับชนกลุ่มอื่น ๆ และสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น ส่วนในตำนานพระธาตุ ตำนานพระพุทธรูป รวมทั้งตำนานพระพุทธรูป ก็มีกล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไทและทรงได้พบกับชนพื้นเมืองชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก่อนที่จะได้ประทานเกศาธาตุ ประทับรอยพระบาท และมีพุทธทำนายเนื้อหาเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า ในดินแดนไทย-ไทนี้มีผู้คนอาศัยอยู่อย่างหลากหลายมาแต่อดีตกาล อย่างไรก็ตาม มีอาจยืนยันได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏในตำนานปรัมปราอันเป็นยุคสมัยก่อนการเกิดรัฐชาติจะเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในชื่อเดียวกันที่ยังคงอาศัยอยู่ในดินแดนแถบ

นี้ ด้วยระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมาแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ย่อมมีการผสมผสานกับผู้คนต่างชาติพันธุ์ และมีการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานดังที่มักพบเนื้อหาเหล่านี้ซ้ำ ๆ ในตำนานปรัมปรา

ตำนานสร้างโลกหลายสำนวนเป็นตัวอย่างที่ทำให้เห็นได้ชัดเจนว่า กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มีหลากหลายชาติพันธุ์โดยแท้จริง ดังใน พงศาวดารล้านช้าง เล่าว่า ผู้คนที่ออกมาจากรูซิมี่ 2 หมู่ คือ ไทลม ไทลี ส่วนที่ออกมาจากรูสิ่ว คือ ไทเลิง ไทลอ ไทควง พงศาวดารเมืองแฉ่ง เล่าว่า เมื่อผลน้ำเต้าแตกออก ข้าแจะ ไทดำ ลาวพุงขาว ฮ่อ แกว (ญวน) ออกมาตามลำดับ พื้นขุนบรมราชาธิราช เล่าว่า คนที่ออกมาจากรูซิมี่ คือ ข้า ส่วนที่ออกมาจากรูสิ่วคือ ไท ความโทเมือง เล่าว่า คนรุ่นแรกออกมาจากหมากเต่าปุงคือ ข้า ขมุ ต่อมาเป็น ญวน ลาว ไทลื้อ พงศาวดารเชียงตุง เล่าว่า ลัวะ ยาง ไทย และชาติพันธุ์ต่าง ๆ ออกมาจากหมากน้ำเต้าโดยลำดับ นอกจากนี้ น้ำเสียงของตำนานสร้างโลกบางสำนวนยังสะท้อนให้เห็นว่าชื่อชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เล่าในตำนานสร้างโลกนั้น เพียงแต่ต้องการจำแนกให้เห็นว่า ผู้คนที่เกิดในยุคสร้างโลกมีหลายกลุ่มชาติพันธุ์เท่านั้น ดังเล่าว่า ลูกหลานของปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีได้กระจายไปอยู่ในเมืองต่าง ๆ ได้ 101 หัวเมือง เป็นฮ่อ แยก จีน เงี้ยว ฝรั่งเศส ขมุ เขมร เป็นต้น

กลุ่มชาติพันธุ์ที่ปรากฏชื่ออย่างหลากหลายในตำนานปรัมปรานี้ ปรานี วงษ์เทศ (2542: 76) ได้สรุปลักษณะโครงสร้างทางสังคมและวิถีชีวิตของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เหล่านั้นไว้โดยภาพรวม จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มหนึ่งเป็น พวกที่อยู่ในที่ราบลุ่มหรือที่ต่ำ ตั้งหลักแหล่งตามที่ราบลุ่มริมน้ำในหุบเขา เนื้อหาในตำนานได้สะท้อนให้เห็นว่าเป็นพวกที่สามารถรวมตัวจากชนเผ่าเป็นชนชาติและพัฒนาขึ้นเป็นรัฐแล้ว ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็น พวกที่อยู่ในเขตที่สูง ตั้งถิ่นฐานอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าเขา ไม่มีโครงสร้างทางสังคมที่สามารถพัฒนาเป็นรัฐได้ ทั้งนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม (อ้างถึงใน ปรานี วงษ์เทศ, 2542: 80-84) ยังได้กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทยที่มีปรากฏในตำนานปรัมปราไว้สรุปได้ว่า

- ในเขตภาคเหนือ ตำนานปรัมปราได้ให้ภาพกลุ่มประชากรพื้นฐานที่น่าจะเป็นบรรพบุรุษของผู้คนทางภาคเหนือว่าน่าจะเป็นชนเผ่า ลัวะ หรือ ข้า ที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ผสมผสานกับกลุ่ม เม็ง (มอญ) ลาว แกว ไทใหญ่ ไทยน้อย และ พม่า ที่ต่อมาถูกเรียกว่า ชาวขวน หรือ โยนก

- ในเขตภาคกลาง เป็นถิ่นฐานของกลุ่ม ชาวสยาม ซึ่งเป็นคำเรียกกลุ่มชนที่เกิดจากการผสมผสานของ ชนชาติไต (ไทยใหญ่) ไท (ไทยน้อย) กับบรรดาชนเผ่าอื่น ๆ ที่เป็นชนพื้นเมืองเดิมอยู่แล้วกับพวกที่เคลื่อนย้ายมาใหม่ คือชาวจีน และกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไทย-ลาว ที่ถูกเรียกชื่อรวมว่า “จ้วง”

- ในเขตภาคใต้ เป็นกลุ่มชนต่างชาติต่างภาษามาตั้งหลักแหล่งผสมผสานกับชนพื้นเมืองเดิม เช่น มลายู อาหรับ เปอร์เซีย อินเดียได้ ชาว และชาวจ้วง

- ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีชนหลายเผ่าพันธุ์อาศัยอยู่ มิใช่แต่เฉพาะคนลาว แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ *กลุ่มลาว* *กลุ่มเขมรป่าดง* ที่ลาวเรียก “ลาวเทิง” ได้แก่ พวกข่า กูย หรือส่วย ที่เป็นชาวพื้นเมืองดั้งเดิม และ *กลุ่มไทยโคราช* นอกจากนี้ยังมี *พวกไท* และ *ชนเผ่าอื่น ๆ* ใน *น่านเจ้า* ที่มีหลายเผ่าพันธุ์ *พวกกัมพู* หรือ *กัมพูช* ชาวกัมพูชาที่ผสมกับชาวอินเดีย และ *จาม* ที่เข้ามาอยู่จนเป็นประชากรพื้นเมือง ผู้คนทั้งหมดเหล่านี้ได้ผสมผสานกับชาวพื้นเมืองที่เป็น *ข่า* ซึ่งภายหลังพวก *ลาว* ได้เคลื่อนย้ายเข้ามาจนเป็นประชากรส่วนใหญ่ในอีสาน

อย่างไรก็ตาม นอกจากตำนานปรัมปราไทยจะมีเนื้อหากล่าวถึงชาติพันธุ์ต่าง ๆ อย่างหลากหลายดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ก็ยังได้นำเสนอให้เห็นภาพของแต่ละกลุ่มชนซึ่งประกอบไปด้วยคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในระดับที่มีความสัมพันธ์แบบผู้ปกครอง (กษัตริย์) – ผู้ได้ปกครอง (พลเมือง) บิดา-มารดา-บุตร สามิ-ภรรยา กลุ่มผู้ชาย-กลุ่มผู้หญิง และอื่น ๆ อีกด้วย เรื่องราวของ “คน” ที่เน้นย้ำในตำนานปรัมปราไทยจึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทั้งกับคนภายในกลุ่มตนเองและคนต่างกลุ่ม ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีบทบาทเป็นตัวละครในตำนานปรัมปราไทยเป็นสำคัญ ส่วนประเด็นของคนกลุ่มต่าง ๆ ในกลุ่มชนเดียวกันนั้น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไปในหัวข้อ 4.2.2.1 และ 4.2.2.2

จากการศึกษาพบว่า แม้ชื่อชาติพันธุ์จะเป็นตัวจำแนกว่าใครเป็นคนกลุ่มเดียวกัน (us) และใครเป็นคนกลุ่มอื่น (the others) อันอาจก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดี (+) หรือการขัดแย้งรบราฆ่าฟันกันระหว่างกลุ่มชน (-) ก็ตาม แต่สิ่งที่ทำให้ชาติพันธุ์เหล่านั้นสามารถอยู่ในกระบวนทัศน์เดียวกันเมื่อนำมาพิจารณาในเชิงโครงสร้างก็คือ *การมีลักษณะร่วมกันในเรื่องของการนับถือศาสนาจากเดิมที่นับถือความเชื่อดั้งเดิมสู่การที่ต่างก็หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา* อันเป็นภาพสะท้อนที่เน้นย้ำให้เห็นบ่อยครั้งในตำนานปรัมปราไทยว่ากลุ่มชนต่าง ๆ เหล่านี้ได้มากราบไหว้ใส่บาตร ฟังเทศนาหรืออุปัฏฐากพระพุทธเจ้ารวมทั้งพระธาตุเจดีย์ เรื่องราวของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ มักปรากฏใน *ตำนานปรัมปราที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมหรือเมืองโบราณ* และ *ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท* ซึ่งส่วนใหญ่เป็นตำนานปรัมปราของภาคเหนือ รายละเอียดของแต่ละชาติพันธุ์มีดังนี้³

³ ดูรายละเอียดได้ใน สุรพล คำรืห์กุล. *ล้านนา: สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม*. (กรุงเทพฯ: โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทย, 2542). และรัตนพร เศรษฐกุล. “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมหลากหลายชาติพันธุ์ในแง่

ลัวะ (ละว้า)

ชาวลัวะหรือละว้า น่าจะเป็นชนดั้งเดิมกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ในดินแดน ล้านนามาก่อน รัตนพร เสรษฐกุล (2547: 9) กล่าวว่า คนกลุ่มนี้เป็นคนในสังคมบุพกาลที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการไล่ล่าสัตว์ ปลูกพืชผักและทำไร่ ดำเนินชีวิตเรียบง่าย มีลักษณะ ทมิละ หรือทัมมิละ หมายถึง คนป่าเถื่อน ชาวป่า ชาวเขา คนชั้นต่ำ และคนไม่บริสุทธิ์ ดำเนินชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย กล่าวถึง ชาวทัมมิละมีกำเนิดมาจาก “หมากน้ำเต้า” ที่พวกยอแย่งชิงไว้ แสดงถึงทัศนคติของชาวเขินว่าคนกลุ่มนี้เป็นคนป่าและล่าสัตว์ นอกจากนี้ตำนานต่าง ๆ มักกล่าวถึงคนกลุ่มนี้ในรูปของสัญลักษณ์ เช่น นาค ผีเสื้อ ช้าง หรือคนที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ประเภทต่าง ๆ

ตำนานพื้นถิ่นหลายฉบับสะท้อนให้เห็นว่าชาวลัวะมีถิ่นฐานอยู่ในแถบภูเขาและที่ราบเชิงเขาในเขตจังหวัดเชียงราย โดยเรียกชนกลุ่มนี้ว่าพวก “มีลักขุ” หรือ “ลักขุ” ดังในตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ มีความว่า เมื่อครั้งที่เมืองสุวรรณโคมคำล่มลงและกลายเป็นดินแดนที่รกร้างไร้ผู้คน บริเวณนั้นมีแต่พวกมีลักขุอยู่ตามซอกห้วยร้าวเขา โดยมีปู่เจ้าหลวงกุมคำเป็นใหญ่ในหมู่มีลักขุทั้งหลาย ตำนานสิงหนวัตินุมาล กล่าวไว้ว่า เมื่อพระเจ้าสิงหนวัตินุมาลอพยพผู้คนจากนครไทยเทศมาสร้างบ้านแปลงเมืองยังบริเวณที่เป็นเมืองสุวรรณโคมคำมาก่อน ทางทิศตะวันตกของพื้นที่นั้นมีพวกลักขุอาศัยอยู่ในแถบป่าภูเขา โดยมีขุนหลวงผู้หนึ่งชื่อเจ้าลาวกะยูเป็นหัวหน้าและเป็นใหญ่กว่ามีลักขุทั้งหลาย นอกจากนี้ ในพงศาวดารโยนก ก็เล่าความสอดคล้องกันว่าเขตเมืองสุวรรณโคมคำเดิมนั้นมีแต่มีลักขุชนชาวป่าละว้าอาศัยอยู่ มีหัวหน้าคือปู่เจ้าลาวจกซึ่งเป็นบรรพชนของราชวงศ์มังราย

ในตำนานจามเทวี ก็มีเนื้อความกล่าวถึงการที่พระนางจามเทวีต่อสู้กับกองทัพลัวะซึ่งมีขุนหลวงวิรังคะเป็นหัวหน้า แสดงให้เห็นว่านอกจากลัวะจะอยู่ในแถบภูเขาและที่ราบเชิงเขาในเขตจังหวัดเชียงรายแล้ว ยังมีลัวะที่อาศัยอยู่ในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำอิงอีกด้วย ลัวะกลุ่มนี้ตำนานปรัมปรากล่าวถึงไว้ว่าเป็นพวกที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ที่ฤษีวาสุเทพได้ให้อยู่ปฏิญาณตนและให้อาศัยอยู่บริเวณตีนดอยสุเทพ นอกจากนี้ในตำนานพระธาตุช่อแฮ ก็สะท้อนให้เห็นว่า มีลัวะที่อาศัยอยู่ในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำยมซึ่งมีขุนลัวะอ้ายค้อมเป็นหัวหน้าอีกด้วย

ในตำนานที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท ซึ่งได้แก่ตำนานพระธาตุ ตำนานพระพุทธรูป และตำนานพระพุทธรูป มีเนื้อความกล่าวถึงลัวะที่เข้ามาแผ่อุปถัมภ์พระพุทธองค์ครั้งที่เสด็จมายังดินแดนไทย-ไทหลายเรื่อง นอกจากนี้ ตำนานพระธาตุช่อแฮแล้ว ยังมีปรากฏใน ตำนานพระบาทยั้งหวีด ตำนานพระธาตุหริภุญชัย ตำนานพระธาตุลำปางหลวง

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฯลฯ จนดูเหมือนว่าชนพื้นเมืองในตำนานที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาพบมากที่สุดก็คือ ลัวะ ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิมกลุ่มใหญ่ของล้านนาตัวเอง

ขอม (กรอม)

ขอม หรือ กรอม เป็นชาติพันธุ์ที่ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า หมายถึงชนกลุ่มหนึ่งหรือพวกชาติที่มีถิ่นที่อยู่ดั้งเดิมในบริเวณประเทศลาวตอนใต้หรืออาณาจักรเจนละ (เจนละ) เป็นชนชาติในตระกูลมอญเขมรซึ่งเป็นบรรพบุรุษโดยตรงของชาวเขมร

ชนกลุ่มนี้มาปรากฏอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนบนดังปรากฏใน ตำนานเมืองสุวรรณโคทมคำ ว่าชาวเมืองของแคว้นสุวรรณโคทมคำเป็นพวก กรอม หรือ กร้อมคำ ส่วนในตำนานสิงหนวัตินุการ เรียกชนกลุ่มนี้ว่า ขอม หรือ ขอมคำ ในตำนานกล่าวว่า ศูนย์กลางใหญ่ของชนกลุ่มนี้เดิมที่อยู่ที่เมืองโพธิสารหลวง ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงและติดฝั่งมหาสมุทร ต่อมาได้ขยายอาณาเขตขึ้นมาทางเหนือตามลำแม่น้ำโขงและได้สร้างเมืองสุวรรณโคทมคำขึ้นเป็นศูนย์กลางอยู่ในภาคเหนือ เมื่อพวกกรอมขยายอาณาเขตมาทางภาคเหนือทำให้ต่อมามีพวกกรอมจากนครอินทปัตต์หรือเมืองโพธิสารหลวงเดิมอพยพมาสมทบเป็นอันมาก แต่ภายหลังพวกกรอมในเมืองสุวรรณโคทมคำได้เกิดความขัดแย้งกับนครอินทปัตต์ (-) จึงแยกตัวเป็นอิสระ เมื่อเมืองสุวรรณโคทมคำล่มลงกรอมส่วนหนึ่งอพยพไปอยู่ที่เมืองอุมงคเสลา และส่วนหนึ่งอพยพไปที่เมืองราชคฤห์ นครไทยเทศ ซึ่งเชื่อว่าเป็นเขตรัฐไตในบริเวณมณฑลยูนนานของจีนทุกวันนี้

ต่อมา เรื่องราวของกรอมมีปรากฏใน ตำนานสิงหนวัตินุการ ว่าพระเจ้าสิงหนวัตินุการได้อพยพผู้คนจากนครไทยเทศมาสร้างบ้านเมืองและได้ยกทัพไปปราบขอมคำเมืองอุมงคเสลาเข้าไว้ในอำนาจ (-) แต่ภายหลัง พวกขอมคำเป็นกบฏชิงเอาเมืองโยนกนาคนครได้และขับไล่พระองค์พังเชื้อสายของพระเจ้าสิงหนวัตินุการออกจากเมือง (-) จนกระทั่งต่อมาพระเจ้าพรหมโอรสของพระองค์พังเชื้อสายเมืองโยนกคืนจากขอมได้ โดยได้ฆ่าขอมตายเป็นอันมาก (-) นับแต่นั้นมาก็ไม่ปรากฏเรื่องราวของพวกขอมหรือกรอมในภาคเหนือตอนบนอีกเลย อย่างไรก็ตาม ในตำนานสุวรรณคำแดง ได้กล่าวถึง ผีจากขอกฟ้าดาฮีนที่มาตีเมืองเชษฐบุรีซึ่งตั้งอยู่ในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง บริเวณเชิงดอยสุเทพ อันเป็นที่อยู่ของคนไตกับลัวะ (-) โดยใน พงศาวดารโยนก และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ มีความปรากฏว่า เมืองแก้วแมนตาทอกขอบฟ้าดาฮีนนั้นหมายถึงเมืองเขมร จึงเชื่อกันว่ากลุ่มผีจากขอกฟ้าดาฮีนที่ปรากฏใน ตำนานสุวรรณคำแดง ก็น่าจะเป็นชนชาติขอมนั่นเอง

มอญ (เมงคบุตร)

มอญ หรือ เมงคบุตร เป็นชนชาติหนึ่งในตระกูลภาษามอญ-เขมร อยู่ทางตอนใต้ของพม่า ในตำนานปรัมปราไทยมีความปรากฏว่าชนกลุ่มนี้เป็นชนพื้นเมืองอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาอยู่ทางภาคเหนือของไทยมานานแล้วและจะมีความเกี่ยวข้องกับเมืองหริภุญชัยอย่างใกล้ชิด ตำนานเล่าว่า พวกเมงคบุตรนั้นได้อาศัยอยู่ในบริเวณเมืองหริภุญชัยมาก่อนที่จะสร้างเมืองขึ้น (+) โดยวาสุเทพฤๅษีได้ให้อาศัยอยู่ในเมืองมิกสังฆนครซึ่งตั้งอยู่ใกล้เชิงดอยสุเทพ จึงมีชื่อเรียกในตำนานอีกอย่างหนึ่งว่า ชาวมิกสังฆนครหรือมิกสังครนคร เมื่อนางจามเทวีเสด็จมาครองเมืองหริภุญชัย ได้ทรงจัดให้ชาวมอญอยู่ทางหน้ประจิมของเมือง มอญในเมืองหริภุญชัยคงจะมีอยู่มากพอสมควร เพราะเมื่อเกิดโรคห่าระบาด ผู้คนพลเมืองจำนวนมากได้อพยพหนีไปอยู่เมืองสุพรรณนครในแคว้นของมอญเป็นเวลาหลายปี แสดงให้เห็นว่าชาวเมืองหริภุญชัยมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชนชาติมอญในดินแดนพม่าตอนใต้ (+) มอญจึงน่าจะเป็นชนกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งที่อาศัยในที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงในช่วงการก่อตั้งอาณาจักรล้านนา

อนึ่ง เมืองหริภุญชัยนี้ นอกจากจะเป็นที่อยู่ของมอญส่วนหนึ่งแล้ว ยังประกอบด้วยชาวละโว้ที่เคลื่อนย้ายจากเมืองละโว้หรือลพบุรีมาอยู่ที่เมืองหริภุญชัยเมื่อครั้งที่พระนางจามเทวีเสด็จมาทรงปกครอง และได้ให้ชาวละโว้รวมตัวกันอยู่ทางหน้อีสานของเมือง (+) ชาวละโว้นี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนได้แน่นอนว่าเป็นชนชาติพันธุ์ใด จึงเรียกกันว่าชาวละโว้ตามชื่อเมืองที่ผู้คนเหล่านี้อพยพมา

ยาง (กะเหรี่ยง)

ยาง หรือ กะเหรี่ยง เป็นชนเผ่าที่อาศัยอยู่ทางในดินแดนภาคเหนือตอนบนมาเป็นเวลานาน ชนกลุ่มนี้มีปรากฏอยู่ใน ตำนานจามเทวีวงศ์ ว่า เมื่อพระพรหมฤๅษีสร้างเมืองเขลางค์นครในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังและได้ราชาภิเษกพระเจ้าอนันตยศเป็นกษัตริย์ครองเมืองนั้น พวกละว้าและกะเหรี่ยงทั้งหลายที่อยู่โดยรอบเป็นอันมากได้พากันมาร่วมงานราชาภิเษก (+) ดังกล่าว นอกจากนี้ ยังปรากฏเรื่องราวของชนกลุ่มนี้ใน ตำนานพระธาตุต่าง ๆ เช่น ตำนานพระธาตุพลูแซ เล่าว่า ยางผู้หนึ่งชื่อว่าลูโท นำพลูแห้งแช่น้ำมาถวายพระพุทธรเจ้า พระพุทธรองค์จึงทรงทำนบว่ายางผู้นี้จะได้เกิดมาเป็นผู้สร้างเจดีย์ชื่อว่าพระธาตุพลูแซ และจะสร้างเวียงชื่อว่าเวียงลูโท ตำนานพระธาตุแสนไห เล่าว่า ชาวกะเหรี่ยงบ้านยางกุ่มได้นำอาหารมาถวายพระพุทธรเจ้า แต่เมื่อเสวยพระทนต์ของพระพุทธรองค์กะเทาะออกเนื่องจากอาหารนั้นแข็ง จึงมอบพระทนต์นั้นให้แก่ชาวกะเหรี่ยงเพื่อสร้างสตูบเก็บรักษาไว้บนเนินเขา เป็นต้น

ไต (ไท)

ชนชาติไต หรือ คนไต เป็นกลุ่มคนจำนวนมากที่พระเจ้าสิงหนวัติกุมาร ได้พาอพยพเข้ามาจากนครไทยเทศ เข้ามาสู่ที่ราบลุ่มจังหวัดเชียงราย ดังมีปรากฏใน ตำนานสิงหนวัติกุมาร เดิมชนกลุ่มนี้อาจจะอยู่ในเขตมณฑลยูนนาน ประเทศจีน หรืออยู่ในเขตลุ่มน้ำอิรวดี – สาละวิน เรื่องราวของชนกลุ่มนี้ยังมีปรากฏใน ตำนานสุวรรณคำแดง ว่า กลุ่มชนที่อยู่ในสายวงศ์ของท้าวสุวรรณคำแดงเป็นพวกไต ได้เคลื่อนย้ายลงมาอาศัยอยู่แถบบริเวณเชิงคอกอย่างสลุงหรือคอกเชียงดาว และได้สร้างเมืองขึ้นในบริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำปิง ต่อมาเมื่อเมืองลุ่มได้เคลื่อนย้ายมาสร้างเมืองใหม่ที่เชิงคอกสุเทพชื่อว่าเมืองเชษฐบุรี เป็นเมืองที่อยู่ร่วมกันของชนเผ่าไตกับชนชาวลัวะ โดยมีพระยาสระเกษเป็นเจ้าประธานในหมู่ชาวไต และมีพระยาวิวอเป็นเจ้าประธานในหมู่ชาวลัวะ (+) ต่อมาพวกผีจากขอกฟ้าตาขึ้นมาตีเมืองเชษฐบุรีและฆ่าฟันพวกไตจนวินาศ (-) ไตส่วนหนึ่งจึงหนีไปอยู่เมืองพะเยา ส่วนพวกที่เหลือต้องปลอมเป็นชาวลัวะ เพื่อมิให้ผีจากขอกฟ้าตาขึ้นจำได้และทำอันตราย

นอกจากนี้ ตำนานปรัมปรายังกล่าวถึงชาติพันธุ์อื่น ๆ อยู่บ้างโดยเฉพาะในกลุ่ม ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท เล่าว่าพระพุทธองค์ได้เสด็จมาพบ ม่าน อันเป็นคำเรียกพวกพม่าที่เข้ามาอยู่ในล้านนา นอกจากนี้ยังทรงพบชนกลุ่มน้อยหรือชาวเขาเช่น มูซอ ซึ่งเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทย อีกทั้ง ฮ่อ ซึ่งอพยพจากมณฑลยูนนานและมณฑลอื่น ๆ ในประเทศจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งบนภูเขาในเขตจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย เป็นต้น

โดยสรุป ตัวละครในกระบวนทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ นี้ คือ “คน” กลุ่มต่าง ๆ ที่ปรากฏเรื่องราวในตำนานปรัมปราไทย ทั้งที่เป็นชนต่างกลุ่มชาติพันธุ์กัน และเป็นคนในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน คนเหล่านี้มีทั้งที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน (+) และที่ขัดแย้งกัน (-) อย่างไรก็ตาม ท้ายที่สุดคนกลุ่มต่าง ๆ ก็หันมานับถือพุทธศาสนา บทบาทของตัวละครกลุ่มนี้จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 2 ที่สื่อสารพอจะจับความได้ว่า ผู้คนหลายกลุ่มหลายชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มีทั้งที่เป็น ไมตรีต่อกันและขัดแย้งกัน แต่ก็ได้หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาาร่วมกัน

4.1.3 ตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

กระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนามีตัวละครสำคัญคือ พระพุทธเจ้า เป็นแกนหลัก ในทางประวัติศาสตร์และพุทธประวัติ ไม่ปรากฏว่า พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมายังดินแดนแถบนี้ คงมีแต่การที่พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ส่งพระสมณทูตคือพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเดินทางมาเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิหลังจากการสังคายนาพระธรรม

วินัยครั้งที่ 3 ณ นครปาตลีบุตร เมื่อพุทธศตวรรษที่ 3 แต่ในตำนานปรัมปราไทยมากมายหลายเรื่อง กลับมีเรื่องราวที่กล่าวถึงการเสด็จมายังดินแดนแถบนี้ของพระพุทธองค์ ตลอดจนพุทธสาวกและพุทธอุปัฏฐาก พระพุทธเจ้าและตัวละครของฝ่ายพุทธจึงเป็นตัวละครหรือสัญลักษณ์ที่มีนัยถึงพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามายังดินแดนไทย-ไท ดังนั้น กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นเสียงประสานที่บรรพชนไทย-ไทได้สื่อความหมายซ้ำ ๆ เกี่ยวกับ “พุทธศาสนา” ที่เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนไทย-ไท

พุทธศาสนาที่กล่าวถึงนี้เน้นที่การเป็นพุทธศาสนาแบบ ไทย-ไท ในระดับพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน มิใช่พุทธศาสนาที่เป็นพุทธปรัชญาเถรวาทหรือพุทธปรัชญามหายานโดยตรง ซึ่งฉลาดชาย รมิดานนท์ (2527 : 33-35) ได้อธิบายลักษณะของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านไว้ว่าเป็นพุทธศาสนาที่มักจะพัวพันอยู่กับอิทธิปาฏิหาริย์ อำนาจเหนือธรรมชาติ เวทมนต์คาถา บาป-บุญ นรก-สวรรค์ ฯลฯ โดยแง่คิดหรือการอบรมที่ให้แก่ศาสนิกชนจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับทางโลก และเป็นพุทธศาสนาที่เป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาลัทธิพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผีสังเทวดาจนเป็นระบบเดียวกัน ระบบความเชื่อเช่นนี้ดำรงอยู่ด้วยกันในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันซึ่งกันและกัน

หากเราพินิจย้อนกลับไปยังช่วงเวลาที่พุทธศาสนาจากอินเดียและลังกาได้เผยแพร่เข้ามายังดินแดนไทย-ไทจะเห็นว่า เรามิอาจทราบว่าจะคนไทย-ไทในช่วงนั้นนับถือพุทธศาสนาเหมือนหรือแตกต่างจากปัจจุบันอย่างไรก่อนที่จะได้พัฒนาการมาเป็นพุทธศาสนาแบบชาวบ้านดังที่เรายอมรับนับถือในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เมื่อพินิจจากเนื้อหาในตำนานปรัมปราไทยแต่ละประเภทก็จะพบว่าตัวละครในฝ่ายของพุทธศาสนาที่ถ่ายทอดในตำนานปรัมปราเป็นตัวละครอีกชุดหนึ่งที่มีลักษณะแตกต่างไปจากตัวละครในฝ่ายของความเชื่อดั้งเดิมดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กล่าวคือ พฤติกรรมของตัวละครในกระบวนทัศน์ของพุทธศาสนาจะ มุ่งเน้นไปที่การช่วยเหลือมนุษย์ในประการต่าง ๆ (+) รวมทั้ง มุ่งเน้นการประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่าตัวละครในกระบวนทัศน์นี้สามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

ก) ตัวละครที่เป็นพุทธศาสดาหรือจักรพรรดิราช ตัวละครที่เป็นพุทธศาสดาหมายรวมทั้งพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ อันหมายถึงศาสดาในฐานะผู้นำทางพุทธจักร ส่วนจักรพรรดิราชเป็นผู้นำในฝ่ายอาณาจักรตามแนวคิดแบบพุทธ พุทธศาสดาและจักรพรรดิราชมีความสัมพันธ์กันคือหากกลับไปใดไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ก็จะมีจักรพรรดิราชปรากฏขึ้นเพื่อสั่งสอนคนทั้งหลาย ดังนั้น พระพุทธเจ้าและจักรพรรดิราชตามความเชื่อของคนไทย-ไทจึงเคยอุบัติขึ้นแล้วหลายพระองค์

ข) ตัวละครที่เป็นพุทธสาวก ตัวละครในกลุ่มนี้ได้แก่อรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า รวมทั้งพระโสณะเถระและพระอุตตเถระที่ได้เข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดน

ไทย-ไทตามที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ในตำนานปรัมปราไทย ตัวละครกลุ่มนี้มักเป็นผู้ที่ตามเสด็จพระพุทธเจ้าเพื่อเข้ามาประดิษฐานพุทธศาสนาในท้องถิ่นต่าง ๆ หรือเป็นอรหันตสาวกที่เข้ามาหลังพุทธปรินิพพานเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุ

ค) ตัวละครที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก ตัวละครในกลุ่มนี้มีอยู่อย่างหลากหลาย ทั้งที่เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ปรากฏในพุทธประวัติ เช่น พระเจ้าอโศกราช นางสุชาดา พระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นเทวดาเช่น พระอินทร์ พระวิษณุกรรม และที่เป็นสัตว์ต่าง ๆ เช่น กา ช้าง หงส์ เป็นต้น ตัวละครในกลุ่มนี้บางตัวนอกจากจะเป็นผู้ติดตามเสด็จพระพุทธองค์เพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาแล้ว ยังมีบทบาทช่วยเหลือในการประดิษฐานพุทธศาสนาในสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งมีบทบาทในการเฝ้าดูแลและทำนุบำรุงพุทธสถานอีกด้วย

ตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนาทั้ง 3 กลุ่มข้างต้น มีรายละเอียดดังนี้

พระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าในตำนานปรัมปราไทยมีลักษณะของพระพุทธเจ้าตามพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ผู้วิจัยพบว่า ในตำนานปรัมปราไทยใช้คำว่า “พระพุทธเจ้า” ในความหมายกว้าง อาจหมายถึงพระพุทธเจ้าสมณโคดม หรือหมายถึงอดีตพระพุทธเจ้าสามพระองค์คือ พระกกุสันโธ พระโกนาคม และพระกัสสปะ ตลอดไปจนถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระศรีอาริยเมตไตรยซึ่งจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ต่อไปด้วย อย่างไรก็ตาม คำว่า “พระพุทธเจ้า” ในตำนานปรัมปราไทยส่วนใหญ่ก็ยังคงหมายถึงพระสมณโคดมนั่นเอง

พระพุทธเจ้าในตำนานปรัมปราไทยมีบทบาทหลายประการ นอกจากจะปรากฏมากใน ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท ซึ่งมักเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังดินแดนไทย-ไทและทรงพบชนกลุ่มต่าง ๆ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ก่อนที่จะประทานพระเวสธาคู ประทับรอยพระบาท หรือมีพุทธทำนายอันเป็นการมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไทนี้แล้ว พระพุทธเจ้ายังมีบทบาทปรากฏอยู่ในตำนานปรัมปราประเภทอื่นๆ อีกด้วย พระพุทธเจ้าจึงเป็นตัวละครที่มีใช้มีบทบาทเฉพาะการเป็นพุทธศาสดาเท่านั้น

ในตำนานสร้างโลกบางสำนวน เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เข้ามามีบทบาทเชื่อมโยงกับการสร้างโลก โดยเฉพาะใน แบบเรื่องปู่สังกะสา-ย่าสังกะสี ซึ่งมักเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเทศนาถึงเรื่องโลกและจักรวาล หรืออธิบายเรื่องราวการสิ้นสุดของจักรวาลให้พุทธสาวกทั้งหลายฟัง และกล่าวเพียงว่าหลังจากที่ปู่ย่าสร้างโลกแล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะมาเกิดและตรัสรู้ในชมพูทวีป นอกจากนี้ บางสำนวนยังเล่าว่าพระพุทธเจ้าได้มีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้สร้างโลก (+) ดังเช่นเรื่อง “ปฐมมูล” หรือ “มูลปฐมพันนา” ของอีสานที่เล่าว่าปู่-ย่าที่สร้างโลกนั้น

ได้เวียนว่ายตายเกิดจนสุดท้ายได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า หรือเล่าว่าปู่-ย่านั้นเกิดจากเหงื่อไคลของพระพุทธเจ้าที่ผสมกับน้ำและดิน ตามลำดับ การเล่าเช่นนี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าหรือพุทธศาสนานั้น มีสถานะที่สูงกว่าอำนาจเหนือธรรมชาติหรือความเชื่อดั้งเดิม พระพุทธเจ้าจึงเป็นผู้สร้างโลกที่อยู่เหนือกว่าปู่ย่า ด้วยปู่ย่านั้นต้องเวียนว่ายหลายชาติกว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้า หรือปู่ย่านั้นเกิดขึ้นได้ก็เพราะเหงื่อไคลของพระพุทธองค์

ในตำนานข้าว เมื่อแม่โพสพน้อยใจที่ถูกตี หรือเมื่อย่าขวัญข้าวน้อยใจที่ เทวดา มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายไม่รู้คุณค่าจึงหนีไปนั้น พระพุทธเจ้าได้มีบทบาทในการติดตามให้แม่โพสพ ย่าขวัญข้าว กลับมา อีกทั้งบางสำนวนยังเล่าว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่นำข้าวไปแจกจ่ายให้ผู้คนปลูกสร้างไร่นาและสอนให้ผู้คนทำพิธีกรรมต่าง ๆ ในการบูชาข้าว จึงแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีบทบาทในฐานะเป็นผู้สร้างความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้าว (+) นอกจากนี้ ในตำนานสุริยคราสจันทรคราสและตำนานฝน พระพุทธเจ้ายังเป็นผู้ที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ด้วยการนำแสงสว่างและน้ำมาสู่โลกมนุษย์ (+) อีกด้วย ดังเล่าว่า ราชุกั้วพระพุทธเจ้าจึงปล่อยพระอาทิตย์และพระจันทร์ แสงสว่างจึงกลับมาสู่โลก หรือเล่าว่าพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์คือพระยาคันคาก หรือพระยาปลาช่อน ได้ขึ้นไปรบกับแดน หรืออริยฐานจิตจึงทำให้ฝนตกลงมายังโลก ดังนั้น พระพุทธเจ้าในตำนานปรัมปราไทยจึงมีบทบาทในการสร้างความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้าว แสงสว่าง และฝนอีกด้วย

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังมีบทบาทในฐานะวีรบุรุษทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านการสอนวัฒนธรรมบางด้านแก่ชุมชน และการสร้างบ้านแปลงเมืองต่าง ๆ ทรงสั่งสอนทั้งด้านธรรมะซึ่งมุ่งเน้นเรื่องของการรักษาศีลและเจริญเมตตาโดยเสด็จเทศนาผู้คนซึ่งอาศัยอยู่ในดินแดนต่าง ๆ อีกทั้งยังสอนให้ชนพื้นเมืองรู้จักผลิตเครื่องมือทางการเกษตร (+) เช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาถึงเมืองขาง ได้ทรงสอนให้ชาวเมืองรู้จักวิธีทำยนต์ผัดน้ำเข้านาด้วยการสร้างกังหันวิดน้ำ เป็นต้น ส่วนบทบาทในการสร้างบ้านแปลงเมืองนั้นจะเห็นได้ว่า แม้พระพุทธองค์จะมีได้มีบทบาทในการสร้างเมืองใดเมืองหนึ่งโดยตรง แต่ก็ได้มีพุทธทำนายบ้านเมืองต่าง ๆ เอาไว้จำนวนมาก ซึ่งทำให้ต่อมาได้เกิดบ้านเมืองตามพุทธทำนายเป็นบ้านเมืองใหญ่ย่อยที่ยอมรับนับถือพุทธศาสนา อีกทั้งในท้องที่ที่มีชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ปฏิเสธการยอมรับนับถือพุทธศาสนา ซึ่งมักเล่าว่า นาค หรือ ยักษ์ที่อยู่ ณ ที่แห่งนั้นหมายจะทำร้ายหรือแข่งบารมีกับพระพุทธองค์ด้วยประการต่าง ๆ พระพุทธองค์ก็ได้ปราบนาคหรือยักษ์เหล่านั้น ลักษณะเช่นนี้ก็สอดคล้องกับบทบาทของวีรบุรุษทางวัฒนธรรมที่ต้องปราบปรามชนกลุ่มต่าง ๆ แล้วสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้น พระพุทธเจ้าจึงมีลักษณะของวีรบุรุษทางวัฒนธรรมจากการที่ได้ปราบและสอนให้ชนกลุ่มต่าง ๆ หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาก่อนที่จะเกิดบ้านเมืองขึ้นในบริเวณนั้นดังพุทธทำนาย

จึงเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าในตำนานปรัมปราไทยนอกจากจะเป็นตัวละครที่มีฐานะเป็นพุทธศาสดาอันมีนัยถึงพุทธศาสนาซึ่งเป็นความเชื่อใหม่ที่เข้ามาในสังคมไทยแล้ว ยังมีบทบาทในฐานะของการเป็นผู้สร้างโลก ผู้สร้างความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้าว แสงสว่าง และน้ำ อีกทั้งยังมีลักษณะของวีรบุรุษทางวัฒนธรรมผู้มีบทบาทในการสอนวัฒนธรรมบางด้านแก่ชุมชน และการสร้างบ้านแปลงเมืองต่าง ๆ อีกด้วย

พระโพธิสัตว์

นอกจากกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนาจะมีพระพุทธเจ้าเป็นตัวละครหลักแล้ว ตำนานปรัมปราไทยหลายเรื่องยังอาจเล่าถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญในชาดกทั้งนิบาตชาดกและชาดกนอกนิบาตอีกด้วย วรรณกรรมชาดกกับวรรณกรรมตำนานจึงมีลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542: 10) ได้ให้ทัศนะว่า ความแตกต่างของวรรณกรรมทั้งสองประเภทนี้อยู่ที่วรรณกรรมชาดกแสดงถึงความสามารถของพระพุทธเจ้าที่ทรงรำลึกถึงเรื่องราวในอดีตชาติอันอาจไกลโพ้น อาจหลายร้อยหลายพันชาติได้ ส่วนวรรณกรรมตำนานแสดงถึงความสามารถของพระเนตรเห็นเหตุการณ์ในอนาคตซึ่งจะเกิดขึ้นหลังจากเสด็จสู่ปรินิพพานแล้ว

ตัวละครพระโพธิสัตว์ในตำนานปรัมปราไทยก็มีลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า กล่าวคือ มีทั้งส่วนที่แสดงบทบาทของการเป็นพุทธศาสดา และส่วนที่แสดงบทบาทของการช่วยเหลือมนุษย์ในด้านการสร้างความอุดมสมบูรณ์

ในส่วนที่แสดงบทบาทของการเป็นพุทธศาสดา พบในเนื้อหาที่มุ่งเน้นการมาประดิษฐานพุทธศาสนายังบริเวณต่าง ๆ ในดินแดนไทย-ไท ซึ่งมีลักษณะการดำเนินเรื่องในทำนองเดียวกับที่เล่าว่าพระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมายังที่ที่พระธาตุเจดีย์ประดิษฐานอยู่ แต่เปลี่ยนตัวละครจากพระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์ที่เสวยพระชาติแตกต่างกันออกไป นิยมเล่าว่าเสวยพระชาติเป็นกวางทองหรือเนื้อทรายทอง เช่น ตำนานพระธาตุใจดี ตำนานพระธาตุปูแจ ตำนานพระธาตุหนองจันทร์ และ ตำนานเมืองงาว เสวยพระชาติเป็นปูทอง เช่น ตำนานพระธาตุขวยปู ตำนานพระบรมธาตุ (จังหวัดตาก) เสวยพระชาติเป็นแมลงงู ดังใน ตำนานพระธาตุปูทับ เสวยพระชาติเป็นนกแขกเต้า ดังใน ตำนานพระแก้วดอนเต้า เป็นต้น

ส่วนการแสดงบทบาทช่วยเหลือมนุษย์ในด้านการสร้างความอุดมสมบูรณ์นั้น พบว่า พระโพธิสัตว์จะมีบทบาทในการสร้างความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องฝน (+) โดยเล่าว่าพระยาตันคาคคือพระโพธิสัตว์ที่ขึ้นไปรบกับพระยาแถนเพื่อให้แถนบันดาลให้ฝนตกลงมาในเมืองมนุษย์ หรือพระยาปลาช่อนเป็นพระโพธิสัตว์ที่ตั้งจิตอธิษฐานให้ปีชุนนะเทวบุตรและวลาหก

เทวบุตรผู้รักษาฝนและเมฆบันดาลฝนตกลงมาลบบความแห้งแล้งในบ้านเมือง หมู่ปลาน้อยใหญ่จึง
 พันทุกข์ทรมาน

พญาจักรพรรดิราช

พญาจักรพรรดิราชในตำนานปรัมปราไทยอาจเรียกในชื่ออื่น ๆ ว่า
 พระยาจักร์ พระยาจักร์กวดติ พญาธัมมิกราช และ พญาธัมม์ หมายถึงผู้นำของกลุ่มชนที่มีจักรแก้ว
 เป็นเครื่องประกอบยศ มีหน้าที่ห้ามการรบและสั่งสอนผู้คนทั้งหลายในยุคที่ว่างศาสนาและไม่มี
 พระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ช่วยกอบกู้บ้านเมืองให้พ้นจากยุคเข็ญ (+) จึงเป็นอีกหนึ่งตัวละครสำคัญใน
 กระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา น่าสังเกตว่าตำนานปรัมปราไทยมักมุ่งเน้นถึง
 พญาธัมมิกราชองค์ที่ 3 ซึ่งเป็นองค์ที่จะมาเกิดในช่วงพุทธสมัยที่เราอยู่นี้ ด้วยมีความเชื่อว่า
 ในระหว่างพุทธศาสนา 5,000 ปีนั้นจะมีพญาธัมมิกราชมาเกิดจำนวน 5 พระองค์ โดยมีช่วงเวลา
 ครั้งละ 1,000 ปี

ใน ตำนานเมืองฝางและอ่างสลุงเชียงดาว มีความว่า พระพุทธเจ้าได้เสด็จ
 ไปที่ถ้ำเชียงดาวและทำนายว่า ชักย์ที่รักษาถ้ำจะได้เป็นพญาธัมมิกราชองค์ที่ 3 มีอายุ 200 ปี โดย
 องค์แรกเกิดที่เมืองปาฎลีบุตร องค์ที่ 2 เกิดในเมืองหงสาวดี องค์ที่ 3 เกิดในเมืองเชียงดาว องค์ที่ 4
 เกิดในเมืองอังวะ และองค์ที่ 5 เกิดในเมืองอโยธยา และยังมีเชื่อว่า ในเมืองเชียงใหม่ เมื่อศาสนา
 ใกล้เคียงถึงสามพันปี บ้านเมืองจะเกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย หาเชื้อพระวงศ์ที่จะขึ้นเป็นกษัตริย์
 ปกครองเมืองมิได้ ในเวลาต่อมาชักย์ที่รักษาถ้ำเชียงดาวอยู่นั้นจะมาเป็นพญาธัมมิกราชโดยเกิด
 มาเป็นพ่อค้าข้าวสาร พระอินทร์จะมาอัญเชิญไปทำพิธีราชาภิเษกบนสวรรค์ จากนั้นจึงลงมาทำพิธี
 อีกครั้งหนึ่งในเมืองเชียงดาว ส่วนพระมเหสีคือนางแก้วจากอูดตรกูทวิป

การเล่าว่าชักย์ที่คอยอ่างสลุง (อ่างสรง) จะมาเป็นพญาธัมมิกราชองค์
 ที่ 3 เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาเขตสามพันวัสสานี้ ยังมีเนื้อความปรากฏสอดคล้องกันใน ตำนาน
 พระเจ้าเลียบโลก และ ตำนานละแวก ส่วนใน ตำนานแม่ระมิงไชย ก็ได้เล่าถึงชักย์ผู้รักษาอ่างสรงว่า
 จะได้มาเป็นพญาธัมมิกราชเช่นกัน แต่มีเนื้อความคิดเพี้ยนออกไป คือเล่าว่า พญาธัมมิกราช
 พระองค์นี้จะมาเกิดเพื่อพุทธศาสนาล่วงไปแล้ว 4,000 ปี โดยมาเกิดเป็นลูกของทวดะช่างทอหูก

ใน ตำนานพระญาดัมมิกราช ซึ่งมีเนื้อหาเล่าถึงพญาธัมมิกราชองค์ที่ 3
 โดยตรง เล่าว่าพระองค์จะมาปรากฏที่ “นาไร่หลวงแห่งเมืองหริภุญชัย” จะเป็นผู้ห้ามการรบอีกทั้ง
 จะไปชำระและทำนุบำรุงพุทธศาสนาในเมืองต่าง ๆ และกล่าวถึงลักษณะของธัมมิกราชเมื่อเป็นจะ
 พญานั้นว่า มีกายสีขาวเหลืองเหมือนทองหยด ลักษณะดี ฟันงาม มีเสียงนุ่มนวล มีขนขาวเส้นหนึ่ง
 อยู่ที่ใบหน้าด้านซ้าย แต่ก่อนเป็นคนยากไร้แต่มีเพชร อยู่ที่ไหนมักถูกคนไล่ให้หนีจากบวชถึง
 สองครั้ง และเมื่อบวชนั้น เหล่าสงฆ์ก็ไม่ชอบ พอลาสิกขาบวชแล้วอยู่ที่ไหนคนก็ไม่ชอบ ท่านให้

ความเมตตาแก่คนยากไร้ รักคนใจบุญ ท่านมีบุตรชายหญิงอย่างละสอง ได้เรียนวิชาการมาก มีใจกล้าหาญ เมื่อบวชนั้นอยู่ทางปลายน้ำ แต่เมื่อลาสิกขาบทกลับอยู่เหนือน้ำ สง่างามเหมือนช้างเอราวัณ ตอนที่บวชนั้นนอนเหมือนลิงลม แต่เมื่อลาสิกขาบทแล้วนอนเหมือนนกพิราบ เมื่อจะได้เป็นเพญาก็นอนเหมือนราชสีห์ ท่านจะมาเสาะสืบหาคนที่เกิดในปีงูเล็กตั้งแต่ “ปีเต่าเส็ดถึงปีกคเป่า” เมื่อรัชสมัยราชจะปรากฏเป็นพญานั้น จะมีม้าแก้วอยู่ที่ดอยอย่างสงขรเชียงดาว พระแสงขรรค์ชัยศรีและแก้ววิเศษนั้น เทวดาจะนำมาให้ มีผีเสื้อพันธ์หนึ่งเป็นบริวาร ผีเสื้อและฤๅษีจะรื้อเอารางทองมาอภิเษก พระอินทร์จะให้น้ำอมฤตทำให้ท่านมีรูปร่างและรู้ภูทังปวง ท่านจะมาทำให้ศาสนารุ่งเรืองในหริภุญชัย เมืองฝาง ละโว้ และชำระคัมภีร์ทั้งปวง ทำให้คนทั้งหลายเป็นสุขด้วยข้าวของต่าง ๆ ถัดนั้น “หมู่น้ำแข็งตนขาว” จะเอาเมืองวิเทหะและจุพณีมาถวาย จะมาสร้างปราสาทถวาย รัชทายาททั้งปวงจะมาถวายตัว รัชสมัยราชจะครองเมืองได้ร้อยปีและโอรสของท่านจะครองต่ออีกร้อยปี คนทั้งหลายจะมีความสุขทุกเมื่อ

อนึ่ง ในตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และตำนานสุวรรณคำแดง ซึ่งมีเนื้อหาอธิบายความเป็นมาของเสาอินทขิลหรือเสาหลักเมืองเชียงใหม่ มีเนื้อความเล่าถึงพญาธัมมิกราช พระองค์หนึ่งว่า เกิดที่เมืองฮ่อ ซึ่งไม่สอดคล้องกับเรื่องราวของพญาธัมมิกราช 5 พระองค์ที่ปรากฏในตำนานปรัมปราเรื่องอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และตำนานสุวรรณคำแดง ก็ได้ให้รายละเอียดว่า พญาธัมมิกราชนี้ปราบและสอนคนไปทั่วชมพูทวีป เหลือเพียง 8,000 เมืองที่ไม่อาจกระทำได้ สุดท้ายพระอินทร์จึงต้องให้พระวิษณุกรรมเนรมิตคนเป็นเนื้อทรายทองไปชักเจ้าสุวรรณคำแดงให้ไปสอนคนเหล่านั้น

อรหันตสาวก

ในตำนานปรัมปราไทยกล่าวถึงอรหันตสาวกหลายรูปที่ตามเสด็จพระพุทธองค์มาเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนไทย-ไท หรือมาประดิษฐานพระบรมธาตุภายหลังพุทธปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวของอรหันตสาวกบางรูปที่คนไทย-ไทรับรู้และถ่ายทอดกันในฐานะที่เป็นตำนานปรัมปราอีกด้วย อรหันตสาวกรูปต่าง ๆ ที่พบในตำนานปรัมปราไทยมีดังนี้

พระอานนท์เถระ

ตามพุทธประวัติ พระอานนท์มีฐานะเป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพุทธอุปัฏฐากผู้รับใช้ใกล้ชิดพระบรมศาสดา แต่กลับบรรลอรหันต์ช้ากว่าอรหันตสาวกรูปอื่น ๆ โดยได้บรรลอรหันต์หลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว พระอานนท์ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีความทรงจำเป็นเลิศ คือสามารถจดจำพระธรรมเทศนาที่

พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสถานที่ต่าง ๆ ได้ทั้งหมด อีกทั้งเป็นผู้ที่มีความขยัน อดทน ละเอียครอบคอบ

พระอานนท์เป็นอรหันตสาวกที่พบในตำนานปรัมปราไทยมากที่สุด โดยได้ตามเสด็จพระพุทธองค์ไปยังสถานที่ต่าง ๆ บทบาทของพระอานนท์ในตำนานปรัมปราไทยมีลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบในชาดก คือเมื่อพระพุทธองค์ทรงพบเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง อันเป็นเหตุให้แฉ้วสรวล พระอานนท์ก็จะทูลถามสาเหตุของการแฉ้วสรวลนั้นถึง 3 ครั้งและทูลขอให้พระองค์ทรงเล่าถึงสาเหตุนั้น นอกจากนี้ยังเป็นผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าในเรื่องต่าง ๆ แต่เหตุการณ์ที่มักพบบ่อย ๆ ก็คือ พระอานนท์มักรับใช้พระพุทธเจ้าโดยไปหาน้ำเสวยมาถวายอันมักเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งกับนาคในหนองน้ำ นอกจากนี้ยังเป็นผู้ทูลขอให้ประทานเภสัชธาตุ และ ประทับรอยพระพุทธบาทไว้ยังสถานที่ต่าง ๆ

พระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปเถระ เดิมชื่อว่า ปิณฑลิ เกิดในตระกูลเศรษฐี ได้บรรลอรหันต์นับจากวันที่อุปสมบทได้เพียง 8 วัน พระพุทธเจ้ายกย่องท่านว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุใดในด้านถือธุดงค์ เป็นผู้มักน้อยและชอบอยู่ป่าเป็นนิตย์ บทบาทสำคัญของพระมหากัสสปะตามพุทธประวัติคือการเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ในการทำปฐมสังคายนา ณ สัตตบรรณคูหา เวภารบรรพต ใกล้ ๆ กรุงราชคฤห์ ซึ่งมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก

พระมหากัสสปะเถระเป็นตัวละครที่มีบทบาทในตำนานปรัมปราไทยพอสมควร ใน ตำนานพระธาตุพนม ของอีสาน เล่าว่า พระมหากัสสปะพร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 รูปได้นำพระอัฐกธาตุมาสู่แหลมทอง และนำมาประดิษฐานไว้ที่ภูเก้าพร้าว อีกทั้งได้ประทานพระอังคารธาตุไว้ที่เมืองหนองหานหลวงและหนองหานน้อยที่พระธาตุภูเพ็กและพระธาตุนารายณ์เจงเวง ใน ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ของภาคเหนือ เล่าว่า หลังพุทธปรินิพพาน พระมหากัสสปะได้นำพระบรมสารีริกธาตุ 500 พระองค์ใส่โกศแก้วปีทมราคลูกใหญ่แล้วเสด็จมาโดยอากาศ แล้วนำมาประดิษฐานไว้ที่ดอยดุง จากนั้นเสด็จไปที่เมืองวิเทหราชหรือเมืองห้อยและนิพพานที่เมืองนี้ นอกจากนี้ ใน ตำนานพระศิลา วัดเชียงมั่น ก็มีความว่า หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 7 ปี 7 เดือนกับ 7 วัน พระมหากัสสปะก็ได้เป็นประธานเพื่อกระทำสักการบูชาพระบรมสารีริกธาก่อนที่พระเจ้าอชาตศัตรูจะมีพระสงค์ให้สร้างพระพุทธรูปไว้ที่เมืองราชคฤห์

เรื่องราวของพระมหากัสสปะที่มาเกี่ยวข้องกับพระบรมสารีริกธาตุในตำนานปรัมปราไทยนี้สอดคล้องกับพุทธประวัติในช่วงหลังปรินิพพาน ซึ่งมีความว่าเมื่อพระมหากัสสปะพร้อมกับพระภิกษุสงฆ์ 500 รูป ทำประทักษิณเวียนขวาคิดกาธาน 3 รอบแล้วถวายบังคมพระบาทของพระพุทธองค์ จิตกาธานก็โชติช่วงด้วยเทวฤทธานุภาพ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้

จึงเป็นพื้นฐานความคิดที่ทำให้พระมหากัสสปะเข้ามามีบทบาทในตำนานปรัมปราไทยในฐานะที่เป็นผู้นำพระบรมธาตุมาประดิษฐานยังสถานที่ต่าง ๆ ในดินแดนไทย-ไท

พระสารีบุตรเถระ

พระสารีบุตรเดิมชื่อ “อุปติสสะ” เกิดในตระกูลพราหมณ์ร่ำรวย เป็นเพื่อนสนิทกับ “โกณฑิยะ” ซึ่งต่อมาบรรลุอรหัตผลเป็นพระโมคคัลลาน์เถระ พระสารีบุตรบรรลุอรหัตผลหลังจากบวชแล้ว 15 วัน ได้รับยกย่องเป็นอัครสาวกเบื้องขวา มีสติปัญญาเฉียบแหลม แสดงธรรมเทศนาได้ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า ในตำนานปรัมปราไทยปรากฏบทบาทของพระสารีบุตรไม่มากนัก โดยมักเล่าว่าพระสารีบุตรได้ติดตามพระพุทธเจ้ามายังดินแดนไทย-ไทเช่นเดียวกับพระอานนท์

พระโมคคัลลาน์เถระ

พระโมคคัลลาน์เถระ เดิมชื่อ “โกณฑิยะ” เกิดในตระกูลพราหมณ์ที่ร่ำรวยมหาศาล เป็นเพื่อนสนิทของพระสารีบุตร บรรลุอรหัตผลหลังบวชแล้ว 7 วัน ได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางมโหทธิฤทธิ์ และเป็นอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธองค์ ด้วยคุณสมบัติอันเป็นเลิศในทางมโหทธิฤทธิ์ ทำให้เรื่องราวของพระโมคคัลลาน์ในตำนานปรัมปราไทยสะท้อนคุณสมบัติในด้านนี้เช่นกัน เช่น ใน ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มีความว่า เมื่อครั้งที่พระเจ้าโสกราชให้ก่อพระเจดีย์บรรจุพระธาตุ และประกาศที่จะแจกพระบรมธาตุส่วนที่เหลือจากการบรรจุเจดีย์ไปยังเมืองต่าง ๆ มารดองการจะทำลายพระบรมธาตุจึงบันดาลให้เกิดพายุพัดอย่างแรง พระโมคคัลลาน์ทราบเหตุจึงสาปมารให้เป็นสุนัขมีดลกบาดรรัดคอจนเปียกเจ็บทรมาน มารจึงยอมแพ้และขอเป็นข้ารับใช้

พระองคุลิมาลเถระ

พระองคุลิมาลเถระเดิมเป็นบุตรพราหมณ์ในพระนครสาวัตถี เกิดในโจรฤกษ์ เดิมชื่อว่า “อะหิงสกกุมาร” แปลว่าเด็กชายผู้ไม่เบียดเบียนใคร ๆ เมื่อโตขึ้นและต้องการเรียนวิชาวิญญูศาสตร์ อาจารย์ผู้เห็นว่าอะหิงสกกุมารจะทรยศต่อเขาจึงหลอกให้ไปฆ่าคนให้ได้ 1,000 คนเสียก่อน เพื่อหวังว่ากุมารจะฆ่าคนได้ครบ 1,000 ก็คงถูกผู้หนึ่งผู้ใดฆ่าตายเสียก่อนแล้ว อะหิงสกกุมารดักปล้นฆ่าคนจนจำจำนวนไม่ได้สุดท้ายจึงคั่นนิ้วมือของผู้ที่ถูกฆ่ามาแขวนคอไว้ คนทั้งหลายจึงเรียกว่า “องคุลิมาล” แปลว่า ผู้มีนิ้วมือเป็นสร้อยคอ หลังจากที่มือนิ้วมือแขวนคอ

999 นี้ว พระพุทธเจ้าทรงทราบว่า หากไม่เสด็จไปโปรด องคุลิมาลก็จะกระทำมาตุฆาตเพื่อให้ได้นิ้วมือครบพัน พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปเทศนาจนจนองคุลิมาลดวงตาเห็นธรรม

เรื่องราวขององคุลิมาลในตำนานปรัมปราไทย มีปรากฏในตำนานองคุลิมาลปริตร ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติขององคุลิมาล เรื่องมีว่า หลังจากที่องคุลิมาลบวชแล้วออกบิณฑบาต ผู้คนก็ตกใจกลัวจนไม่มีใครกล้าถวายอาหาร หญิงที่ครรภ์แก่เมื่อเห็นก็ตกใจจนครรภ์หลงเจ็บปวดร้องครวญคราง องคุลิมาลเถระจึงกลับไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงให้พระเถระกลับมาหาหญิงผู้นั้นแล้วทำสักกิริยาตามที่พระองค์ทรงสอน ปรากฏว่า หญิงผู้นั้นก็คลอดง่ายคล้ายกับน้ำที่ไหลออกจากหม้อกรองน้ำ ต่อมาชาวบ้านที่เป็นคลอดยากจึงมานั่งยังตั้งที่องคุลิมาลเถระเคยทำคลอดนั้น ส่วนผู้ที่มาไม่ได้ก็นำน้ำล้างตั้งตัวนั้นแล้วนำไปรดศีรษะก็ทำให้คลอดง่ายเช่นกัน (+) ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้ประชาชนหายกลัวองคุลิมาล จึงเห็นได้ว่า เรื่องราวของพระองค์ที่ถูกรับรู้ในฐานะตำนานปรัมปราไทย ทำให้ตัวละครคือ องคุลิมาลเถระสามารถอยู่ในกระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนาได้ ด้วยลักษณะร่วมกันประการหนึ่งของกระบวนทัศน์นี้ คือ การมุ่งเน้นที่จะช่วยเหลือมนุษย์ในประการต่าง ๆ นั้นเอง

นอกจากอรหันตสาวกที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว ในตำนานปรัมปราไทยยังกล่าวถึงพระอรหันต์ และพระภิกษุสงฆ์โดยไม่ได้ออกนามอยู่บ่อยครั้ง มักเล่าว่าบรรดาพระอรหันต์ได้ตามเสด็จพระพุทธองค์มาเผยแผ่พุทธศาสนา หรือบ้างว่าภิกษุหมู่ต่าง ๆ ได้ไปบำเพ็ญสมณธรรมในสถานที่บางแห่ง บางรูปต้องการสร้างพระพุทธรูป หรือเมื่อภิกษุรูปใดปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เทวดาก็จะมาคลไคลให้ไปบูชาพระธาตุพระพุทธรูป อันแสดงให้เห็นถึงการเป็นตัวละครในฝ่ายที่ยอมรับนับถือพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังอาจกล่าวถึงพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระที่อยู่ในทางประวัติศาสตร์บันทึกว่าเป็นผู้เสด็จมาเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิหลังพระพุทธองค์เสด็จปรินิพพาน โดยกล่าวว่าพระเถระทั้งสองได้เสด็จมาพร้อมกับพระพุทธองค์ในครั้งที่ได้มาประทานเภสัชธาตุและประทับรอยพระบาทยังดินแดนแถบนี้ซึ่งจะขัดกับหลักฐานที่บันทึกไว้ อย่างไรก็ตาม เนื้อหาต่างๆ เหล่านี้ทำให้หมายรวมได้ว่า พระอรหันต์และภิกษุเหล่านี้ก็เป็นตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายในการประดิษฐานพุทธศาสนาและมุ่งช่วยเหลือมนุษย์ในประการต่าง ๆ นั้นเอง

พระเจ้าอโศก

พระเจ้าอโศกทรงเป็นพระราชาแห่งแคว้นมคธ ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพินทุसार เสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. 218 และได้ประกอบพิธีราชาภิเษกสืบต่อจากนั้น ทรงครองราชย์เหนือภารตประเทศแทบทั้งหมด ตำนานทางฝ่ายพุทธเล่าตรงกันว่าเดิมพระเจ้าอโศก

ทรงดูร้ายและทรงปกครองอย่างเข็มโหด เมื่อหันมาสมาทานพระพุทธศาสนาจึงเปลี่ยนจากพระเจ้า
อโศกผู้ดูร้ายมาเป็นพระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม ผู้ทรงเป็นที่รักของเทวดา พระองค์ได้รับยกย่องว่า
ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกของพุทธศาสนาและนับถือว่าทรงเป็นธรรมิกธรรมราชา ทรงส่งพระ
สมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนต่าง ๆ แทบทั่วทั้งทางเอเชียและยุโรป

ในตำนานปรัมปราไทย พระเจ้าอโศกเป็นตัวละครที่มีบทบาทมากใน
ตำนานพระธาตุและตำนานพระพุทธบาท โดยเป็นผู้นำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานยัง
พระธาตุเจดีย์ 84,000 แห่งตามสถานที่ที่พระพุทธองค์ได้เคยเสด็จไปไว้เกศาธาตุ และได้มี
พุทธทำนายว่าสถานที่แห่งนั้นจะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุเจดีย์ โดยมักเล่าว่า พระเจ้าอโศกจะ
เสด็จมาเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว 218 ปี อันเป็นเวลาตรงกับปีที่พระเจ้า
อโศกเสวยราชย์ เมื่อมาถึงสถานที่ที่จะประดิษฐานพระธาตุก็จะทรงให้ขุดคุ้ยเป็นอุโมงค์ แล้วทรง
อัญเชิญพระบรมธาตุมาประดิษฐานยังอุโมงค์แห่งนั้น จากนั้นเทวดา มนุษย์ นาค ยักษ์ทั้งหลายก็จะ
มาช่วยในการประดิษฐาน หรือมาช่วยเฝ้าดูแลรักษาพระธาตุ พระเจ้าอโศกจึงเป็นอีกหนึ่งตัวละครที่
อยู่ในกระบวนการอันศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

อนึ่ง นอกจากพระเจ้าอโศกแล้ว ยังพบตัวละครในพุทธประวัติที่เป็น
อุบาสกอุบาสิกาที่สำคัญทางพุทธศาสนา เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าชาตศัตรู นางสุชาดา
ในตำนานปรัมปราไทยอยู่บ้าง ตัวละครเหล่านี้จัดอยู่ในกระบวนการอันศักดิ์สิทธิ์ด้วยเช่นกัน ด้วยมักมี
บทบาทเป็นผู้ค้ำจุนพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกนั่นเอง

พระอินทร์

พระอินทร์ในตำนานปรัมปราไทยเป็นเทพผู้บัญชาการพระพุทธเจ้า อีกทั้ง
เป็นผู้คุ้มครองพุทธศาสนาและคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม จึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือให้
พุทธศาสนาประดิษฐานยังดินแดนไทย-ไท และทำให้ผู้คนในดินแดนแถบนี้ยึดมั่นในคุณความดี
ตามหลักพุทธศาสนา

ใน ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท
พระอินทร์เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการประดิษฐานพระธาตุของพระพุทธองค์ยังสถานที่ต่าง ๆ
ทั้งในช่วงที่พระพุทธองค์เสด็จมาประพาสเกศาธาตุ และเมื่อพระเจ้าอโศกเดินทางมาประดิษฐาน
พระบรมธาตุหลังพุทธปรินิพพาน มักเล่าว่าพระอินทร์จะมาช่วยในการประดิษฐานพระธาตุโดย
เนรมิตสิ่งต่าง ๆ ให้รวมทั้งแต่งจักรยนต์ไว้รักษาพระธาตุ นอกจากนี้ใน ตำนานแม่ระมิงไชย เล่าว่า
หลังจากถวายพระเพลิงพระพุทธองค์ได้ 7 วัน ท้าวพระยาทั้งหลายในชมพูทวีปต่างส่งราชทูตมาขอ
แบ่งพระบรมสารีริกธาตุจนเกิดเหตุโกลาหลวุ่นวายจนถึงเกิดสงครามแย่งชิงกันขึ้น พระอินทร์และ
ท้าวจตุโลกบาลก็ได้มาห้ามทัพไว้ จึงตกลงแบ่งพระธาตุกันด้วยสันติวิธี อีกทั้งใน ตำนานพระธาตุ

เมืองนครศรีธรรมราช ก็มีความว่าพระอินทร์ได้ให้พระเพศณุกรรมแปลงเป็นมานพไปขุดหาพระบรมธาตุ จึงแสดงให้เห็นว่า ในความคิดความเชื่อของคนไทยนั้น พระอินทร์เป็นเทพที่มีบทบาทสำคัญเกี่ยวข้องกับพระบรมธาตุ

พระอินทร์ยังมีบทบาทช่วยเหลือในการสร้างพระพุทธรูปสำคัญ เช่น ตำนานพระแก้วมรกต เล่าว่าเมื่อพระมหานาคเสนคิจะสร้างพระพุทธรูปขึ้นองค์หนึ่ง พระอินทร์จึงบันดาลให้พระวิษณุกรรมนำแก้วมณีโชติมาให้ แต่กุมภกัณฑ์ยักษ์ผู้รักษาแก้วมณีโชติไม่ให้ด้วยแก้วนี้เป็นของกุ่มบุญจักรพรรดิราช จึงให้แก้วมรกตมาแทน หรือ ตำนานพระแก้วดอนเต้า ก็เล่าว่าพระอินทร์ได้แปลงเป็นชายแก่เข้ามาถามนางสุชาดา ที่สลักพระพุทธรูปสักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ พระอินทร์จึงเนรมิตแก้วนั้นให้เป็นพระพุทธรูปแล้วหายตัวไป เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องราวปรากฏใน ตำนานพระเจ้าลิขิตโลก ว่า พระพุทธเจ้าได้สั่งพระอินทร์ไว้ว่า เมื่อครบทุกพันวัสสา ให้พระอินทร์ส่งพระญาณมิกราชลงไปเกิดเพื่อบำรุงพระศาสนาให้ต่อเนื่องไปจนถึง 5,000 ปี พระอินทร์และพระญาณมิกราชจึงมีความสัมพันธ์กัน เราจึงพบใน ตำนานพระญาณมิกราช ว่าพระอินทร์ได้ลงมาช่วยพระญาณมิมสร้างเมืองลำพูนหรือใน ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม และ ตำนานสุวรรณคัมภีร์ ก็มีความว่า พระอินทร์ได้หาผู้ไปสอนมนุษย์ทั้ง 8,000 เมืองที่พระญาณมิมไม่สามารถสั่งสอนได้ เป็นต้น ด้วยการที่พระอินทร์เกี่ยวข้องกับพระญาณมิมในฐานะผู้ช่วยเหลือพระญาณมิมในการสั่งสอนผู้คนให้ทำความดีนี้ ทำให้มีเนื้อความปรากฏในตำนานปรัมปราเรื่องอื่น ๆ เช่น ตำนานเกศา 5 เส้นและพระบาทเจ้ารังรุ้ง ว่าเมื่อพระอินทร์ทราบว่โลกมนุษย์เกิดความเดือดร้อนและผู้คนพากันละทิ้งศีลธรรม จึงสั่งให้เทวบุตรลงไปเขียนหนังสือไว้บนยอดดาดยอดดาด สั่งสอนผู้คนให้กระทำดี ยึดศีล 5 เป็นสรณะและพากันไปไหว้พระบาทเพื่อให้พ้นจากอภัยทั้ง 4 และได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือใน ตำนานฟ้าสมิงคำหลวง ก็เล่าว่า พระอินทร์ส่งสารคนทั้งหลายที่จะประสบภัยอุบาทว์มากมาย จึงเขียนหนังสือแล้วหย่อนหนังสือลงมาที่ธาตุทะโค้ง (เจดีย์ขเวดากอง) เพื่อสอนให้คนรักษาศีลและจำเริญคาถาฟ้าสมิงคำหลวง จะได้พ้นจากภัยพิบัติต่าง ๆ เนื้อความเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า พระอินทร์เองก็มีบทบาทในการสอนให้คนทำความดี โดยมุ่งเน้นเรื่องของการรักษาศีลเป็นสำคัญ

ใน ตำนานที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณ ก็มักมีเนื้อความที่สะท้อนให้เห็นว่า พระอินทร์มีบทบาทในการหาผู้ปกครอง สร้างเมือง และช่วยให้เมืองเจริญมั่งคั่ง (+) ดังปรากฏใน นิทานเรื่องขุนบรม ว่า พระยาอินทาทิปดิราช (พระอินทร์) หรือ แถนฟ้าขึ้น ได้ส่งขุนบรมลงมาเป็นผู้ปกครองมนุษย์ที่เมืองน่าน้อยอ้อยหนู หรือใน พงศาวดารโยนก ก็มีความว่า พระอินทร์เห็นว่าลานนาเป็นที่ตั้งของพุทธศาสนาจึงไม่ควรขาดกษัตริย์ จึงเชิญให้หลวงจกราชเทวบุตรลงมาเสวยราชสมบัติในล้านนา ซึ่งต่อมาพระอินทร์ได้สร้างเมืองหิรัญนคร

เงินขางให้ปกครอง เป็นต้น ส่วนบทบาทในการช่วยให้เมืองเจริญมั่งคั่งนั้น มีปรากฏในตำนาน เชียงใหม่ปางเดิม ว่า พระอินทร์ได้มีเทวบัญชาให้พวกยักษ์ทั้งหลายถือศีล 5 และโปรดประทาน ขุมทรัพย์ให้ลัษะทั้ง 9 ตระกูลนั้นจนกลายเป็นเศรษฐีมั่งคั่ง จึงเรียกเมืองที่มีเศรษฐีลัษะ 9 ตระกูลนั้น ว่า เมืองนพบุรี นอกจากนี้ยังมีเนื้อความต่อไปอีกว่า พระอินทร์ได้มอบเสอาอินทิลมาให้พวกยักษ์ กลุ่มนี้เพื่อป้องกันข้าศึกที่จะคิดมาแย่งเอาขุมทรัพย์ในเมืองนี้อีกด้วยพร้อมกับสั่งให้คนบูชา เสอาอินทิลอันจะทำให้เมืองเกิดความเจริญมั่งคั่งอยู่เสมอ ไม่เสียบ้านเสียบเมือง

บทบาทของพระอินทร์ที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ การช่วยให้ผู้ที่จะเป็นกษัตริย์ในเมืองพุทธมีรูปงาม (+) ดังปรากฏในเรื่อง ท้าวแสนปม พระอินทร์ได้แปลงเป็นวานร นำกลองทิพย์มาให้ท้าวแสนปม เมื่อพระองค์ตีกลองนั้นปมทั้งหลายก็หายจึงมีรูปร่างงดงาม ต่อมา จึงตีกลองเพื่อเนรมิตเมืองใหม่แล้วให้ชื่อว่าเมืองเทพนคร ในตำนานเรื่อง พระยาโคตรตะบอง ก็เล่าว่า พระอินทร์ได้ช่วยให้พระยาแครงซึ่งเป็นเด็กพิการด้วยถูกไฟไหม้ให้มีรูปงาม และปราบพระยาโคตรตะบองจนต้องหนีไปสร้างเมืองล้านช้าง พระยาแครงจึงขึ้นครองราชย์แทนมีพระนามว่า พระเจ้าสิริพรหมอินทร์ นอกจากนี้ในเรื่อง ท้าวสูงขุนเจือง เมื่อท้าวสูงขุนช้างกับแถนลอลอง เสียดชีวิตและวิญญาณท้าวสูงได้ไปเกิดอยู่ในเมืองพรหม พระอินทร์ได้อาบน้ำทิพย์ให้ ทำให้มีรูปโฉม งดงามกว่าเดิม ต่อมาท้าวสูงได้ทำศึกกับพวกแถนต่าง ๆ และสุดท้ายได้ครองเมืองสรวงของ พระอินทร์ เป็นต้น

บทบาทที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นว่า พระอินทร์เป็นตัวละครใน กระบวนการอันของความเชื่อทางพุทธศาสนาที่มีบทบาททั้งทางศาสนจักรและอาณาจักร โดยเป็น ผู้ช่วยเหลือในการประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไทและช่วยเหลือให้ผู้ปกครองและ พลเมืองในเมืองต่าง ๆ มีความเจริญรุ่งเรืองโดยเน้นให้รักษาศีลตามแนวทางของพุทธศาสนาเป็น สำคัญ

พระวิษณุกรรม

พระวิษณุกรรมในตำนานปรัมปราไทยเป็นตัวละครที่มีบทบาทช่วยเหลือ พระอินทร์ในเรื่องต่าง ๆ มักได้รับบัญชาจากพระอินทร์ให้ประกอบกิจต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ แก่กษัตริย์และประชาชนและมนุษย์อยู่เสมอ พระวิษณุกรรมมีชื่อเรียกผิดเพี้ยนออกไปหลายชื่อ เช่น พระวิสสุกัมม์ พระวิสวกรรม พระพิศณุกรรม พระเพศณุกรรม พระเพชรณูกรรม พระเพชรณู กรรม พระเพ็ดสะหนูกัน เป็นต้น

ในตำนานปรัมปราไทยมักเล่าว่า พระวิษณุกรรมได้เนรมิตตนมาช่วยเหลือ มนุษย์ในเรื่องต่าง ๆ ตามบัญชาของพระอินทร์ (+) เช่น ตำนานสุวรรณคำแดง เล่าว่า พระวิสสุกัมม์ รับอาสาพระอินทร์โดยเนรมิตกายเป็นเนื้อทรายทองไปชักเจ้าสุวรรณคำแดงให้ไปสอนผู้คน

ทั้งหลายที่พญารัตน์มีอาจสั่งสอนได้ หรือ ใน ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เล่าว่า พระเพศณุกรรมรับบัญชาพระอินทร์ไปช่วยแก้ภพนต์ที่ผูกไว้เพื่อรักษาพระบรมธาตุ พระเพศณุกรรมจึงแปลงตนเป็นมาณพเข้าอาสาขุดหาพระบรมธาตุได้สำเร็จ ต่อมาเมื่อไม่มีผู้ใดทราบว่ามีพระบรมธาตุฝังอยู่ที่หาดทรายแก้ว พระเพศณุกรรมก็รับบัญชาพระอินทร์โดยแปลงเป็นเนื้อทราย ชักพาให้นายพรานไปพบพระธาตุนั้น

ใน ตำนานแม่ธรณี เล่าว่า แม่ธรณีซึ่งเป็นผู้รักษาแผ่นดิน ได้กล่าวกับพระยาวิษณุกรรมถึงสาเหตุที่คนทั้งหลายมีสุข-ทุกข์ แตกต่างกันว่าเป็นเพราะสถานที่หรือทำเลที่ตั้งบ้านเรือน ชนิดของต้นไม้ที่ปลูก การบูชาเทวดาหรือผีเมื่อสร้างบ้านใหม่ การกระทำที่เป็นขี้ด และชนิดของไม้ที่นำมาสร้างบ้าน เมื่อฟังแล้ว พระยาวิษณุกรรมจึงนำไปจารึกไว้ที่หน้าผาของเกาะแห่งหนึ่งในเมืองลิลปนนคร ซึ่งต่อมาสุเมธฤณีได้นำมาสั่งสอนชาวเมืองตักสิลาและสืบทอดมาจนบัดนี้ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ, 2542: 2481)

พระวิษณุกรรม เป็นเทพผู้ที่มีความสามารถในการช่าง จึงมักได้รับบัญชาจากพระอินทร์ให้สร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้น (+) เช่น พระแก้วมรกต พระสิงห์ เป็นต้น หรือใน ตำนานเมืองโยนกชัยบุรีศรีเชียงแสน ก็มีความว่า พระอินทร์ส่งสารพวกรวมจึงมีเทวบัญชาให้พระวิษณุกรรมลงมาเนรมิตกำแพงหินศิลากั้นหน้ากองทัพอของพรหมกุมารเพื่อมิให้ติดตามไปฆ่าพวกขอมได้ต่อไป อีกทั้งใน ตำนานขุนบรมราชาธิราช ก็เล่าว่า แถนฟ้าขึ้นหรือพระอินทร์ได้ให้แถนแต่งหรือพระวิษณุกรรมลงไปช่วยสร้างหอโองหรือปราสาทราชวังในเมืองน่าน้อยอ้อยหน่ออีกด้วย นอกจากนี้ในตำนานพระธาตุพระพุทธรูปต่าง ๆ ก็ยังมีความว่า พระวิษณุกรรมได้มาช่วยพระอินทร์ในการประดิษฐานและเฝ้าดูแลพระบรมธาตุ พระวิษณุกรรมจึงเป็นตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อพุทธศาสนาด้วยถือว่าได้ช่วยในการประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไทและช่วยเหลือมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ตามที่ตัวละครในกระบวนทัศน์นี้มีบทบาทร่วมกัน

อนึ่ง เรื่องราวในตำนานข่าวที่เล่าว่าแม่โพสพน้อยใจมนุษย์และหนีไปนั้น บางสำนวนเล่าว่าแม่โพสพหนีไปโดยลำพัง แต่บางสำนวนก็เล่าว่าหนีไปพร้อมกับพระวิษณุกรรมนั่นเอง

สัตว์ในทางพุทธศาสนา

ตัวละครที่อยู่ในกระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนานั้น มิได้มีแต่ในระดับที่เป็นพุทธศาสดา-จักรพรรดิราช พระอรหันต์ อุบาสก-อุบาสิกา และเทพหรือเทวดาเท่านั้น สัตว์บางประเภทที่ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยก็ได้แสดงบทบาทอันมีนัยถึงการเป็นตัวละครในฝ่ายพุทธด้วยเช่นกัน ดังนี้

กา

ในตำนานปรัมปราไทย กามิบทบาทในการปกป้องพุทธศาสนา โดยนอกจากจะเป็นผู้อุปฐากพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่เสด็จมาเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท แล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ดูแลพระธาตุในบริเวณที่ผู้คนไม่ทราบว่ามีพระธาตุประดิษฐานอยู่อีกด้วย ดังปรากฏใน ตำนานพระธาตุหริภุญชัย ว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาพร้อมด้วยพระอานนท์ พระโสณเถระ พระอุตรเถระ และพระเจ้าอโศก มาถึงยังบริเวณที่ตั้งพระธาตุหริภุญชัย ในปัจจุบัน พญากาเผือกและชมพูนาคราชได้มาอุปฐากพระพุทธเจ้า และหลังจากประทานพระเกศาให้เส้นหนึ่งแล้วชมพูนาคราชและบริวารก็เฝ้าดูแลพระเกศธาตุ ส่วนพญากาเผือกก็ให้หลานของตนดูแลพระธาตุนั้น ส่วนตนเองกลับไปอยู่ป่าหิมพานต์ ต่อมาช้านานเมื่อพระญาอาทิตยราช ครองเมืองหริภุญชัยก็โปรดให้สร้างราชมณฑลและห้องทรงพระบังคนขึ้นใหม่โดยมิได้ทราบว่า บริเวณที่สร้างห้องทรงพระบังคนนั้นมีพระธาตุประดิษฐานอยู่ เมื่อจะเสด็จไปห้องทรงพระบังคนครั้งใด อีกกาก็จะมาแสดงอาการห้าม จนในที่สุด พระองค์จึงต้องหาเด็กก่อนมาฝึกเรียนรู้ภาษาภา จนเด็กผู้นั้นอายุได้ 7 ขวบและเข้าใจภาษาภาแล้วจึงทราบว่าบริเวณนั้นมีพระธาตุประดิษฐานอยู่ พระองค์จึงให้ไปเชิญพญากาเผือกมาจากป่าหิมพานต์ แล้วชำระบริเวณนั้นให้สะอาด ประดับด้วยเครื่องสักการะยิ่งใหญ่แล้วทรงอธิษฐานขอให้พระธาตุปรากฏ

เรื่องราวเกี่ยวกับกาที่เฝ้าดูแลพระธาตุยังมีปรากฏใน ตำนาน พระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช และ พระธาตุสวี ของภาคใต้ ตำนานแรกเล่าว่า เมื่อหวดามาเข้าสู่บิณนิมิตของท้าวโสกราชว่าบริเวณหาดทรายแก้วที่นายพรานพบดวงแก้วนั้น มีพระธาตุประดิษฐานอยู่ ท้าวโสกราชจึงมีรับสั่งให้แผ้วถางบริเวณนั้น กาทัรักษาพระธาตุก็จิตดี และเกิดไข้ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นมาก ต่อมาเมื่อมีการแก้อาถรรพณ์จึงสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ได้สำเร็จ ส่วนตำนานหลังเล่าว่า เมื่อพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราชไปรบกับพระเจ้าอุทองและสุดท้ายได้สงบศึกกันนั้น เมื่อเดินทางกลับ พระเจ้าศรีธรรมมาโสกราชก็ได้ก่อบพระเจดีย์และปลุกพระศรีมหาโพธิ์มาตามรายทาง เมื่อนำไพร่พลมาถึงเมืองสวี ทรงหยุดพักแรมและให้ทหารจัดทำที่พักและหุงหาอาหารกัน บริเวณนั้นมีซากอิฐอยู่เกลื่อนกลาด ขณะนั้นมีกาฝูงหนึ่งบินมาแล้วพากันวีปีก (กระพือปีก) พร้อมทั้งส่งเสียงร้องดังลั่นไปทั่ว เมื่อทหารไล่ก็หนีไปพักหนึ่งแล้วก็บินกลับมาทำกิริยาเช่นนี้อยู่หลายคราว สุดท้ายพระองค์จึงรับสั่งให้เรียกซากอิฐนั้นดูก็พบพระบรมธาตุอยู่ในขอบทองสีสุกใสจึงโปรดให้ซ่อมสร้างพระเจดีย์ขึ้นใหม่ แล้วพระราชทานชื่อว่า “พระบรมธาตุกาวิปีก” ซึ่งต่อมาเรียก “พระธาตุกาวิ” แล้วเพี้ยนเป็น “พระธาตุสวี”

ช้าง

เรื่องราวเกี่ยวกับช้างในตำนานปรัมปราไทย มีปรากฏทั้งในตำนานปรัมปราที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณ และตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท

ใน ตำนานปรัมปราที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณ ช้างมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นของคู่บุญบารมีของกษัตริย์ เช่น ช้างเผือกพานำของพระเจ้าพรหมมหาราช และท้าวสูงขุนเจือง ช้างเผือกที่มีงาสีแดงเพียงช้างเดียวของพระนางจามเทวีและพระราชโอรสคืออนันตยศและมหันตยศ ส่วนใน ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแพร่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท มีเนื้อความใน ตำนานจอมทองหลวง ว่า พญาอังกษัตริย์ว่าช้างเผือกมงคลพร้อมบริวาร 500 ตัวได้เหาะมายังคอกจอมทอง ปรากฏว่า ในวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ 500 รูป ได้เสด็จมายังเมืองนี้ แสดงให้เห็นว่า ช้างเผือกในความฝันของพระยาอังกษัตริย์มีนัยถึงพระพุทธเจ้าในความเป็นจริงในตำนานปรัมปรา นอกจากนี้ ใน ตำนานพระธาตุคอกสุเทพ ก็เล่าถึงการอัญเชิญพระบรมธาตุไปประดิษฐานที่คอกสุเทพว่า เมื่ออัญเชิญพระบรมธาตุประดิษฐานบนช้างมงคลและอริษฐานเสี่ยงช้างให้ไปหยุด ณ ที่เหมาะสมในการประดิษฐานพระบรมธาตุแล้ว ช้างได้เดินไปจนถึงยอดคอกวาสุเทพบรรพตแล้วร้องเสียงก้องสะท้านไปทั่วภูเขา แล้วประทักษิณ 3 รอบแล้วคุกเข่าหมอบลง ทันทีที่อาราธนาพระบรมธาตุลงจากหลังแล้วช้างมงคลนั้นก็ล้มลงตายในทันที ซึ่งหมายความว่าจะไม่ยอมเป็นพาหนะของผู้ใดอีก การเล่าเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า นอกจากช้างเผือกหรือช้างมงคลจะมีนัยถึงของคู่บุญของกษัตริย์แล้ว ยังมีนัยถึงพระพุทธเจ้าและการช่วยประดิษฐานพระบรมธาตุในดินแดนไทย-ไทนี้อีกด้วย

หงส์

หงส์ในตำนานปรัมปราไทยเป็นอีกสัญลักษณ์หนึ่งที่มีนัยถึงพุทธศาสนา ใน ตำนานจอมทองหลวง เมื่อพญาอังกษัตริย์สุบินเห็นช้างเผือกและบริวาร 500 ตัว ปรากฏว่าในวันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ 500 รูปเสด็จมายังเมืองอังกษัตริย์ แต่พญาอังกษัตริย์ยังได้สุบินเห็นหงส์ทอง 5 ตัวบินมาลงในสนามหลวงของเมือง ปรากฏว่า วันรุ่งขึ้น พระอรหันต์ 5 รูปก็เสด็จมายังเมืองของพระองค์ ดังนั้น หงส์ทองและบริวารของช้างเผือกจึงมีความหมายเกี่ยวข้องกับพระอรหันต์ ส่วนช้างเผือกนั้นมีความหมายเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุดังกล่าว ทั้งหงส์และช้างจึงเป็นตัวละครที่อยู่ในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

นอกจากนี้ ยังมี ตำนานพระธาตุยอยหงส์ ที่เล่าว่า หงส์มีบทบาทในการประดิษฐานพุทธศาสนายังดินแดนไทย-ไทเช่นกัน ดังมีความว่า หงส์ตัวหนึ่งคาบเอาขอยคำ (เครื่องชั่งโบราณ) บินมาวนเวียนบนยอดเขา 3 รอบ แล้วปล่อยขอยนั้นลงบนยอดเขา จากนั้นเกิด

พายุหนัก 3 วัน 3 คืน เมื่อฝนหยุด ปรากฏว่ามีช้างป่าฝูงหนึ่งมาเหยียบดินบริเวณนั้นจนแน่น เมื่อชาวบ้านไปพบขอยของค้ำวางอยู่บนจอมปลวกจึงสร้างเจดีย์ครอบขอยค้ำนั้น และให้ชื่อว่า “พระธาตุขอยหงส์” ตำนานปรัมปราเรื่องนี้จึงเป็นอีกหลักฐานหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่า หงส์และช้าง เป็นสัตว์ที่มีบทบาทในการประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท โดยคนไทย-ไทมักเล่าถึง สัตว์ทั้งสองประเภทนี้ควบคู่กัน

โดยสรุป กระทบทัศนของความเชื่อทางพุทธศาสนา นี้ คือชุดความคิดของ ตัวละครฝ่ายพุทธ ทั้งในระดับที่เป็นพุทธศาสนา จักรพรรดิราช พุทธสาวก และพุทธอปฏิญาณ พฤติกรรมของตัวละครกลุ่มนี้ แสดงให้เห็นว่า ตัวละครฝ่ายพุทธมีบทบาทในการช่วยเหลือมนุษย์ใน ด้านต่าง ๆ (+) โดยไม่ปรากฏด้านที่ลงโทษหรือทำร้ายมนุษย์ (-) นอกจากนี้ ตัวละครต่าง ๆ ยังมี บทบาทในการมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท กระทบทัศนนี้จึงเป็นเสียงประสาน ในกลุ่มที่ 3 ที่สื่อสารพอจะจับความได้ว่า มีการมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไทและ พุทธศาสนาสามารถช่วยเหลือคนไทย-ไทในด้านต่าง ๆ

4.1.4 ตัวละครในกระทบทัศนของตัวเชื่อม

การศึกษาตำนานปรัมปราตามแนวทางศึกษาเชิงโครงสร้างของเลวี-สเตราส์ ได้ให้ ความสำคัญกับตัวละครบางตัวในตำนานปรัมปราของแต่ละสังคมวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็น ตัวเชื่อม หรือ mediator ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างสองสิ่งที่เป็นคู่ตรงข้ามกัน ทำหน้าที่ เชื่อมประสานสองสิ่งที่ไม่น่าจะอยู่ร่วมกันได้ให้อยู่ร่วมกันได้ โดยการวิเคราะห์ตัวเชื่อมนี้จะทำให้ เห็นคู่ของความขัดแย้งที่แฝงอยู่ในตำนานปรัมปราของแต่ละสังคมวัฒนธรรม ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึง โดยละเอียดแล้วในหัวข้อ 2.3.3

ในการศึกษาตำนานปรัมปราไทย-ไท ศิราพร ณ ถลาง (2548: 272) ได้ยกตัวอย่าง การวิเคราะห์ตัวเชื่อมใน ตำนานน้ำเต้าปุง และได้ให้ทัศนะว่า ถ้าตัวละครคู่ตรงข้ามผู้ซึ่งอำนาจกัน ใน ตำนานน้ำเต้าปุง คือ แถนกับมนุษย์ สิ่งที่เป็นตัวเชื่อมในตอนต้นเรื่องอาจเป็น ข้าวปลาอาหารที่ มนุษย์เช่นแถน เพราะเป็นสิ่งที่ส่งไปจากมนุษย์และเป็นสิ่งที่แถนต้องการจากมนุษย์ ต่อมาเมื่อ มนุษย์ลืมน้ำเต้าปุงและแถนบันดาลให้เกิดน้ำท่วมโลกอันทำให้มนุษย์ตายหมด แถนจึงส่งควาย ลงมายังโลกมนุษย์ ครั้นเมื่อควายตาย มีน้ำเต้าเกิดที่รูจมูกควาย ตรงนี้อาจมองได้ว่า น้ำเต้า มีลักษณะ เป็นตัวเชื่อม เพราะเป็นสิ่งที่เกิดจากควายที่แถนส่งมา ในขณะที่เดียวกันก็เป็นสิ่งที่ให้กำเนิดมนุษย์ เพราะตัวเชื่อมต้องมีลักษณะร่วมของสิ่งที่ตรงข้ามกันทั้งสองฝ่าย เช่นเดียวกับ “คนกลาง” ที่จะ ไกล่เกลี่ยเวลาสองคนทะเลาะกัน ต้องมีความเป็นกลางคือเป็นคนที่ไม่เข้าใครออกใคร ยุติธรรมพอที่ ผู้ที่ทะเลาะกันทั้งสองฝ่ายยอมรับและเชื่อฟัง มิฉะนั้นผู้นั้นก็มิอาจเป็น “คนกลาง” ได้

ในทัศนะของผู้วิจัย หากจะวิเคราะห์ตัวเชื่อม หรือสิ่งที่ ศิราพร ณ ถลาง เปรียบเทียบว่าเป็น “คนกลาง” ที่มีความยุติธรรมพอที่จะไกล่เกลี่ยคนที่ทะเลาะกันได้ ก็จะพบว่าสิ่งที่เป็นตัวเชื่อมนั้นจะต้องมีลักษณะกำลังระหว่างสิ่งที่เป็กลุ่มตรงข้ามกัน จึงจะสามารถไกล่เกลี่ยหรือประสานคู่ตรงข้ามนั้นได้ โดยตัวเชื่อมอาจเป็นสิ่งของ เช่น ข้าวปลาที่มนุษย์เช่นแถน และน้ำเต้าจากซากควาย ดังที่ศิราพร ได้วิเคราะห์ไว้ หรือที่เลวี-สเตราส์ (1963) วิเคราะห์ว่า ในตำนานปรัมปราของอเมริกันอินเดียน เสื้อผ้า เป็นตัวเชื่อมที่อยู่ตรงข้ามระหว่างธรรมชาติกับวัฒนธรรม เพราะเสื้อผ้าเกิดจากวัสดุที่มาจากธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็เกิดมาจากศิลปะในการถักทอซึ่งเป็นวัฒนธรรม นอกจากสิ่งของแล้ว พฤติกรรมบางอย่างก็สามารถเป็นตัวเชื่อมได้อีกด้วย ดังที่เลวี-สเตราส์ชี้ให้เห็นใน *The Raw and The Cooked* ว่า การรู้จักปรุงอาหารโดยการใช้ไฟเป็นตัวเชื่อมระหว่างความเป็นธรรมชาติคืออาหารที่ดิบ กับการมีวัฒนธรรมคืออาหารที่ปรุงสุก เป็นต้น

ประเด็นที่น่าสนใจและสอดคล้องกับหัวข้อนี้ก็คือ ตัวเชื่อมที่เป็นตัวละครในตำนานปรัมปราของแต่ละสังคมวัฒนธรรม เลวี-สเตราส์ (1963) ยกตัวอย่างว่า *หมาป่า* สามารถเป็นตัวเชื่อมระหว่าง เสือ (สัตว์กินเนื้อ) กับวัว (สัตว์กินพืช) ได้ เพราะหมาป่าเป็นสัตว์ที่กินทั้งพืชและสัตว์ หรือหากมองคู่ตรงข้ามระหว่างความดีกับความชั่ว หรือการช่วยมนุษย์กับทำลายมนุษย์ พระเจ้า ก็สามารถเป็นตัวละครที่เป็นตัวเชื่อมคู่ตรงข้ามเหล่านี้ได้ เพราะพระเจ้ามักมีบทบาทดีและร้ายไปพร้อมๆ กัน

ศิราพร ณ ถลาง (2548: 273) ได้ให้ทัศนะที่น่าสนใจในประเด็นนี้ว่า ในการศึกษาตำนานปรัมปรา นั้น เราต้องคอยสังเกตว่าตัวละครใดทำหน้าที่เป็น “คนกลาง” หรือ “ตัวเชื่อม” ระหว่าง “คู่ตรงข้าม” ที่มีความขัดแย้งกัน หรือบางทีถ้าผู้ที่กำลังขัดแย้งกันได้เปลี่ยนบทบาทการกระทำบางอย่างให้มีลักษณะยอมรับคู่ตรงข้ามได้ก็อาจเปลี่ยนบทบาทมาเป็นตัวเชื่อมได้ โดยศิราพร ณ ถลาง ได้นำเสนอต่อไปว่า ในตำนานปรัมปราของชนชาติไทบางเรื่อง *นาค* เป็นตัวละครที่เป็นตัวแทนของความเชื่อ “ดั้งเดิม” ที่อยู่ตรงข้ามกับตัวละคร “ฝ่ายพุทธ” แต่ในบางเรื่องเราได้เห็น *นาค* ซึ่งเคยเป็นปรปักษ์กับ *พระพุทธรเจ้า* กลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ฝ่ายพุทธ” เพราะได้เปลี่ยนบทบาทไปทำหน้าที่ “เฝ้าวัด” โดยอยู่ที่ราวบันไดเฝ้าโบสถ์หรืออยู่ที่ทางหงส์ปลายหน้าจั่วของโบสถ์ *นาค* ที่มีบทบาทในการดูแลวัดในลักษณะของ “ผีอารักษ์ (*guardian spirit*)” จึงอาจนับว่า *กลายมาเป็นตัวเชื่อมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา*

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงแต่เฉพาะตัวเชื่อมที่เป็นตัวละครเท่านั้น โดยจะชี้ให้เห็นว่า เมื่อมองในภาพรวม ตำนานปรัมปราไทยก็มีกระบวนการทัศน์ของตัวละครที่เป็นตัวเชื่อมเช่นกัน และตัวเชื่อมเหล่านี้ ก็สะท้อนให้เห็นคู่ตรงข้ามหลักในตำนานปรัมปราไทย

จากการวิเคราะห์กระบวนการทัศน์ของตัวละครในตำนานปรัมปราไทยที่ผ่านมาพบว่าประกอบด้วย 3 กระบวนการทัศน์ คือ *กระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม* ซึ่งตัวละครมีลักษณะร่วมกัน

คืออาจมีบทบาททั้งทางด้านดี (+) และด้านร้าย (-) คือทั้งเกื้อหนุนมนุษย์ในขณะเดียวกันก็สามารถทำลายมนุษย์ *กระบวนการทัศน์*ของชนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งตัวละครมีลักษณะร่วมกันคือการเปลี่ยนจากการยอมรับนับถือความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นการยอมรับนับถือพุทธศาสนา และ *กระบวนการทัศน์*ของ *ความเชื่อทางพุทธศาสนา* ซึ่งตัวละครมีลักษณะร่วมกันในเรื่องของการมุ่งช่วยเหลือมนุษย์ในประการต่าง ๆ และการมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท ดังนั้น หากมองในภาพรวม *กระบวนการทัศน์*ของ *ความเชื่อดั้งเดิม* อันมีนับถึงศาสนาเก่าที่คนไทย-ไทนับถือจะตรงข้ามกับ *กระบวนการทัศน์*ของ *ความเชื่อทางพุทธศาสนา* อันมีนับถึงศาสนาใหม่ที่เผยแพร่เข้ามาในดินแดนไทย-ไท โดยมี *กระบวนการทัศน์*ของชนกลุ่มต่าง ๆ ทำหน้าที่เชื่อมประสานทั้งสองกระบวนการทัศน์ที่ตรงข้ามกัน ด้วยมีลักษณะของสิ่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างการเคยนับถือความเชื่อดั้งเดิมกับการหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา ซึ่งในความเป็นจริงชนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ก็คงนับถือความเชื่อทั้งสองควบคู่กัน จึงเป็น “คนกลาง” ที่ดีที่สามารถไกล่เกลี่ยความเชื่อทั้งสองที่ตรงข้ามกันให้มาอยู่ร่วมกันในความคิดความเชื่อของคนได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อพินิจตัวละครอื่น ๆ ในตำนานปรัมปราไทย ผู้วิจัยพบว่า ยังมีตัวละครบางตัวที่มีลักษณะของตัวเชื่อม โดยเรื่องราวในตำนานปรัมปราสะท้อนให้เห็นว่า ตัวละครกลุ่มนี้มีบทบาททั้งในฝ่ายของ *ความเชื่อดั้งเดิม* และในฝ่ายของ *ความเชื่อทางพุทธศาสนา* อยู่ในตัวเอง อีกทั้งยังอาจมีนับถึงการเป็น *กลุ่มชนดั้งเดิม* อีกด้วย ตัวเชื่อมในตำนานปรัมปราไทย กลุ่มนี้ได้แก่ ฤๅษี นาค ยักษ์ เทวดา และกวางหรือเนื้อทราย

ฤๅษี

ฤๅษี เป็นตัวละครที่มีบทบาทอยู่ในตำนานปรัมปราไทยหลายเรื่อง บทบาทที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่า ฤๅษีเป็นตัวเชื่อมที่มีทั้งลักษณะของการเป็นความเชื่อดั้งเดิม ชนดั้งเดิม และ *ความเชื่อทางพุทธศาสนา* ดังนี้

ก) ฤๅษีในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

บทบาทของฤๅษีในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิมมีปรากฏใน นิทานเรื่องขุนบรมราชา ในส่วนที่มีเนื้อหากล่าวถึงการสร้างบ้านแปลงเมืองในระยะเริ่มแรก ได้กล่าวถึงความเชื่อประการหนึ่งในการสร้างบ้านเมืองใหม่ คือความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาเทวดาและฤๅษี ดังมีความว่า “ผู้ใดจักเป็นท้าวเป็นพระยาที่เชียงดง เชียงทอง ดังนั้น ให้แต่งขันข้าวตอกดอกไม้ ภาชนะคาวหวาน บูชาเจ้ารัสถี และเทวดาเจ้าทั้งหลายผู้ว่ามานี้เทอญ...” จึงเห็นได้ว่า จากความดังกล่าว ฤๅษีจึงมีลักษณะของอาร์ักษ์หรือผีประจำเมือง อันเป็นผีประเภทหนึ่งที่อยู่ในการบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

ข) ฤๅษีในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ

บทบาทของฤๅษีในฐานะชนดั้งเดิมมีปรากฏในตำนานข้าวแบบเรื่องแม่โพสพ-ฤๅษีตาไฟ โดยฤๅษีได้แสดงบทบาทของผู้นำทางวัฒนธรรมที่นำข้าวมาแจกจ่ายให้มนุษย์ ตำนานข้าวกระแสนิ่งเล่าว่า ฤๅษีคือผู้สร้างเมล็ดข้าวสาลี เป็นผู้ทดลองบริโภคข้าวเป็นคนแรกและแนะนำให้มนุษย์รู้จักการบริโภคข้าวสืบต่อมา ส่วนตำนานข้าวอีกกระแสนิ่งเล่าว่า ฤๅษีได้เอาไม้เท้าตีข้าวเมล็ดใหญ่ซึ่งเกิดจากนางฟ้าที่อุทิศตนลงมาเป็นข้าว เมล็ดข้าวจึงแตกกระจายทั่วฟ้าทำให้ผู้คนได้นำไปทำพืชพันธุ์

นอกจากนี้ ฤๅษีมีบทบาทในฐานะเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในการสร้างบ้านแปลงเมืองต่าง ๆ โดยเป็นผู้ที่ช่วยบอกหรือชี้ที่ให้สร้างเมือง หรือในบางครั้งก็เป็นผู้สร้างเมืองเองด้วย เช่น ฤๅษีบอกให้เจ้าสุวณณะคำแดงสร้างเมืองในบริเวณหนองน้ำที่มีกอบัว 7 กอใน ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม วาสุเทพฤๅษีและสุกกทันตฤๅษีสร้างเมืองหริภุญชัย ใน ตำนานพระธาตุหริภุญชัย ดุจดฤๅษีสร้างเมืองเชียงตุง ใน ตำนานเชียงตุง เป็นต้น นอกจากนี้ ฤๅษียังเป็นผู้ที่ทำหน้าที่นิมิตหมายชาติเมืองต่าง ๆ อีกด้วย ดังปรากฏใน นิทานเรื่องขุนบรมราชา ว่า ชาติของเมืองล้านช้างเกิดจากฤๅษีสองคนได้มาทำนิมิตหมายไว้

ฤๅษียังเป็นผู้ที่รู้ล่วงหน้าว่าจะเกิดเหตุการณ์เมืองล่ม จึงมีบทบาทในการนำผู้คนอพยพออกไปสร้างเมืองใหม่ โดยสาเหตุที่ทำให้ฤๅษีรู้ล่วงหน้าว่าจะเกิดเมืองล่มก็คือ การที่ชาวเมืองไปกินสัตว์บางประเภท เช่น กระจอกเผือก ปลาไหลเผือก ฟาน (แก้ง) เผือก การลอบหลู่นาคด้วยประการต่าง ๆ การที่กษัตริย์ตัดสินความไม่เป็นธรรม และการที่ลูกทุบตีมารดาหรือจะร่วมประเวณีกับมารดา ตำนานปรัมปราไทยยังสะท้อนให้เห็นว่า พลเมืองในเมืองใหม่ที่สร้างขึ้นโดยความเกื้อกูลของฤๅษี อาจเป็นคนที่อพยพหรือรอดชีวิตมาเมืองล่ม หรือคนที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ประเภทต่าง ๆ อีกทั้งยังอาจเป็นลูกหลานของฤๅษีเองอีกด้วย

ธิดา สาระยา (2537) กล่าวว่า ฤๅษีมีบทบาทอย่างมากในการสร้างชุมชน เผยแพร่วัฒนธรรมและคติความเชื่อต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน จึงเป็นเสมือนผู้สร้างวัฒนธรรมเมือง (urban culture) ให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนซึ่งกระจายตัวอยู่ก่อน แต่ยังไม่ได้รวมตัวกันให้เป็นการตั้งหลักแหล่งที่มีรูปแบบขึ้นกว่าเดิม มีความพยายามที่จะสร้างวัฒนธรรมเฉพาะของตัวเองขึ้น และหาแนวทางการผลิตซึ่งเป็นผลดีสำหรับชุมชน โดยฤๅษีที่สำคัญในตำนานมี 2 กลุ่มคือ กลุ่มฤๅษีที่ช่วยกันสร้างบ้านเมืองเผยแพร่วัฒนธรรมในกลุ่มน้ำปึงดอนเหนือและกลุ่มน้ำกกดอนเหนืออีกกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มที่สร้างเมืองหริภุญไชยและเมืองเล็กเมืองน้อยต่าง ๆ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปึงดอนล่างและลุ่มแม่น้ำวังอีกกลุ่มหนึ่ง

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเห็นได้ว่า ฤๅษีเป็นตัวละครที่เป็นชนดั้งเดิม โดยเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมหรือผู้นำของกลุ่มชนทั้งในเรื่องข้าวและการสร้างบ้านเมืองต่าง ๆ

ค) ฤๅษีในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนให้เห็นว่า ฤๅษีอันเป็นตัวละครที่เดิมอยู่ในฝ่ายของความเชื่อดั้งเดิม อีกทั้งยังมีฐานะเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนดั้งเดิมนั้น ได้เปลี่ยนบทบาทมายอมรับนับถือพุทธศาสนาหลังจากที่พุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามายังดินแดนไทย-ไท

ตำนานพระธาตุพระพุทธรูปหลายเรื่องได้เล่าว่า ฤๅษีได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนไทย-ไท และเมื่อประดิษฐานพระธาตุแล้ว ฤๅษีก็ยังเป็นหนึ่งในบรรดาผู้ที่เฝ้าดูแลรักษาพระธาตุด้วย นอกจากนี้ ตำนานปรัมปรายังสะท้อนให้เห็นว่าฤๅษียังมีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระอินทร์ซึ่งเป็นตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนาอยู่เสมอๆ โดยมักติดต่อสื่อสารกันเมื่อมนุษย์ประสบเหตุเภทภัย โดยฤๅษีจะไปบอกให้พระอินทร์ช่วยเหลือ เช่น ให้ประทานเสอาอินทิจลมาหิมมนุษย์ ดังปรากฏใน ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม หรือในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ก็มีความว่า พระอินทร์ได้บอกให้อินทสมภารฤๅษีซึ่งอยู่ที่ดอยคำหลวงเมืองหริภุญชัยไปประกาศแก่คนทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าได้สั่งพระอินทร์ไว้ว่า เมื่อครบทุกพันวัสสา ให้พระอินทร์ส่งพระญาณมิกราชลงไปเกิดเพื่อบำรุงพุทธศาสนาให้ต่อเนื่องไปจนถึงห้าพันปี เป็นต้น พฤติกรรมของฤๅษีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ามีฐานะเป็นผู้อุปฐากและช่วยเหลือในการมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไทเช่นเดียวกับที่ตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนามีร่วมกัน

ตำนานปรัมปราหลายเรื่องเล่าว่า ฤๅษีนั้นปรารถนาที่จะบวชอยู่ในพุทธศาสนา แต่มีอาจปฏิบัติธรรมได้สำเร็จ กล่าวคือ ใน ตำนานนางงามเทวี กล่าวว่า กุลบุตร 5 คน ชื่อ สุเทวะ สุกกทันตะ อนุตติสสะ ชลิตะ และสุพรหม เลื่อมใสในพุทธศาสนาจึงได้ออกบวชกับพระพุทธเจ้าแต่ปฏิบัติธรรมไม่สำเร็จจึงสึกแล้วมาบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมวันต์ และเมื่ออยากเสพอาหารอันมีรสดีก็มารวมกันอยู่ในเมืองมนุษย์ ตำนานพระธาตุดอยคำ เล่าว่าลูกของยักษ์ปู่สะยะได้ขอบวชกับพระพุทธเจ้า แต่ต่อมาไม่นานก็ต้องขอลาสิกขาบทแล้วขอบวชเป็นฤๅษี พระพุทธเจ้าก็ตั้งชื่อให้ว่าสุเทพฤๅษี ใน ตำนานพระธาตุอินทร์แขวน ก็มีความอธิบายถึงเหตุที่ฤๅษีสองพี่น้องไม่สามารถบรรลุโลกุตระมานได้ว่าเป็นเพราะกาลนั้นมีได้อยู่ในกาลแห่งพุทธศาสนา ฤๅษีทั้งสองจึงบรรลุแต่โลกียมานเท่านั้น นอกจากนี้ใน ตำนานดาวซ่าง ก็มีเนื้อความกล่าวว่า ฤๅษีคนหนึ่งเห็นว่าอายุของตนเหลือเพียง 1 ปี 3 เดือนจึงไม่มีโอกาสเข้าพบหรือเสพธรรมของพระพุทธเจ้า จึงอธิษฐานไปเกิดเป็นดาว ทั้งหมดนี้จึงแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติธรรมไม่สำเร็จตามพุทธศาสนา ทำให้ฤๅษีมีลักษณะที่ก้ำกึ่งระหว่างการเป็นฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกับฝ่ายพุทธศาสนาอันเป็นลักษณะที่ค้ำของตัวเชื่อมในตำนานปรัมปรานั่นเอง

นาค

ก) นาคในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

เรื่องราวของนาคที่ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยสะท้อนให้เห็นบทบาทบางประการของนาคที่มีลักษณะของอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของดินและน้ำ และลัทธิทางศาสนา คือลัทธิบูชานาค

นาค หรือ งู มีลักษณะของอำนาจเหนือธรรมชาติหรือผี สุจิตต์ วงษ์เทศ (2543) กล่าวว่า ผู้คนในอุษาคเนย์ยกย่องนับถืองูมาแต่ยุคดึกดำบรรพ์เมื่อไม่น้อยกว่าสองหรือสามพันปีมาแล้ว โดยมีคติหรือลัทธิบูชางู คือยกย่องนับถืองูเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์กันทั่วไปเช่นเดียวกับกลุ่มชนส่วนอื่น ๆ ในโลก โดย ศรีศักร วัลลิโภดม (2533) กล่าวว่า ลัทธิบูชานาคนี้เป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนานหรือหนองแสต่อเนื่องลงมา

ในตำนานปรัมปราไทย นาคปรากฏบทบาทในฐานะอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับดิน น้ำ และเมืองโบราณต่าง ๆ นาคได้คุ้ยควักแผ่นดินจนเกิดเป็นแม่น้ำสายต่าง ๆ เช่น พญาสุตตนาคคุ้ยควักแผ่นดินจึงเกิดเป็นแม่น้ำโขง พญาศรีสัตตนาคคุ้ยควักแผ่นดินจึงเกิดเป็นแม่น้ำอู่อีกทั้งพญาศรีสัตตนาคยังได้สร้าง “ฝายนาค” หรือ “ลีผี” กั้นปิดทางต้นน้ำแม่โขงเพื่อมิให้ไหลลงสู่สมุทร นาคได้ไปเล่นน้ำตามบัญชาของแถนจึงทำให้ฝนตกลงมายังโลก และนาคยังเป็นผู้ที่ช่วยสร้างเมืองต่าง ๆ ขึ้น เช่นพญาศรีสัตตนาคช่วยสร้างเมืองสุวรรณะโคมคำ พันธุนาคราชช่วยสร้างเมืองนาคพันธุสิงหนวัตินคร เหล่านาคสร้างเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำให้บุรีจันอ้วยล้วย เป็นต้น บทบาทของนาคเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงภาวะของการเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่เกื้อกูลมนุษย์

ในทางตรงข้าม นาคก็มีบทบาทในการลงโทษมนุษย์เช่นกัน เมื่อมนุษย์ผิดค่อนาคด้วยประการต่าง ๆ นาคก็จะทำให้เมืองล่ม เช่น เมืองสุวรรณะโคมคำ นาคได้ขุดทำลายฝายน้ำจนทำให้เมืองล่ม หรือเมืองหนองหานหลวงหนองหานน้อย ที่นาคทำให้เมืองล่มเพราะมนุษย์ไปเดินบนหัวนาคหรือนำเนื้อของนาคซึ่งแปลงเป็นกระดูกอ่อนมาแบ่งกันกิน เป็นต้น นอกจากนี้การที่มนุษย์ประพฤติดีผิดต่อแถน ก็จะส่งผลให้แถนไม่สั่งให้นาคลงเล่นน้ำทำให้เกิดความแห้งแล้งตามมาด้วย ดังนั้น นาคจึงเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติที่มีทั้งด้านดีและด้านร้ายต่อมนุษย์เช่นเดียวกับอำนาจเหนือธรรมชาติอื่น ๆ

ข) นาคในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ

นอกจากนาคจะมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับดินและน้ำ รวมทั้งลัทธิบูชานาคแล้ว ยังเป็นสัญลักษณ์แทนชนพื้นเมืองเดิมอีกด้วย สุจิตต์ วงษ์เทศ (2543: 4-5)

กล่าวว่า จากหนังสือ อรุณคราตุ สะท้อนให้เห็นว่า นาคเป็นกลุ่มชนดั้งเดิม มีถิ่นฐานอยู่ในเขตหนองแสทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ต่อมาได้เคลื่อนย้ายเป็นกลุ่ม ๆ เหล่า ๆ ลงมาตามลำแม่น้ำโขงด้วยสาเหตุต่าง ๆ กัน การเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนที่มาหนองแสนี้ คงเข้าไปตั้งหลักแหล่งอยู่ตามลุ่มน้ำต่าง ๆ ที่อยู่สองฝั่งแม่น้ำโขงจนถึงแก่งลีผีเป็นที่สุด เพราะการขุดลำน้ำของพวกนาคลงมาถึงแก่งลีผีเป็นที่สุด ต่ำจากนั้นลงไปออกอ่าวไทยคงจะเป็นแหล่งที่อยู่ของชนกลุ่มอื่น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นเรื่องของผู้คนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในลุ่มแม่น้ำโขงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ตั้งแต่จังหวัดหนองคายลงไปจนถึงจังหวัดอุบลราชธานี นอกจากนั้นยังหมายถึงคนพื้นเมืองทั่วไปทั่วทั้งภูมิภาคด้วย ดังที่หนังสืออรุณคราตุตอนต้นเรื่องบอกว่า “เมืองสุวรรณภูมินี้เป็นที่อยู่แห่งนาคทั้งหลาย” นาคซึ่งเป็นสัตว์สัญลักษณ์ในตำนานปรัมปรานั้น รัตนาพร เศรษฐกุล (2547: 9) กล่าวว่า น่าจะหมายถึงชนพื้นเมืองเจ้าของถิ่นที่อาจจะมีพัฒนาการทางวัฒนธรรมในระดับต่ำ

จากคำอธิบายข้างต้นนี้ จึงเห็นได้ว่า ความหมายหนึ่งของนาคในตำนานปรัมปราไทยก็คือการเป็นสัญลักษณ์ของชนพื้นเมืองทั้งกลุ่มชนเจ้าของพื้นที่เดิมและกลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาใหม่ซึ่งล้วนเป็นกลุ่มชนที่ยังด้อยความเจริญ ทั้งนี้เพราะในทัศนะของผู้เล่าตำนานปรัมปรานั้น จะใช้สัตว์หรือคนป่า เป็นสัญลักษณ์แทนชาวพื้นเมืองที่ด้อยความเจริญ ส่วนฤๅษีและเทวดา เป็นสัญลักษณ์ของผู้นำทางวัฒนธรรม หรือผู้ที่มีความเจริญทางวัฒนธรรมมากกว่าโดยเฉพาะวัฒนธรรมพุทธ

ค) นาคในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

ตำนานปรัมปราไทยสะท้อนให้เห็นว่า นาคซึ่งเป็นตัวละครที่เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาติและชนดั้งเดิมนั้น ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นการยอมรับนับถือพุทธศาสนา โดยเป็นตัวละครฝ่ายพุทธที่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธรูปและเฝ้าดูแลพระบรมธาตุเช่นเดียวกับฤๅษีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังเช่นใน ตำนานพระเจ้าสิบโลก เล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงคอบกั้ง พญานาคคนหนึ่งควักดวงตาถวายแด่พระพุทธเจ้า ตำนานพระบาทยางวิด เล่าว่า พระพุทธองค์ทรงถ่ายอุจจาระและปัสสาวะที่ต้นไม้ไผ่คือต้นวิด พญานาคได้เนรมิตบ่อน้ำและกระบวยทองคำให้พระพุทธองค์ชำระล้าง หลังจากนั้นจึงขอรอยพระบาทไว้เป็นที่สักการบูชา หรือใน ตำนานเกศา 5 เส้นและพระบาทเจ้ารั้งรั้ง เล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงเมืองละแวก พญานาคมาอุปถัมภ์พระพุทธรูป พระอนันท์ได้นำพระเกศา 5 เส้นให้พญานาคนำไปบรรจุทิศทั้ง 4 และที่ที่พระพุทธองค์ประทับ

ความเลื่อมใสของพญานาคที่มีต่อพุทธศาสนาสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของพญานาคที่มักปรากฏซ้ำ ๆ ก็คือ การมักทูลขอรอยพระบาทแก่พระพุทธองค์ไว้เป็น

ที่สักการะบูชา ดังปรากฏใน ตำนานพระบาททางวิด ที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้น นอกจากนี้ พญานาคยังมีกษโมขพระเกศาของพระพุทธองค์ที่ทรงมอบไว้ให้ประดิษฐานยังที่ต่าง ๆ ด้วยเพราะ ความเลื่อมใสในพระพุทธองค์นั่นเอง เช่น ใน ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เล่าว่าสองพี่น้องคือคปุตตะ และพลิกะได้รับพระเกศาแปดเส้นเพื่อไปประดิษฐานในเมืองอุปถนนครหรือหงสาวดี แต่ระหว่าง ทาง กษัตริย์แคว้นเชตุรขอแบ่งเอาสองเส้น พญานาคขโมยไปสองเส้น เหลือไปถึงพระญาหงสาวดี สี่เส้น พระเกศธาตุจึงได้แสดงปาฏิหาริย์เป็นแปดเส้นดังเดิม

ยักษ์

ก) ยักษ์ในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

ยักษ์ในฐานะความเชื่อดั้งเดิมมีบทบาทเป็นอำนาจเหนือ ธรรมชาติที่ชนดั้งเดิมนับถือ ยักษ์ในกลุ่มนี้ ได้แก่ อาพุกยักษ์ราช ซึ่งปรากฏใน พื้นเมืองสิบสอง ปันนาวาเป็นอารักษ์เมืองเชียงรุ่ง ยักษ์ปู่สะย่าสะผู้เป็นบรรพบุรุษของชาวลัวะที่เป็นผิอารักษ์เมือง เชียงใหม่ที่อาศัยอยู่บนดอยสุเทพและดอยคำ นอกจากนี้หากพินิจในตำนานสุริยคราสและ จันทรคราส *แบบเรื่องราหูอมจันทร์* ก็จะพบว่าราหูก็คือยักษ์ที่ทำให้เกิดภาวะที่ไม่สมดุลในเรื่องของ แสงสว่าง ซึ่งหากไม่พินิจในแง่ที่มาว่าราหูมาจากเรื่องเล่าของพราหมณ์ฮินดูแล้ว ก็จะเห็นว่า เรื่องราวของราหูที่คนไทยรับเข้ามาถ่ายทอดเป็นเรื่องเล่าอีกแบบเรื่องหนึ่งในสังคมไทยได้ถูกรับรู้ ในฐานะอำนาจเหนือธรรมชาติที่เทียบเท่ากับกบผู้เข้าไปกินเดือนและตะวันและทำให้เกิดภาวะที่ ไม่สมดุลในเรื่องแสงสว่างเช่นกัน อันสะท้อนให้เห็นว่าราหูหรือยักษ์ก็คืออำนาจเหนือธรรมชาติ นั้นเอง

อย่างไรก็ตาม ในตำนานปรัมปราไทยยังได้กล่าวถึง ผียักษ์ ซึ่งเป็นผีร้ายที่ มาเบียดเบียนชาวชมพูทวีปเมื่อสิ้นศาสนาของพระกัสสป ดังปรากฏใน นิทานเรื่องขุนบรมราชา ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 อีกด้วย จึงเป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า ความหมายหนึ่งของยักษ์ ก็คือ การเป็น ผี หรือ อำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งคนไทยนับถือในฐานะที่เป็นความเชื่อดั้งเดิม

ข) ยักษ์ในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ

ในตำนานปรัมปราไทย ยักษ์เป็นสัญลักษณ์หนึ่งที่หมายถึง คนพื้นเมือง ทำนองเดียวกับ นาค ผีเสื้อ หรือคนที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ประเภทต่าง ๆ เป็นกลุ่มชนที่ ยังคงนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติและมีวัฒนธรรมในระดับต่ำกว่าวัฒนธรรมพุทธดังที่ รัตนพร เศรษฐกุล (2547: 13-18) กล่าวว่า กลุ่มผู้นับถือพุทธถูกวาดภาพเป็นถयी เทวดา หรือคนที่มีกำเนิด พิเศษกว่าปกติ ส่วนกลุ่มผู้นับถือผีसानางไม้และธรรมชาติจะถูกเรียกเป็น ผี ยักษ์ หรือ คนป่า และ

กล่าวต่อไปว่า ชักย์ที่เป็นคนพื้นเมืองที่ด้อยความเจริญนี้ อาจถึงขั้นที่เป็นพวกกินเนื้อคนซึ่งมี นักวิชาการบางคนสืบสานไปถึงพวกว้าที่ล่าหัวคนในพม่าและจีน

ค) ชักย์ในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

ในฐานะที่เป็นตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทาง พุทธศาสนา ชักย์ก็เป็นตัวละครอีกตัวหนึ่งที่มีบทบาทในการช่วยประดิษฐ์ฐานพุทธศาสนาใน ดินแดนไทย-ไท เช่นเดียวกับฤๅษีและนาครตามที่ได้กล่าวมาแล้ว โดยเป็นผู้ที่ตามเสด็จพระพุทธองค์ มาเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท เป็นพุทธอุปัฏฐาก ดังเช่นใน ตำนานม่อนพระยาแซ่ ได้กล่าวถึงฤๅษี 5 คนที่ติดตามอุปัฏฐากพระองค์มาแต่ถึงกาทวิพร้อมด้วยชักย์จำนวนมาก เป็นต้น อีกทั้งตำนานพระธาตุพระพุทธรูปหลายเรื่องก็เล่าว่า ชักย์หรือกุมภกันท์ ได้ทำหน้าที่เป็นผู้เฝ้าดูแล รักษาพระธาตุพระพุทธรูปต่าง ๆ พร้อมกับฤๅษี นาคราช และเทวดา นอกจากนี้ ชักย์ยังมีบทบาท ในการช่วยเหลือมนุษย์เช่น ในตำนานเชียงใหม่ปางเดิม เล่าว่ากุมภกันท์ชักย์เป็นผู้ที่ไปขุดเสาอินทขิล ในเมืองสวรรคโลกใส่เสาแหกรวมไปไว้บนแท่นให้คนบูชาตามบัญชาของพระอินทร์ ทำให้เมืองเกิด ความเจริญมั่งคั่ง ประการสำคัญก็คือ ตำนานปรัมปราที่มีเนื้อหาเกี่ยวแก่พญาจักรพรรดิราชหรือ พญาธัมมามีเนื้อหากล่าวว่า ผู้ที่จะได้เป็นพญาธัมมองค์ที่ 3 ก็คือชักย์ที่คอยอย่างสงบ เชียงดาวที่จะมา สั่งสอนศีลธรรมแก่คนทั้งหลาย

เทวดา

ก) เทวดาในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

คำว่า “เทวดา” เป็นคำที่คนไทยได้นำมาใช้เรียก “ผีดี” บาง ประเภทที่คนไทยนับถือหลังจากได้รับคติความเชื่อจากศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542ข: 2) ยกตัวอย่างว่า คติความเชื่อดังกล่าวทำให้ ผีเรือน ผีบ้าน ผีเมืองของคน ไทยในเชียงตุงถูกเรียกเสียใหม่ว่าเป็น เทวดาเรือน เทวดาบ้าน และเทวดาเมือง

อย่างไรก็ตาม ยังมีเทวดาซึ่งเป็นตัวละครในตำนานปรัมปราไทย บางเรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะมีชื่อเรียกว่าเทวดาตามคติพราหมณ์และพุทธแล้ว แต่พฤติกรรมที่ ปรากฏในตำนานก็ยังมีลักษณะของผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นฝ่ายที่อยู่ตรงข้ามกับ ตัวละครฝ่ายพุทธอยู่นั่นเอง เช่น ใน ตำนานกรณีเมตตสูตร แม้ผีประจำต้นไม้ ถูกเรียกเสียใหม่ว่าเป็นรุกขเทวดา แต่เมื่อเหล่าภิกษุซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายพุทธมานั่งบำเพ็ญสมณธรรมที่โคนต้นไม้ที่ตน อาศัยอยู่ รุกขเทวดาเหล่านี้ก็มีอาภรณ์อยู่ในต้นไม้ได้จึงต้องออกจากต้นไม้ นั่น อันเป็นลักษณะของผี ที่เป็นชั่วตรงข้ามกับพุทธ หรือใน ตำนานนางจามเทวี เล่า เมื่อหญิงเฒ่าผู้หนึ่งถูกลูกชายหยาบซ่า ทุบตีจึงมาแจ้งให้พระยาผู้ครองเมือง แต่พระยากลับพิจารณาว่า เด็กขอมดีพ่อแม่ นางไม่พอใจยิ่งนัก

จึงยกมือไหว้เทวดาให้เป็นที่พึ่งแก่นางด้วย เทวดาได้ยื่นกิ่งโกธร สั่งให้นางพาญาติและคนที่นางรัก ออกจากเมือง แล้วเทวดาก็ทำให้เมืองนั้นล่มยุบจมลงไป เทวดาในเรื่องนี้ ดูเหมือนว่าจะมีลักษณะ ของฝออาร์ักษ์ที่ดูแลเมืองประการหนึ่ง ส่วนอีกประการหนึ่ง ตัวละครฝ่ายพุทธมีเคยมีพฤติกรรมที่ ทำให้เมืองล่ม คงมีแต่เรื่องราวของนาคซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่ทำให้เมืองล่ม เนื้อความใน ตำนานนางจามเทวี ดังกล่าว จึงคงจะเป็นการสื่อสารซ้ำ ๆ ว่า สาเหตุที่เมืองล่มเกิดจากการที่มนุษย์ ทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติไม่พอใจ ซึ่งอำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวอาจถูกถ่ายทอดในรูปของ นาคบ้างหรือเทวดาที่หมายถึงฝออาร์ักษ์หรือผีเมืองบ้าง เป็นต้น

นอกจากนี้ ประเด็นสำคัญที่สะท้อนให้เห็นใน นิทานเรื่อง ขุนบรม และ พงสาวดารล้านช้าง ก็คือ แดนซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่ก็ได้รับการปรับ เปลี่ยนให้เป็นเทวดา ดังเล่าว่า แดนฟ้าชั้น หรือพระยาแดนหลวงก็คือ พระยาอินทาชิปติราช หรือ พระอินทร์ หรือแม้กระทั่งแดนแด่ง ก็เล่าว่าเป็นองค์เดียวกับพระวิษณุกรรม จึงเห็นว่า ผี หรือ อำนาจ เหนือธรรมชาติได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นเทวดาดังแต่ในระดับที่เป็นเทพเจ้าสูงสุด ระดับที่เป็น เทพเจ้าทั่วไป ลงมาจนถึงระดับที่เป็นผีที่ประจำอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติ และเทวดากลุ่มนี้เองที่ มีลักษณะของตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

ข) เทวดาในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ

เรื่องราวของเทวดาที่มีลักษณะของชนกลุ่มต่าง ๆ มีปรากฏมา ตั้งแต่ในยุคของการสร้างโลก ในตำนานสร้างโลกโดยเฉพาะ *แบบเรื่องเทวดาลงมากินจวันดิน* มัก เล่าว่า เทวดาหรือพรหมชายหญิงได้ลงมากินจวันดินหอมแล้วกลายเป็นมนุษย์และสืบลูกสืบหลาน เป็นผู้คนที่อยู่อาศัยอยู่ในบริเวณต่าง ๆ โดยเฉพาะคนไทยที่อาศัยอยู่ในดินแดนไทย-ไท จึงเห็นได้ว่า ภาพสะท้อนจากตำนานสร้างโลกแบบเรื่องนี้ก็คือ เทวดาหรือพรหมที่ลงมากินจวันดินเป็นมนุษย์ใน ยุคแรกเริ่มที่มีบทบาทเป็นบรรพบุรุษของชนกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้น จึงอาจนับเทวดาที่ลงมากินจวันดิน เข้าร่วมไว้ในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ นี้ได้

ค) เทวดาในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

เทวดาในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนามีบทบาท ในทำนองเดียวกับบทบาทของฤๅษี นาค และยักษ์ที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐานพุทธศาสนาใน ดินแดนไทย-ไท มักมีบทบาทในการเฝ้ารักษาพระธาตุ ใน ตำนานพระธาตุศรีดอนคำ ถึงกับเล่าว่า มีคน ๆ หนึ่งลบหลู่พระธาตุ ทำให้เทวดาที่รักษาพระธาตุไม่พอใจ จึงให้สายฟ้าฟาดลงมาถูกไม้สัก และไม้สักฟาดคนผู้นั้นจนเสียชีวิต ใน ตำนานพระบาทเขารังรุ้ง ก็เล่าว่า พระบาทรังรุ้งมีเทวดาเฝ้าดู แลรักษาถึง 8 องค์ เป็นต้น

เทวดายังมีบทบาทในการชักนำให้มีผู้ไปพบพระธาตุหรือพระพุทธรูป ดังในตำนานพระบาทสี่รอยเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว 2,000 ปี เหล่าเทวดาต้องการให้พระบาทสี่รอยปรากฏแก่คนทั้งหลายจึงเนรมิตตนเองเป็นเหยี่ยวรูงแล้วบินมาโฉบลูกไก่ของชาวบ้านขึ้นไปบนยอดเขา ทำให้ชาวบ้านติดตามไปและพบพระพุทธรูป นอกจากนี้ยังมีอีกมีความปรากฏในตำนานพระธาตุเรื่องอื่น ๆ ว่าเทวดามาเข้านิมิตฝันบอกผู้คนที่ทราบว่ามีพระธาตุประดิษฐานอยู่

กวาง / เนื้อทราย

ก) กวาง/เนื้อทรายในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

ตำนานปรัมปราไทยหลายเรื่องกล่าวถึงสัตว์จำพวก กวาง เนื้อทราย เก้ง หรือบางครั้งเรียกว่า ฟาน แต่มีตำนานปรัมปรากลุ่มหนึ่งที่เล่าโดยเชื่อมโยงให้เห็นว่า สัตว์กลุ่มนี้มีลักษณะของการเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ คือ ตำนานปรัมปราที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์เมืองล่มโดยเล่าว่าสาเหตุของเมืองล่มมาจากการที่ผู้คนกินสัตว์บางประเภท สัตว์เหล่านั้นนอกจากจะเป็นตะพาน้ำเผือก ปลาตะเพียนเผือกยักษ์ หรือปลาไหลเผือกยักษ์แล้ว บางสำนวนก็เล่าว่า เก้งหรือฟานเผือกก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่นำมาแบ่งกันกินแล้วจะทำให้เมืองล่ม สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าสัตว์เหล่านี้มีนัยถึงอำนาจเหนือธรรมชาติก็คือ ใน ตำนานเมืองหนองหาน เล่าว่า เมื่อผู้คนนำเนื้อกระรอกค้อนซึ่งก็คือร่างแปลงของภักษิยาจะมาแบ่งกันกิน ทำให้นาคซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติโกรธและมาพังทำลายจนเมืองล่ม คำอธิบายเช่นนี้หากมองในเชิงกระบวนการทัศน์แล้วก็จะเห็นว่า การเล่าถึงสัตว์ที่กินแล้วทำให้เมืองล่มโดยมีการแปรรูป (transformation) ไปเป็นตะพาน้ำเผือก ปลาตะเพียนเผือกยักษ์ ปลาไหลเผือกยักษ์ ฟานเผือก หรือกระรอกค้อนดังกล่าว ก็มีความหมายร่วมกันถึงการที่สัตว์เหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือธรรมชาตินั่นเอง ดังนั้น กวางหรือเนื้อทรายในความหมายหนึ่ง จึงมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย-ไท

ข) กวาง / เนื้อทรายในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ

กวาง หรือเนื้อทราย เป็นตัวละครที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชนดั้งเดิม ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อกล่าวถึงคนที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ ที่ฤๅษีให้เจ้าสุวรรณคำแดงนำไปเลี้ยงดูเป็นพลเมืองนั้น กลุ่มหนึ่ง ก็เป็นคนที่เกิดจากรอยเท้าของเนื้อทราย นอกจากนี้ ในตำนานปรัมปราไทย เช่นใน ตำนานพระธาตุคอกยุง ก็กล่าวถึง กลุ่มคนที่เกิดมาจากแม่กวางหรือนางเนื้อที่มาคัมภีร์ปัสสาวะหรืออสุจิของฤๅษี ซึ่งคนกลุ่มนี้มีวัฒนธรรมในระดับต่ำ ตำนานปรัมปราไทยจึงสะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนในแคว้นหรือภูมิจักรุนั้นเป็นคนป่า มีพวกเมงค์ ละว้า คนที่เป็นลูกเนื้อ และลูกฤๅษีที่เกิดจาก

นางเนื้อที่มากินอสุจิของฤๅษี ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า กวางหรือเนื้อทราย มีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับชนพื้นเมือง

ค) กวาง / เนื้อทรายในฐานะตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

กวาง เนื้อทราย มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา กล่าวคือ ตำนานพระชาดกหลายเรื่อง เล่าถึงเหตุการณ์ที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกวางทองหรือเนื้อทรายทอง ประการหนึ่ง หรือเมื่อพระวิษณุกรรมได้รับคำสั่งจากพระอินทร์ให้มาช่วยเหลือมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ก็มีความว่าพระวิษณุกรรมมักจะแปลงเป็นกวางทองหรือเนื้อทรายทอง อีกประการหนึ่ง ดังนั้น กวาง หรือ เนื้อทรายจึงมีความเกี่ยวข้องกับตัวละครในกระบวนการทัศน์ของพุทธศาสนา คือ พระโพธิสัตว์ และพระวิษณุกรรม นอกจากนี้ กวางยังมีบทบาทในการช่วยประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท ด้วยเป็นสัตว์ที่จะชักนำพรานป่าหรือผู้คนให้ไปพบพระพุทธรูปหรือพระธาตุ จึงกล่าวได้ว่า กวางและเนื้อทรายนี้เป็นสื่อสัญลักษณ์แห่งพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน

โดยสรุป ทั้งฤๅษี นาค ชกษ์ เทวดา และกวาง ต่างก็มีลักษณะของการเป็นตัวเชื่อมในตำนานปรัมปราไทย โดยตัวละครแต่ละตัวต่างก็มีความคาบเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีความเกี่ยวข้องกับชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ เมื่อมองในเชิงโครงสร้างจึงมีอาจตัดสินว่าเป็นตัวละครในกระบวนการทัศน์ใดกระบวนการทัศน์หนึ่งได้อย่างชัดเจนโดยลำพัง แต่สิ่งที่วิเคราะห์ได้ก็คือ ความกำกวมของตัวละครชุดนี้เป็นเสียงประสานที่พอจะจับสารได้ว่า สิ่งที่มีความขัดแย้งกันในตำนานปรัมปราไทยก็คือความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา แต่ก็มี ความพยายามที่จะเชื่อมประสานความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน ตัวละครกลุ่มนี้จึงสามารถเข้ากันได้กับความเชื่อทั้งสองฝ่ายอันเป็นลักษณะสำคัญของตัวเชื่อม ตามที่ ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล (2533: 67) อธิบายว่า “ตัวเชื่อมเป็นตัวกลางที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงผ่านคู่ความสัมพันธ์สองสิ่ง มักเป็นสิ่งที่มีความหมายกำกวม มีความขัดแย้งในตัวเอง และทำหน้าที่เป็นจุดจบของสิ่งที่ตรงข้ามกัน”

จากการวิเคราะห์ตัวละครทั้ง 4 กระบวนทัศน์ข้างต้นนี้ ทำให้ได้ยินเสียงประสานจากตัวละครเป็น 4 กลุ่ม กล่าวคือ

- กลุ่มที่ 1 เป็นเสียงประสานจากตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม พอลจะจับสารได้ว่า “ความเชื่อดั้งเดิมนั้นมีทั้งด้านดีและด้านร้ายต่อมนุษย์”
- กลุ่มที่ 2 เป็นเสียงประสานจากตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ พอลจะจับสารได้ว่า “ผู้คนหลายกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในดินแดนไทย-ไทนี้มีทั้งที่เป็นไมตรีกันและขัดแย้งกัน แต่ก็ได้หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาาร่วมกัน”
- กลุ่มที่ 3 เป็นเสียงประสานจากตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา พอลจะจับสารได้ว่า “มีการมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท และพุทธศาสนาสามารถช่วยเหลือคนไทย-ไทในด้านต่าง ๆ”
- กลุ่มที่ 4 เป็นเสียงประสานจากตัวละครในกระบวนการทัศน์ของตัวเชื่อม พอลจะจับสารได้ว่า “ความเชื่อดั้งเดิมมีความขัดแย้งกับพุทธศาสนา แต่ก็มี ความพยายามที่จะเชื่อมประสานความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน”

เสียงประสานทั้ง 4 กลุ่มนี้ จึงทำให้พอลจะจับสารสำคัญที่ถ่ายทอดผ่านตัวละครในตำนานปรัมปราไทยได้ว่า

“บรรพชนไทย-ไทเกิดความคลางแคลงใจกับความเชื่อดั้งเดิมซึ่งมีทั้งด้านดีและด้านร้าย อีกทั้งยังคลางแคลงใจกับความสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในดินแดนไทย-ไทที่มีทั้งที่เป็นไมตรีกันและขัดแย้งกัน การมุ่งประดิษฐานพุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท โดยชี้ให้เห็นว่าพุทธศาสนาสามารถช่วยเหลือคนไทย-ไทในด้านต่าง ๆ เกิดความขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม มีความพยายามที่จะเชื่อมประสานความเชื่อทั้งสองนี้เข้าไว้ด้วยกัน และผู้คนในดินแดนแถบนี้ก็หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาาร่วมกัน”

สารสำคัญที่วิเคราะห์ได้นี้ เป็นเพียงสิ่งที่วิเคราะห์ได้จากตัวละครในแต่ละกระบวนการทัศน์เท่านั้น ในหัวข้อต่อไป ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงสารสำคัญที่วิเคราะห์ได้จากกระบวนการทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทย อันเป็นการวิเคราะห์จากปฏิสัมพันธ์ของตัวละครในแต่ละชุดความคิด แล้วนำมาเปรียบเทียบกันตามตรรกะของ “ความคิดแบบคู่ตรงข้าม” ซึ่งจะช่วยนำไปสู่การค้นพบสารสำคัญที่ชัดเจนยิ่งขึ้นต่อไป

4.2 สารสำคัญจากกระบวนการทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทย

การวิเคราะห์กระบวนการทัศน์ของตัวละครในตำนานปรัมปราไทยในหัวข้อที่แล้วทำให้เราเข้าใจว่า เมื่อเราอ่านตำนานปรัมปราไทยแต่ละเรื่องนั้น ตัวละครแต่ละตัวมีความหมายอย่างไรหาก

พินิจในเชิงสัญลักษณ์ หมายถึงความเชื่อดั้งเดิมหรือความเชื่อทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นกระบวนการทัศน์ที่ตรงข้ามกันในฐานะที่เป็นศาสนาดั้งเดิมกับศาสนาใหม่ที่เผยแพร่เข้ามาสู่ดินแดนไทย-ไท หรือหมายถึงกลุ่มชนต่าง ๆ ที่เปลี่ยนจากการนับถือความเชื่อดั้งเดิมมาเป็นการยอมรับพุทธศาสนาโดยที่ในความเป็นจริงก็ได้ปฏิบัติความเชื่อดั้งเดิมอย่างสิ้นเชิง ทั้งยังทำให้เข้าใจว่า ตัวละครใดมีลักษณะสอดคล้องกับสิ่งที่วิธีการศึกษาดำเนินการปรัปรูปแบบโครงสร้างนิยมเรียกว่า “ตัวเชื่อม”

ด้วยคุณสมบัติของตัวเชื่อมในตำนานปรัปรูปไทยที่มีความคาบเกี่ยวกับทั้งกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม ชนกลุ่มต่าง ๆ และความเชื่อทางพุทธศาสนานั้น หากผู้วิจัยจะนำมาเขียนแสดงเสียใหม่ ก็จะได้ว่า เสียงประสานที่สื่อความหมายซ้ำ ๆ กันเรื่องความคิดความเชื่อทางศาสนาของผู้คนในดินแดนไทย-ไท ประกอบด้วย

(ความเชื่อดั้งเดิม)	(ชนกลุ่มต่าง ๆ)	(ความเชื่อทางพุทธศาสนา)
แกน	ลี้วะ (ละว้า)	พระพุทธเจ้า
ปู่-ย่า	ขอม (กรอม)	พระโพธิสัตว์
ขวัญข้าว	มอญ (เมงคบุตร)	พญาจักรพรรดิราช
กบ	ยาง (กะเหรี่ยง)	พระอรหันตสาวก
ผิอาร์กย์	คนไต (ไท)	พระเจ้าอโศก
ผิยักย์	ม่าน	พระอินทร์
ผิเสื่อ	มูเซอ	พระวิษณุกรรม
ผิตาแฮก	ฮ่อ	กา
ผิน้ำ	ฯลฯ	ช้าง
ผิประจำต้นไม้	ฤๅษี (ข)	หงส์
ผิจากขอกฟ้าดาขึ้น	นาค (ข)	ฤๅษี (ค)
ฤๅษี (ก) ⁴	ยักย์ (ข)	นาค (ค)
นาค (ก)	เทวดา (ข)	ยักย์ (ค)
ยักย์ (ก)	กวาง / เนื้อทราย (ข)	เทวดา (ค)
เทวดา (ก)		กวาง / เนื้อทราย (ค)
กวาง / เนื้อทราย (ก)		

⁴ (ก) หมายถึง ตัวเชื่อมที่เป็นตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม

(ข) หมายถึง ตัวเชื่อมที่เป็นตัวละครในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ

(ค) หมายถึง ตัวเชื่อมที่เป็นตัวละครในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา

ทั้งหมดนี้อ้างอิงมาจากรายละเอียดในหัวข้อ 4.1.4 ตัวละครในกระบวนการทัศน์ของตัวเชื่อม

ในตำนานปรัมปราไทย ตัวละครเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในหลายลักษณะ พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ตัวละครแสดงต่อกันสะท้อนให้เห็นการปรากฏซ้ำของหน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราในหลายกระบวนการทัศน์ ดังนั้น ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์พฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทยเพื่อค้นหาว่ามีพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏซ้ำๆ ในเรื่องใดบ้าง และพฤติกรรมสัญลักษณ์เหล่านั้นต้องการส่ง “สารสำคัญ” ว่าอย่างไร

หากเราย้อนกลับไปมองวิธีการที่เลวี-สเตราส์วิเคราะห์ตำนานปรัมปราเรื่องอิติพิศดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงไว้แล้วในหัวข้อ 2.3.1 ก็จะพบว่า ในการวิเคราะห์ตำนานปรัมปรานั้น เลวี-สเตราส์ได้วิเคราะห์หน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราจากพฤติกรรมสัญลักษณ์และชื่อของตัวละครที่มีการปรากฏซ้ำๆ กันแล้วนำมาจัดกลุ่มออกเป็น 4 กระบวนทัศน์ หรือ 4 แฉก กล่าวคือ

แฉกที่ 1 เป็นกระบวนทัศน์ที่แสดงการรักกันของคนที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเดียวกัน พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เลวี-สเตราส์วิเคราะห์ได้ก็คือ

- แคมมอสตามหาน้องสาวชื่อยุโรปาซึ่งถูกชีอุสลักพาไป
- อิติพิศแต่งงานกับ โจคาสตาแม่ของตัวเอง
- แอนทิโกนีฝังศพพี่ชายโพลินีซีสทั้ง ๆ ที่ถูกห้าม

จากหน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราทั้ง 3 หน่วยนี้ สะท้อนให้เห็นว่า พฤติกรรมของคนที่มีสายเลือดเดียวกันทั้งการ ตามหา แต่งงาน และ ฝังศพ นั้น เลวี-สเตราส์เห็นว่า หมายถึง การยอมรับในเรื่องความสัมพันธ์ทางสายเลือด

แฉกที่ 2 เป็นกระบวนทัศน์ที่แสดงการฆ่ากันของคนที่มีสายเลือดเดียวกัน พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เลวี-สเตราส์วิเคราะห์ได้ก็คือ

- พวกสปาร์ทอยฆ่ากันเอง
- อิติพิศฆ่าพ่อของตัวเอง (เลออส)
- อีทีโอคลิสฆ่าน้องชาย

จากหน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราทั้ง 3 หน่วยนี้ สะท้อนให้เห็นว่า พฤติกรรมของคนสายเลือดเดียวกันที่มีปฏิสัมพันธ์โดยการ ฆ่า กันนั้น เลวี-สเตราส์เห็นว่า หมายถึง การขัดแย้งหรือปฏิเสธความสัมพันธ์ทางสายเลือด

แถวที่ 3 เป็นกระบวนทัศน์ที่แสดงการฆ่าสิ่งมีชีวิตที่เกิดจากพื้นดิน พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เลวี-สเตราส์วิเคราะห์ได้ก็คือ

- แคมมอสฆ่ามังกร
- อีดิพัสฆ่าสฟิงซ์

หน่วยความคิดย่อยของตำนานปรัมปราทั้ง 2 หน่วยนี้สะท้อนให้เห็นว่าพฤติกรรมระหว่างมนุษย์กับพื้นดินที่มีปฏิสัมพันธ์โดยการ ฆ่า กันนั้น เลวี-สเตราส์เห็นว่า หมายถึง การขัดแย้งหรือปฏิเสธความเชื่อที่ว่ามนุษย์เกิดมาจากพื้นดิน

แถวที่ 4 เป็นกระบวนทัศน์ที่แสดงความยากลำบากในการเดินและการขึ้น พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เลวี-สเตราส์วิเคราะห์ได้ก็คือ

- ชื่อเลอบคาคอส (พ่อของเลออส) แปลว่า ขาพิการ
- ชื่อเลออส (พ่อของอีดิพัส) แปลว่า ถนนชัน
- ชื่ออีดิพัส แปลว่า เท้าบวม

ชื่อของตัวละครต่าง ๆ ข้างต้นนี้มีความหมายถึงความยากลำบากในการเดินหรือการขึ้น เลวี-สเตราส์เห็นว่า หมายถึง การยอมรับว่ามนุษย์เกิดมาจากพื้นดิน

จากการวิเคราะห์ทั้ง 4 กระบวนทัศน์ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า

แถวที่ 1 และแถวที่ 2 เป็นกลุ่มที่สะท้อนความคิดว่า “มนุษย์เกิดจากพ่อแม่” โดยพฤติกรรมของตัวละครเน้นในเรื่องการยอมรับหรือปฏิเสธความสัมพันธ์ทางสายเลือด (blood relations) โดย

แถวที่ 1 – แสดงความสัมพันธ์ทางบวก (+) ในเรื่องความรักของคนที่มีสายเลือดเดียวกัน (overrating of blood relations)

แถวที่ 2 – แสดงความสัมพันธ์ทางลบ (-) ในเรื่องการฆ่ากันของคนที่มีสายเลือดเดียวกัน (underrating of blood relations)

แถวที่ 3 และแถวที่ 4 เป็นกลุ่มที่สะท้อนความคิดว่า “มนุษย์เกิดจากพื้นดิน” โดยพฤติกรรมและชื่อของตัวละครเน้นในเรื่องการยอมรับหรือปฏิเสธการกำเนิดมาจากพื้นดิน (autochthonous origin) โดย

แถวที่ 3 – แสดงความสัมพันธ์ทางลบ (-) ในเรื่องของการฆ่าสัตว์ที่มี
กำเนิดจากพื้นดินซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิเสธว่ามนุษย์เกิดมาจาก
พื้นดิน (denial of the autochthonous origin of man)

แถวที่ 4 – แสดงความสัมพันธ์ทางบวก (+) โดยชื่อของตัวละครสะท้อน
เรื่องความยากลำบากในการเดินหรือการยืน อันเป็นการยอมรับ
ว่ามนุษย์เกิดมาจากพื้นดิน (persistence of the autochthonous
origin of man)

จากการที่เลวี-สเตรสส์นำพฤติกรรมและชื่อของตัวละครมาจัดเป็น 4 กระบวนทัศน์ดังกล่าว
นั้น ศิราพร ณ ถลาง (2548) ได้สรุปความคิดของเลวี-สเตรสส์ออกมาเป็นตารางดังนี้

เกิดจากพ่อแม่		เกิดจากพื้นดิน	
แถวที่ 1	แถวที่ 2	แถวที่ 3	แถวที่ 4
การยอมรับความสัมพันธ์ ทางสายเลือด	การปฏิเสธความสัมพันธ์ ทางสายเลือด	การปฏิเสธสิ่งที่มีกำเนิด จากพื้นดิน	ร่องรอยความคิด (ยอมรับ) ว่าเกิดจากพื้นดิน
+	-	-	+

พฤติกรรมของตัวละครที่ปรากฏในแถวที่ 1-3 และชื่อของตัวละครที่ปรากฏในแถวที่ 4 นั้น
เมื่อนำมาอ่านในเชิงโครงสร้าง ก็จะสรุปจากตารางนี้ได้ว่า

1. เมื่ออ่านพฤติกรรมและชื่อของตัวละครในแต่ละแถวจากบนลงล่าง สองแถวแรกจะมีความหมายตรงข้ามกับสองแถวหลัง ดังนั้น แถวที่ 1+2 ซึ่งตัวละครมีกำเนิดจากพ่อแม่จะตรงข้ามกับแถวที่ 3+4 ซึ่งตัวละครมีกำเนิดจากพื้นดิน (1+2 vs 3+4)

2. เมื่ออ่านพฤติกรรมและชื่อของตัวละครในแต่ละแถวจากซ้ายไปขวา แถวที่ 1 จะมีความหมายตรงข้ามกับแถวที่ 2 และแถวที่ 3 จะมีความหมายตรงข้ามกับแถวที่ 4 ดังนั้น แถวที่ 1 ที่พฤติกรรมของตัวละครแสดงการยอมรับความสัมพันธ์ทางสายเลือด จะตรงข้ามกับแถวที่ 2 ที่พฤติกรรมของตัวละครแสดงการปฏิเสธความสัมพันธ์ทางสายเลือด ส่วนแถวที่ 3 พฤติกรรมของตัวละครแสดงการปฏิเสธสิ่งที่มีกำเนิดจากพื้นดิน จะตรงข้ามกับแถวที่ 4 ที่ชื่อของตัวละครสะท้อนร่องรอยความคิดในการยอมรับว่าเกิดจากพื้นดิน (1 vs 2, 3 vs 4)

3. เมื่ออ่านพฤติกรรมและชื่อของตัวละครในแต่ละแถวโดยอ่านข้ามแถว แถวที่ 1 กับแถวที่ 4 จะเป็นเรื่องของการยอมรับการเกิดจากพ่อแม่และการเกิดจากดิน ส่วนแถวที่ 2 กับแถวที่ 3 จะเป็นเรื่องของการปฏิเสธเรื่องของการเกิดจากพ่อแม่และการเกิดจากดิน (1 vs 4, 2 vs 3)

4. เมื่อวิเคราะห์สองแถวแรกและสองแถวหลังอีกครั้งหนึ่งก็จะเห็นว่า แถวที่ 1 และแถวที่ 2 มีความหมายโดยรวมในเรื่องการเกิดจากพ่อแม่โดยแสดงการยอมรับ (+) ในแถวที่ 1 และการปฏิเสธ (-) ในแถวที่ 2 ส่วนแถวที่ 3 และแถวที่ 4 มีความหมายโดยรวมในเรื่องของการเกิดจากพื้นดิน โดยแสดงการปฏิเสธ (-) ในแถวที่ 3 และแสดงการยอมรับ (+) ในแถวที่ 4 (1 vs 2, 3 vs 4)

ด้วยการอ่านกลับไปกลับมาในลักษณะต่าง ๆ ข้างต้นทำให้เลวี-สเตราส์สรุปปัญหาขัดแย้งในใจของบรรพชนกรีกที่สะท้อนผ่านตำนานปรัมปราเรื่องอีดิพุสได้ว่า ชนดั้งเดิมของกรีกเกิดปมปัญหาขัดแย้งในใจว่า *มนุษย์เกิดมาจากไหน เกิดจากพ่อแม่ซึ่งเห็นได้จากความเป็นจริง หรือเกิดจากพื้นดินตามที่รับรู้มาจากการเกิดมนุษย์ที่มีอยู่มากในสังคมวัฒนธรรมของตน*

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะนำแนวคิดและวิธีการศึกษาด้านานปรัมปราของเลวี-สเตราส์ดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์พฤติกรรมของตัวละครในตำนานปรัมปราไทยอันจะนำไปสู่การค้นพบสารสำคัญหรือปมปัญหาขัดแย้งภายในใจของบรรพชนไทย จากการวิเคราะห์ ผู้วิจัยเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวละครในกระบวนทัศน์ต่าง ๆ ทั้งที่แสดงการยอมรับ (+) และแสดงการขัดแย้ง (-) ใน 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

4.2.1 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับทางความเชื่อทางศาสนา สามารถวิเคราะห์ออกได้เป็น 4 กระบวนทัศน์ใหญ่ ๆ คือ

4.2.1.1 การยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ

4.2.1.2 การขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

4.2.1.3 ความเชื่อดั้งเดิมขัดแย้งกับพุทธศาสนา

4.2.1.4 ความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนายอมรับและผสมผสานกัน

4.2.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับกันของกลุ่มชนต่าง ๆ วิเคราะห์ออกได้เป็น 4 กระบวนทัศน์ใหญ่ ๆ คือ

4.2.2.1 การยอมรับกันภายในกลุ่มชน

4.2.2.2 การขัดแย้งกันภายในกลุ่มชน

4.2.2.3 การขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน

4.2.2.4 การยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน

4.2.1 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับทางความเชื่อทางศาสนา

4.2.1.1 การยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ

ภาษาของตำนานปรัมปราที่ถ่ายทอดความคิดซ้ำ ๆ ในเรื่องของการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ มีปรากฏในตำนานปรัมปราไทยหลายประเภท โดยเฉพาะในกลุ่มของ ตำนานปรัมปราที่อธิบายธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ ถือเป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์ในด้านบวก (+) ที่มนุษย์และอำนาจเหนือธรรมชาติมีต่อกัน

ในตำนานสร้างโลก แบบเรื่องปู่สังกะสา-ย่าสังกะสี ซึ่งเน้นการสร้างโลกสร้างมนุษย์คู่แรกโดยมีผู้สร้างเป็นคู่ชายหญิง และ แบบเรื่องมนุษย์ออกมาจากน้ำเต้า ซึ่งเน้นเหตุการณ์ที่แก่นนำหมากน้ำเต้าลงมายังโลกหลังน้ำท่วมโลก มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ๆ ถึงการที่ปู่-ย่า-แดน หรือเทพเจ้าของคนไทกลุ่มต่าง ๆ เกื้อกูลมนุษย์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ในการสร้างโลก สร้างมนุษย์ สรรพสิ่งในธรรมชาติ รวมทั้งเรื่องของการส่งผู้ปกครองลงมายังโลก ถูกถ่ายทอดออกมาด้วยภาษาของตำนานปรัมปราในทำนองเดียวกัน เช่น

- พระผู้เป็นเจ้าของสร้างขุนเทวกรรม สัตว์ต่าง ๆ ภูเขา เทพี ส่ง ขุนหลวงขุนหลายลงมาปกครอง พร้อมทั้งให้หลักในการปกครอง ("การสร้างโลก" - ไทอาหม)
- เทพแลงหลอนประทานขุนลูขุนไล่ ส่ง ให้ปกครองอย่างเป็นธรรม และ สอน ให้ทำนาในฤดูฝนและในที่ลุ่ม ("ตำนานเมืองเมฆบับไทพ่าเก้" - ไทใหญ่)
- จอมแดนฟ้าให้ปู่สังกะสาย่าสังกะสีนำน้ำเต้าวิเศษมายังโลก ปู่-ย่าทูนน้ำเต้าแตก โยนเมล็ดพืชขึ้นฟ้า ปู่-ย่าปั้นคนและสัตว์ ให้ จิตวิญญาณ สอน ให้ทำนาและหาอาหารกิน ("ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี" - ไทลื้อ)
- ปู่สังกะสีย่าสังกะสีเป็นขุนแดนสร้างโลก สิจี้ไคลออกมาแสก ให้เป็นแผ่นดิน เอาหมากผลไม้มาทูนแตก เอาไปปลูกเป็นไม้พันธุ์ต่าง ๆ เอาหมากไม้มาตำเป็นมนุษย์ เป่าคาถาใส่ใจให้เป็นคน ("ปฐมพื้นโลก" - ไทจีน)
- ปู่สังกะสาย่าสังกะสีสร้างโลก ปั้นรูปสัตว์ 12 ตัว เป็นของเล่นของลูก 12 คน ("ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี" - ไทขวน-ล้านนา)
- แดนบันดาลให้น้ำแห้ง ส่ง ควายมาให้คนทำนา ปู่แลงเชิงเอาเมล็ดมาจี้น้ำเต้าปุงคนชาติพันธุ์ต่าง ๆ จึงออกมาจากหมากน้ำเต้า ปู่แลงเชิงสอนให้คนทำนาทอผ้า ส่งท้าวบุญมาปกครอง ("พงศาวดารล้านช้าง" - ไทลาว)
- ปู่เจ้าตัดเขากาคที่พันฟ้าดินออก แดนให้ปู่แดนเอา 8 หมากตำปุงมายังเมืองลุ่ม ("ความโทเมือง จากเมืองหม่วย" - ไทดำ)

- ย่ามย่าบายเอาดินมาปั้นเป็นตัวคน ต้นไม้และสัตว์ แล้วเอาใส่หมากเต่าปุง แถนจี้หมากเต่าปุง (“ย่ามย่าบาย-หมากเต่าปุง”- ไทขาว)

- ปู่โล่ปั้นดินเหนียวรูปควาย สอนชาวจ้วงปลูกข้าวทำนา สอนให้จับปลาเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่สร้างบ้านเรือน (“ปู่โล่โต”- จ้วง)

จะเห็นได้ว่า ตำนานสร้างโลกข้างต้นนี้ มีตัวละครที่อยู่ในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิมซึ่งมีบทบาทในการสร้างโลกสร้างมนุษย์ ได้แก่ พระผู้เป็นเจ้าของ-เทพแสงหลอน-จอมแดนฟ้า-ปู่สังกะสา-ย่าสังกะสี-ปู่สังกะสี-ย่าสังกะสี-แถน-ปู่ลางเซิง-ปู่เจ้า-ย่ามย่าบาย-ปู่โล่โต โดยพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นความคิดในการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติกลุ่มนี้ก็คือ อำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ได้ สร้าง-ทูป-โยน-ปั้น-สี-เสก-ปลูก-ดำ-เป่าคาถา-จี-ตัด จึงทำให้เกิดโลกมนุษย์และสรรพสิ่ง ได้ ส่ง-ให้-ประทาน-บันดาล ผู้ปกครองและสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ภูมิกำมนุษย์ ทั้งยังได้ สั่ง-สอน ผู้ปกครองให้ปกครองอย่างเป็นธรรมและให้สามัญชนรู้จักทำนา ทำมาหากินอีกด้วย จึงเป็นภาษาของตำนานปรัมปราที่สะท้อนให้เห็นการยอมรับความเกี่ยวเนื่องจากอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งในด้านของการก่อกำเนิด การให้สิ่งที่ดี และการสั่งสอนการดำเนินชีวิตในสังคม

ส่วนในตำนานข้าว ภาษาของตำนานปรัมปราที่เน้นย้ำให้เห็นการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ มักปรากฏในตอนต้นและตอนท้ายของโครงเรื่องประเภท ข้าวถูกตี-ข้าวถูกขาย และ แม่โพสพ-อุยิตาไฟ โดยเล่าในทำนองว่า ข้าวเม็ดใหญ่ได้เกิดขึ้นเอง บินมาเข้าขุ้งเอง คนไม่ต้องเก็บเกี่ยว และมักจบลงด้วยการกล่าวถึงเหตุการณ์ที่มนุษย์เกิดความกตัญญูรู้คุณและบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ในตอนต้นของตำนานข้าว มักมีความทำนองว่า

- แต่ก่อนนี้ข้าวเม็ดใหญ่เท่าหมากฟัก ขนาดที่แม่ 1 คนกับลูก 7 คนกินไม่หมด แต่ก่อนนี้ข้าวจะมาเอง (ไทดำ)

- แต่ก่อน ข้าวไม่ต้องปลูก ข้าวมีอยู่ในขุ้ง เวลาสุกข้าวมาหาเรือน ข้าวบินมาเอง (ไทขาว)

- ข้าวมีชีวิตเหมือนคน มีปีกบินไปไหนมาไหนได้เหมือนนก เมล็ดข้าวโตเท่าผลแดงโม ข้าวมีจิตใจ รู้จักรัก รู้จักโกรธ ใครทำดีพลีลูก ข้าวจะบินมาอยู่ในเ้าเอง มนุษย์ไม่ต้องปลูกข้าว เพียงแต่สร้างขุ้งไว้คอยทำเท่านั้น เมื่อนำข้าวมากิน ไม่ต้องดำ เพียงแต่เอามีดผ่าเอาเมล็ดข้าวสารหุงกินได้เลย (ไทยอีสาน)

ส่วนในตอนท้ายก็มีความทำนองว่า

- ตายายกำลังจะตายด้วยความหิว นางโศภพเห็นใจจึงกลืนใจตาย กลายเป็นข้าวพันธุ์ต่าง ๆ ตายายเอาข้าวไปปลูก เวลาปลูกได้รับความช่วยเหลือจากผีนา ตายายจึงบูชาผีนาและถ้าจะดำข้าวหรือเกี่ยวข้าวก็ต้องทำพิธีบูชาแม่โศภพ (ไทยอีสาน)
- แม่โศภพอุทิศตนลงมาก็คือเป็นข้าว พระฤๅษีเห็นว่ารวงข้าวนี้สามารถเลี้ยงมนุษย์ได้จึงเอาเมล็ดข้าวมาหว่านเป็นต้นกล้าให้มนุษย์แจกจ่ายไปทั่ว และการที่จะสนองคุณแม่โศภพก็คือการทำขวัญข้าว เพราะถือว่าแม่โศภพคือผู้มีบุญคุณต่อมนุษย์ (ไทยภาคใต้)

ดังนั้น พฤติกรรมของ ข้าวเมล็ดใหญ่-เมล็ดข้าวที่โตเท่าผลแดงโม ซึ่งหมายถึงขวัญข้าวหรือแม่โศภพซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติประเภทหนึ่งนั้น ได้ มาเอง-มาหาเรื่อน-บินมาเอง-บินมาอยู่ในตัวเอง-อุทิศตนลงมาก็คือเป็นข้าว โดยในช่วงแรกมนุษย์ ไม่ต้องปลูก-ไม่ต้องดำ แต่ต้อง ทำดีพินิจ-บูชา-ทำพิธีบูชา-ทำขวัญ นั้น ก็มีความหมายถึงการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยมีข้อแม้ว่าเมื่ออำนาจเหนือธรรมชาติสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้มนุษย์ โดยมนุษย์ก็ต้องยกกำปาก มนุษย์ก็ต้องนับถือบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นการตอบแทน

ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส ก็ได้สะท้อนให้เห็นภาพของการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติผ่าน แบบเรื่องกบกินเดือน ซึ่งมักเล่าถึงกบตัวหนึ่งที่เหาะขึ้นไปกัดกินตะวันและเดือนเพราะมีตะวันและเดือน 12 ดวงบนท้องฟ้าทำให้อากาศร้อนมาก ดังว่า

- กบตัวหนึ่งเหาะขึ้นไปกัดเอาพระอาทิตย์และพระจันทร์เข้า จึงเป็นอุปราคา (ไทยวน)
- โลกเกิดความแห้งแล้งเพราะแสงอาทิตย์แสงจันทร์ เพื่อให้ฟ้าฝนตกลงมาจึงมีกบขึ้นไปกินเดือน (ไทยอีสาน)
- โลกมนุษย์มีแสงสว่างมากเกินไปจนหาวันหาคืนไม่ได้ คนจึงส่งหมีไปกินตะวันและส่งกบไปกินเดือนเพื่อลดแสงสว่าง (ไทยขาว)

ภาษาของตำนานปรัมปราที่ปรากฏใน แบบเรื่องกบกินเดือน ข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ได้ยอมรับ “กบ” ซึ่งเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่ได้ช่วยลดความร้อน ความแห้งแล้งในโลกมนุษย์และทำให้ฝนตก โดยการแสดงพฤติกรรมในการช่วยเหลือมนุษย์ด้วยการ ขึ้นไปกัด-ขึ้นไปกิน-ไปกิน พระอาทิตย์และพระจันทร์ กบจึงเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับน้ำและแสงสว่าง

ส่วนในตำนานฝน ก็มีเนื้อหาที่ปรากฏซ้ำ ๆ ว่าอำนาจเหนือธรรมชาติเป็น
ผู้บันดาลฝนให้มนุษย์ เช่น

- แล้งค่อนบัญชาเจ้าแห่งฝนให้เทพฝนห่าใหญ่ลงมายังโลก
(“นิยายน้ำเต้าไทอาหม”-ไทอาหม)
- ก่อนเข้าฤดูทำนา ชาวไทลื้อจะมีพิธีกรรมก่อนเข้าฤดูทำนาเพื่อ
ทำพิธีขอน้ำจากข่าสี่แสนหมอนม้า (“ตำนานข่าสี่แสนหมอนม้า”-ไทลื้อ)
- พระยาแดนมีหน้าที่ทำให้ฝนตกลงมายังเมืองมนุษย์ตลอดจนถึง
นาคพิภพและป่าหิมพานต์ หรือเมื่อพวกนาคไปเล่นน้ำก็ให้น้ำกระเพื่อมสิ้นสระ โบกขรรณิแล้วตก
เป็นฝนในโลกมนุษย์ (“ธัมมพระญาคางคาก”-ไทยวน)
- พระยาแดนมีหน้าที่ดูแลแม่น้ำยูคันธร เมื่อครบกำหนดเวลา
บรรดานาคจะลงมาเล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน ฝนฟ้าก็จะตกต้องตามฤดูกาล (“พระยาคันคาก”-ไทย
อีสาน)
- พระยานครอยู่ที่แม่น้ำสีทันดรขึ้นมาเล่นน้ำแล้วพ่นขึ้นไปบน
อากาศ ลมได้หอบเอาน้ำนั้น ไปตกในที่ต่าง ๆ จึงกลายเป็นฝนตกลงมา (ไทลาว)
- พระยาแดนเป็นผู้บันดาลให้เกิดฝนตกแสนห่า (“พงศาวดาร
ล้านช้าง”-ไทลาว)
- เทพเจ้าแห่งฟ้าร้องปล่อยฝนให้ตกลงมายังโลกมนุษย์ (“นิทาน
ปู่โลโถหรือกำเนิดชาวจ้วง”-จ้วง)

บทบาทของอำนาจเหนือธรรมชาติอันได้แก่ แล้งค่อน-ข่าสี่แสนหมอนม้า-
พระยาแดน-นาค-พระยานคร-เทพเจ้าแห่งฟ้าร้อง ที่ได้แสดงพฤติกรรม บัญชา-ทำให้-บันดาล ให้
ฝนตก หรือได้ เทพฝน-เล่นน้ำ-ปล่อยฝน จึงมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ถึงการที่อำนาจเหนือ
ธรรมชาติช่วยเหลือเกื้อกูลมนุษย์ในเรื่องฝน ซึ่งในทางกลับกันก็สะท้อนให้เห็นการยอมรับของ
มนุษย์ที่เชื่อว่าฝนตกเกิดมาจากการกระทำของอำนาจเหนือธรรมชาตินั่นเอง

นอกจากนี้ เรื่องราวของนาคที่ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยนอกเหนือ
ไปจากที่ปรากฏในตำนานฝน ก็สะท้อนการยอมรับนาคในฐานะอำนาจเหนือธรรมชาติเช่นกัน
ดังเช่น

- พันธุนาราชขุดแผ่นดินเป็นคูเมืองตั้งชื่อเมืองว่าเมืองนาคพันธุ
สิงหนวัตินคร (ตำนานสิงหนวัตินคร)

- พญาศรีสัตตนาครได้ช่วยสร้างเมืองสุวรรณโคมคำ (ตำนาน
สุวรรณโคมคำ)

- พวกนาครได้สร้างเมืองหนองคันแทเสื่อน้ำ ช่วยเนรมิตคันดินกั้น
น้ำหนองเสื่อนั้น (อุรังคราตุนิทาน)

- ทะเลแห้งเหือดเพราะพระยานาคช่วยกันดันพื้นบาดาลขึ้นมาเป็น
ทุ่งกว้าง (ตำนานทุ่งกุลาร้องไห้)

- พญาศรีสัตตนาครพาบริวารคู่ยักแว่นดินพ่ายหนีพญาสุตตนาคร
มาทางทิศเหนือเกิดเป็นแม่น้ำชลนทีและแม่น้ำอู (ตำนานสุวรรณโคมคำ)

- ชีวายนาคคู่ยักแว่นดินเป็นแม่น้ำอุรังคนทีหรือแม่น้ำอู พินท-
โยนกวดินาคคู่ยักแว่นดินออกไปทางเมืองเชียงใหม่เกิดเป็นแม่น้ำพิง และเมืองโยนกวดินคร
(อุรังคราตุนิทาน)

- สุวรรณนาคราชและสุทโชนาคราชเป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบานกัน
ช่วยกันสร้างบ้านแปลงเมืองขึ้นชื่อว่าเมืองหนองแสนยาน...ต่อมาทะเลาะกัน สุวรรณนาคราชได้
ขุดเจาะพื้นดินให้เป็นแหล่งน้ำที่กว้างใหญ่ลงไปทางด้านใต้ ส่วนสุทโชนาคราชขุดเจาะพื้นดินไป
ทางตะวันออก (ผาแดงนางไอ่)

พฤติกรรมของนาครไม่ว่าจะเป็น ขุดแผ่นดินเป็นเมือง-สร้างเมือง-สร้าง
บ้านแปลงเมือง-เนรมิตคันดิน-ดันพื้นบาดาล-คู่ยักแว่นดิน-ขุดเจาะแผ่นดิน นั้น ได้แสดงให้เห็น
บทบาทของนาครในการสร้างเมืองและก่อกำเนิดแม่น้ำสายต่าง ๆ จึงสะท้อนให้เห็นความคิด
ความเชื่อของคนไทที่ยอมรับว่าเมืองและแม่น้ำสายสำคัญต่าง ๆ เกิดมาจากการสร้างของอำนาจ
เหนือธรรมชาติคือนาค

โดยสรุป กระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ของอำนาจเหนือ
ธรรมชาติที่ปรากฏในตำนานสร้างโลก ตำนานข้าว ตำนานสุริยคราส ตำนานฝน รวมทั้งเรื่องราว
ของนาครสำนวนต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นการยอมรับว่า โลก และสรรพสิ่งในธรรมชาติรวมทั้ง
ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ เกิดมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ กระบวนทัศน์นี้จึงเป็น
เสียงประสานในกลุ่มที่ 1 ที่เน้นย้ำถึงพฤติกรรมในด้านบวก (+) ที่พอจะจับสารได้ว่า อำนาจเหนือ
ธรรมชาติก็คือคุณมนุษย์และมนุษย์ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ

4.2.1.2 การขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่เน้นย้ำความคิดที่ปรากฏซ้ำ ๆ ในเรื่องของการขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ มีปรากฏในตำนานปรัมปราไทย ดังนี้

ร่องรอยของความขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติปรากฏอยู่ในตำนานสร้างโลกบางเรื่อง ซึ่งมีเนื้อหากล่าวถึงการที่มนุษย์ทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติไม่พอใจ อำนาจเหนือธรรมชาติจึงได้ลงโทษมนุษย์ ภาษาของตำนานสร้างโลกที่เน้นย้ำความขัดแย้งดังกล่าว ได้แก่

- ปู่-ย่าได้สมสู่กันสร้างมนุษย์ 3 คนแรก มนุษย์ทั้งสามใจบาป มาสัตว์ ปู่-ย่าจึงตัดสินใจทำลายให้น้ำท่วมโลก (“ปฐมมูลมูลี”-ไทยวน)

- แดนสั่งให้ส่งข้าวส่งปลาให้แดน คนทั้งหลายไม่ทำ แดนจึงให้น้ำท่วม (“พงศาวดารล้านช้าง”-ลาว)

- เทพแห่งฟ้าไม่พอใจการเซ่นไหว้ของชาวโลกจึงไม่ให้ฝนตก พอโตไปทำรบเทพแห่งสายฟ้า เทพแห่งสายฟ้าแกล้งให้น้ำท่วม (“รบฟ้าหาน้ำ”-จ้วง)

- เทพเจ้าแห่งฟ้าร้องไม่พอใจการบูชาเซ่นไหว้ของมนุษย์ จึงไม่ให้หยดน้ำฝนตกถึงพื้นโลก ชาวโลกจึงประสบภัยแล้ง ปู่เผ่ขึ้นไปรบกับเทพแห่งสายฟ้า ต่อมาเทพแห่งสายฟ้าแกล้งทำให้น้ำท่วมโลก (“ปู่โล้โถ”-จ้วง)

- มนุษย์เลิกบูชาผีฟ้า ผีฟ้าจึงส่งนกยักษ์และสัตว์ที่มีพิษลงมายังโลก สั่งให้ขุนวันแผดเผาโลก แล้วบันดาลให้น้ำท่วม (“ลายดู”-ไทอาหม)

จากเนื้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่า อำนาจเหนือธรรมชาติอันได้แก่ ปู่-ย่า-แดน-เทพแห่งฟ้า-เทพเจ้าแห่งฟ้าร้อง-ผีฟ้า เกิดความขัดแย้งกับมนุษย์ด้วยไม่พอใจที่มนุษย์แสดงพฤติกรรม ใจบาป-มาสัตว์-ไม่ส่งข้าวส่งปลา-ไม่บูชาเซ่นไหว้-เลิกบูชา อำนาจเหนือธรรมชาติ หรือ ไปทำรบ-ขึ้นไปรบ กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังนั้น อำนาจเหนือธรรมชาติจึงลงโทษมนุษย์โดยการ ทำลายโลกให้น้ำท่วม-ให้น้ำท่วม-แกล้งทำให้น้ำท่วมโลก-บันดาลให้น้ำท่วมโลก หรือ ไม่ให้ฝนตก-ไม่ให้หยดน้ำฝนตกถึงพื้นโลก-แผดเผาโลก พฤติกรรมเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในตำนานข้าว ก็ปรากฏร่องรอยความขัดแย้งในตำนานข้าวหลายเรื่อง โดยเฉพาะใน แบบเรื่องข้าวถูกตี-ข้าวถูกขาย ตัวอย่างเช่น

- มนุษย์เก็ยจคร้าน เก็บข้าวสาธิตมาไว้บริโภคน 2 วัน 4 วัน ข้าวจึงไม่งอกอีก ต่อมาข้าวจึงมีเกลือบหุ้มเมล็ด (“อัคคัณฐสูตร”)

- มนุษย์สมัยนั้นรังเกียจว่าเมล็ดข้าวโตเกินไป เทวดาชั้นฟ้าพิโรธ เล็บเมล็ดข้าวกลับไป แล้วโปรยปลายข้าวที่ปลูกไม่ได้ลงมายังโลกมนุษย์ (“สุนัขพาพันธุ์ข้าวมาให้มนุษย์” – จ้วง)

- สมัยโบราณชาวบ้านจะเก็บเอาข้าวไปบริโภคคนละส่วนโดยไม่มีใครคดโกงใคร ต่อมามีคนคิดไม่ซื่อ กอบโกยเอาข้าวมากกว่าคนอื่น ทำให้ข้าวโกรธเคืองบินกลับเมืองสวรรค์ (“เมล็ดข้าว”- จ้วง)

- มนุษย์ขี้เกียจและละโมภ พวกกันคิดว่าการที่ต้องไปเก็บข้าวนอกบ้านมาหุงนั้นยากลำบาก จึงเก็บข้าวมาไว้ที่บ้าน จากนั้นมา ข้าวก็ไม่งอก มีเปลือกห่อหุ้ม ต้องสีต้องตำ (“นิทานข้าว” – ไทยภาคกลาง)

- ลูกสาวด่าว่าแม่โพสพว่าเป็นคนอุบาทว์ ขึ้นมากาลิบ้านกาลิ เรือนทำให้ระคายตัว แม่โพสพโกรธ ตั้งแต่นั้นมาคนต้องไปเก็บเกี่ยวข้าวเอง (“แม่โพสพ” – ภูเก็ต)

- แม่หม้ายนางหนึ่งถึงฤดูกาลที่ข้าวจะบินมาเข้ายุ้งแล้วแต่ก็ยังสร้างยุ้งไม่เสร็จ ทำให้เกิดความวุ่นวาย นางจึงเอาไม้คานหาบไล่ตีข้าวแตกกระจาย พร้อมกับด่าว่า ต่าง ๆ นานา ข้าวน้อยใจหนีไป มนุษย์อดอยากหิวโหยตายไปมากมาย (“นิทานข้าว” – ไทยอีสาน)

- หญิงหม้ายคนหนึ่งเอาไม้คานทุบเมล็ดข้าวแตกกระจาย นางโพสพน้อยใจจึงหนีไป มนุษย์ไม่มีข้าวกินถึง 1,000 ปี ต่อมาชายโลกมากสร้างยุ้งฉางไว้กินผู้เดียว ไม่แบ่งปันผู้อื่น แม่โพสพโกรธจึงหนีกลับไปอยู่ในถ้ำอีก (“นิทานข้าว” – ไทยภาคกลาง)

- แม่หม้ายตีข้าวด้วยไม้ เมล็ดข้าวแตกหัก แม่โพสพโกรธมนุษย์ จึงหนีไปอยู่กับปลาในหนองน้ำ มนุษย์อดอยากไป 1,000 ปี ต่อมาพระยาโลกมากสร้างยุ้งเก็บข้าวและขายข้าว นางพระโพสพโกรธมากจึงหนีไป คนอดอยากไปอีก 320 ปี (“นิทานข้าว” – ไทยอีสาน)

พฤติกรรมสัญลักษณ์ระหว่างมนุษย์และอำนาจเหนือธรรมชาติคือ ขวัญข้าวหรือแม่โพสพเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ผู้ เกียจคร้าน-ขี้เกียจและละโมภ-โลกมาก-ไม่แบ่งปัน ได้แสดงพฤติกรรม รังเกียจว่าเมล็ดข้าวโตเกินไป-กอบโกยข้าวมากกว่าคนอื่น-ขี้เกียจและละโมภ-ด่าว่าข้าว-ไล่ตีข้าว-ทุบเมล็ดข้าว-ตีข้าว-เก็บข้าวและขายข้าว นั้น มีความหมายถึงการปฏิเสธหรือขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังนั้น สิ่งที่อำนาจเหนือธรรมชาติลงโทษมนุษย์ก็คือ เทวดาเก็บเมล็ดข้าวกลับไปสวรรค์-ข้าวโกรธเคืองบินกลับสวรรค์-ข้าวน้อยใจหนีไป -นางพระโพสพน้อยใจหนีไป จึงทำให้มนุษย์ อดอยากหิวโหยตายไป-อดอยากไป 1,000 ปี-อดอยากไป 320 ปี ส่วนเมล็ดข้าวนั้น ไม่งอกอีก-มีเกลบหุ้มเมล็ด-มีเปลือกห่อหุ้ม-ต้องสีต้องตำ มนุษย์จึงต้อง ไปเก็บ

เกี่ยวข้องกับตัวเอง ภาษาของตำนานปรัมปราเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าการที่มนุษย์ปฏิเสธอำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้มนุษย์ต้องประสบกับความยากลำบากในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ ความขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติยังถ่ายทอดออกมาในตำนานปรัมปราที่มีเนื้อหาว่าด้วยเมืองล่มอันเกิดจากการกินสัตว์บางชนิด รวมทั้งเรื่องราวของนาครที่เกี่ยวข้อกับการล่มสลายของเมืองต่าง ๆ ดังว่า

- ในสมัยที่กษัตริย์เมืองล้านนาสืบเชื้อสายมาถึงสมัยพญาคราวได้เอาตะพานน้ำฝือกมากิน เป็นเหตุให้เมืองยุบลงกลายเป็นหนองน้ำ (ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม)

- ในสมัยพระองค์มหาชัยชนะครองเมืองโยนกนครราชธานีศรีช้างแถม ชาวเมืองจับปลาตะเพียนฝือกยักษ์ (ปลาไหลฝือกยักษ์) จากแม่น้ำกกแล้วแบ่งกันกินทั่วเมือง ในคืนนั้น เมืองจึงล่มลงกลายเป็นหนองน้ำใหญ่ (ตำนานสิงหนวัติกุมาร)

- ธนมูลนาทโกทรพระยาสุรอุทกที่เดินบนหัวคนจึงแปลงเป็นฟาน (แก้ง) ฝือกชาวติดตามพระยาสุรอุทกไปถึงหนองหานหลวง และถูกฆ่าตาย พระยาสุรอุทกประทานเนื้อฟานฝือกให้ผู้คนแบ่งกันกิน พอเวลากลางคืน นาคกับกำลังรีพลก็ขุดแผ่นดินให้เมืองล่มลงเป็นน้ำหนองหานหลวง (ตำนานหนองหานหลวง)

- กังคียนาคแปลงตนเป็นกระรอกค่อนเข้าไปเที่ยวในเมืองขอมนคร แต่ถูกนายพรานยิงตาย แล้วนำเนื้อกระรอกค่อนมาแบ่งกันกิน พุทโรปาปนาคโกทรจึงมาแก้แค้นแทนบุตรของตนโดยทำให้เมืองล่ม (ตำนานหนองหานน้อย)

- เกิดพายุใหญ่ พัดกระหน่ำ ปลาหมอใหญ่ซึ่งโตขนาดคนทั้งเมืองกินเนื้อไม่หมดตกลงมาพร้อมกับพายุฝนด้วย ชาวเมืองได้ชำแหละเนื้อปลาหมอดำนั้นแบ่งแจกจ่ายกันกินทั้งเมือง ราชชนครก็ยุบจมลงน้ำ บ้านเมืองพังพินาศ ผู้คนล้มตายกันทั้งเมือง (ตำนานบึงราชนค)

พฤติกรรมสัญลักษณ์ข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ไม่ว่ามนุษย์จะ เอาตะพานน้ำฝือกมากิน-จับปลาตะเพียนฝือกยักษ์แบ่งกันกิน-ประทานเนื้อฟานฝือกให้ผู้คนแบ่งกันกิน-นำเนื้อกระรอกค่อนมาแบ่งกันกิน-ชำแหละเนื้อปลาหมอบแบ่งแจกจ่ายกันกิน ล้วนมีนัยถึงการทำร้ายหรือการไม่เคารพอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังนั้น ผลที่มนุษย์ได้รับจากการปฏิเสธอำนาจเหนือธรรมชาติในประเด็นนี้ก็คือ เมืองยุบลงกลายเป็นหนองน้ำ-เมืองจึงล่มลงเป็นหนองน้ำใหญ่-เมืองล่ม-เมืองยุบจมลงน้ำ บ้านเมืองพังพินาศ ผู้คนล้มตายกันทั้งเมือง

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในกระบวนทัศน์นี้ จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 2 ที่สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์ได้เกิดความขัดแย้ง (-) กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติเปลี่ยนไปในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับเสียงประสานในกลุ่มที่ 1 ซึ่งสะท้อนการยอมรับ (+) อำนาจเหนือธรรมชาติ ความขัดแย้งต่าง ๆ ได้สื่อผ่านพฤติกรรมสัญลักษณ์ของมนุษย์ที่ไม่ยกย่องบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติ และอาจถึงขั้นต่อสู้ทำร้ายอำนาจเหนือธรรมชาติ กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 2 ที่พอจะจับความได้ว่ามนุษย์ทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติไม่พอใจ อำนาจเหนือธรรมชาติจึงลงโทษมนุษย์

4.2.1.3 ความเชื่อดั้งเดิมขัดแย้งกับพุทธศาสนา

ร่องรอยความขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ได้สื่อผ่านพฤติกรรมขัดแย้งระหว่างตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิมกับตัวละครในกระบวนทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา มีปรากฏในตำนานปรัมปราไทยประเภทต่าง ๆ ดังนี้

ในตำนานข้าว แบนเรื่องย่าขวัญข้าว-พระพุทเจ้า ซึ่งพบใน ไทลื้อ ไทเงิน ไทยใต้คง รวมทั้งในประเทศไทย เป็นแบบเรื่องที่สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทางศาสนาทั้งสองระบบนี้อย่างชัดเจน มักเริ่มเรื่องว่าขวัญข้าวมาปรากฏตัวในที่ประชุมต่าง ๆ จากนั้น

- ผู้คนถามย่าขวัญข้าวว่ามาเยือนอยู่ท่ามกลางผู้คนและเทวดาอย่างนี้แล้วยังไม่ไหว้พระพุทเจ้าอีก ย่าขวัญข้าวตอบว่าตนเป็นใหญ่กว่าพระพุทเจ้าจึงไม่ไหว้พระพุทเจ้า แล้วหนีไปอยู่เมืองมืด 15 ปี ผู้คนอดอยาก พระพุทเจ้าไปตาม คว่าแขนย่าขวัญข้าวไต่ข่ามกลับมา (“ธรรมย่าขวัญข้าว” – ไทลื้อ)

- ปู่ขวัญข้าวไม่พอใจพระพุทเจ้าที่ไม่ให้ความสนใจจึงลুকหนีไปเมื่อพระพุทเจ้ารู้ว่าเป็นปู่ขวัญข้าวก็วิ่งออกไปตาม แต่ปู่ขวัญข้าวก็หนีไป พระพุทเจ้าเข้าไปจับมือข้างหนึ่งของปู่ขวัญข้าวแล้วแบกกลับไปวัด พระพุทเจ้าและปู่ขวัญข้าวก็แข่งบารมีกัน แต่บารมีของพระพุทเจ้าเหนือกว่า (“ปู่ขวัญข้าว” – ไทอาหม)

- ย่าขวัญข้าวไม่ไหว้พระพุทเจ้า บอกว่าตนบุญใหญ่เหนือพระพุทเจ้า พระพุทเจ้าบอกว่าตนบุญใหญ่เหนือย่าขวัญข้าว ย่าขวัญข้าวเลยหนีไป เกิดความแห้งแล้งอดอยาก พระพุทเจ้าจึงไปตามย่าขวัญข้าวกลับมา (“ย่าขวัญข้าว”- ไทเงิน)

- เทพเจ้า มนุษย์และสัตว์ ยกย่องพระพุทเจ้าว่าเป็นผู้ที่มีประโยชน์สูงสุดหรือยิ่งใหญ่ที่สุด แม่โพสพจึงน้อยใจที่ผู้คนไม่เห็นคุณค่าความดีของตนจึงหนีไป มนุษย์ได้รับความลำบากพระพุทเจ้าจึงให้มาตุลีไปตามแม่โพสพกลับมา (“แม่โพสพ เทพเจ้าของข้าว”- ไทยภาคใต้)

จากตัวอย่างที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่า ตัวละครในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมอัน ได้แก่ *ย่าขวัญข้าว-ปู่ขวัญข้าว-แม่โพสพ* ซึ่งคิดว่า คนเป็นใหญ่กว่าพระพุทธเจ้า-คนบุญใหญ่เหนือพระพุทธเจ้า ได้แสดงพฤติกรรมที่มีความหมายในเชิงขัดแย้งกับ *พระพุทธเจ้า* ซึ่งเป็นตัวละครหลัก ในกระบวนการของความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยการ *ไม่ไหว้พระพุทธเจ้า-ไม่พอใจพระพุทธเจ้า-แข่งบารมีกับพระพุทธเจ้า* หรือบ้างก็ว่า *น้อยใจที่ผู้คนไม่เห็นคุณงามความดี* กลับยกย่องพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีคุณสูงสุด พฤติกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาใหม่เผยแผ่เข้ามาในดินแดนไทย-ไทนั้น ได้เกิดความขัดแย้งกับความเชื่อดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ทักษะที่ได้ถ่ายทอดผ่านภาษาของตำนานปรัมปราสะท้อนให้เห็นว่า สุดท้ายแล้วพระพุทธเจ้านั้นเหนือกว่าขวัญข้าว หรือพุทธศาสนานั้นเหนือกว่าความเชื่อดั้งเดิม พระพุทธเจ้าจึงตามขวัญข้าวกลับมาได้

ในตำนานพญาคันคาก ซึ่งเป็นตำนานฝน ก็สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งนี้ อย่างชัดเจนเช่นกัน ดังเล่าว่า

- พระยาแดนไม่ยอมให้นาคลงไปเล่นน้ำทำให้เมืองมนุษย์แห้งแล้ง ผู้คน สัตว์และพืชล้มตายเป็นอันมาก พระยาคันคากโพธิสัตว์ จึงตามพวกครุฑ นาค ปลวก มาก่อภูเขาเพื่อทำทางขึ้นไปรบกับพระยาแดน และต่อสู้กับพระยาแดนอย่างดุเดือด สุดท้ายแดนเป็นผู้พ่ายแพ้ พระยาคันคากจึงมีบัญชาให้พระยาแดนยอมให้นาคลงมาเล่นน้ำ เพื่อให้ฝนตกดั้งเดิม

ตำนานปรัมปราเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า *พระยาแดน* ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ได้รบ-ต่อสู้ กับ *พระยาคันคาก* ซึ่งเป็นฝ่ายพุทธด้วยเป็น *พระโพธิสัตว์* พฤติกรรมการ รบ-ต่อสู้ ของความเชื่อทางศาสนาทั้งสอง จึงเป็นภาษาของตำนานปรัมปราที่สื่อความหมายถึงความขัดแย้งในทำนองเดียวกับที่ *ย่าขวัญข้าว-ปู่ขวัญข้าว-แม่โพสพ* ได้แสดงพฤติกรรม *ไม่ไหว้-แข่งบารมี* กับพระพุทธเจ้านั่นเอง และผลสรุปสุดท้ายของความขัดแย้งก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือพุทธศาสนามีชัยเหนือความเชื่อดั้งเดิม

ตำนานปรัมปราไทยกลุ่มใหญ่ที่ปรากฏพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่มีความหมายถึงความขัดแย้งระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาก็คือกลุ่ม *ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท* อันได้แก่ *ตำนานพระธาตุ* *พระพุทธบาท* และ *พระพุทธรูป* โดยมักเล่าว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปปราบและเทศนานาคและยักษ์ยงที่ต่าง ๆ

- พระพุทธเจ้าทรงนำภิกษุ 500 รูปเสด็จไปยังเมืองยักษิ แล้วทรง บันดาลให้เกิดความมืดมัว มีฝนตกลงมา เหล่ายักษ์ทั้งหลายรู้สึกหนาว จึงยกมือไหว้ จึงทรงเทศนา ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่หมู่มัจฉิ (ตำนานพระแก้วดอนเต้า)

- พระพุทธเจ้าเสด็จไปปราบยักษเสนา ที่คอบรูปช้างหมอบ ริมฝั่งแม่น้ำมุกคนที่...เสด็จปราบอาฬวกยักษ์ที่เมืองอาฬวีและให้รักษาศีลห้า...เสด็จเข้าโยนกนครไปเทศนาโปรดยักษราชที่คอบอ่างสง เชียงดาว ยักษราชละพศและรักษาศีลห้า (ตำนานพระเจ้าเลียบโลก)

- ยักษ์คนหนึ่งซึ่งไม่ได้กินอาหารมา 7 วัน พยายามจะจับพระพุทธเจ้ากินเป็นอาหาร พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์เหยียบก้อนหินเป็นรอยพระบาท ยักษ์ตกใจมือไหว้ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้รักษาศีล (ตำนานพระธาตุปูปอ)

- พระพุทธองค์ตรัสให้พระอานนท์ไปตักน้ำที่แม่ปิง พระอานนท์ถูกยักษ์จับตัวไว้ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปช่วย และทำนายว่ายักษ์จะเกิดเป็นพญากาวิละในเมืองเชียงใหม่ (ตำนานเมืองฝางและอ่างสงเชียงดาว)

- พระพุทธองค์เสด็จมาเทศนาโปรดยักษล้านช้างที่เคยจับช้างมากินถึงล้านตัวให้ลดความดุร้าย และเลิกฆ่าสัตว์ตัดชีวิต (ตำนานพระธาตุจอมศีล)

- พระพุทธเจ้าเสด็จมาพบยักษ์สามคนพ่อแม่ลูก ยักษ์หมาจะจับพระพุทธองค์กินเป็นอาหาร แต่พระพุทธองค์ทรงแผ่เมตตาห้ามจิตกิเลสของพวกเขาให้อ่อนลงจนต้องเข้ามากราบพระองค์ด้วยความยำเกรง (ตำนานพระธาตุดอยคำ)

- พระพุทธองค์ตรัสให้พระอานนท์ไปตักน้ำ พญานาคที่หนองน้ำไม่พอใจ ภายหลังเมื่อรู้ว่าเป็นศิษย์ของตถาคตก็เกิดความเลื่อมใส (ตำนานพระธาตุดอยน้อย)

- พระพุทธองค์ตรัสให้พระอานนท์ไปตักน้ำ พญานาคที่อาศัยอยู่ในสระน้ำไม่พอใจจึงพันคว้นขึ้นที่ทองน แผ่พังพานประคองหมอกคว้นปกคลุมจนมองไม่เห็นสระ พระพุทธองค์จึงแสดงปาฏิหาริย์เนรมิตร่างกายให้ใหญ่โต นาคเห็นแล้วก็เลื่อมใสขอมถวายน้ำ (ตำนานพระเจ้าตนหลวง)

- ยักษ์ที่เฝ้าคันทะมวงขัดขวางมิให้พระพุทธกัสสปะพักใต้คันทะมวงที่มีทรัพย์สมบัติฝังอยู่ พระพุทธองค์จึงเทศนาสั่งสอน เข้ายักษ์ก็หลุดออก.. ในสมัยพระสมณโคดม ยักษ์คนนี้โกรธที่พระพุทธองค์จะมาประทับแรมใต้คันทะมวง จึงคิดจะทำร้ายพระพุทธองค์ พระพุทธองค์เทศนาจนยักษ์เลื่อมใสและเขี้ยวหลุดออกมาอีก (ตำนานพระนอนขอม่วง)

- พระพุทธองค์เสด็จมาโปรดยักษ์ ที่จะทำร้ายนางอุตตมะที่ออกมาหาปลา ทรงยับยั้งและโปรดสั่งสอนยักษ์และนางอุตตมะจนทั้งสองเลื่อมใส (ตำนานพระนอนป่าเก็ดถี่)

- พุทธโศปนาและสุวรรณาคพานาคทั้งหลายที่ขังทำลายบ้านเมือง พระพุทธเจ้าเสด็จมากราบพวกนาคทั้งหลายจนตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ เลื่อมใสในพุทธศาสนา (ตำนานพระพุทธบาทบัวบาน)

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาที่สื่อผ่าน พระพุทธเจ้า กับความเชื่อดั้งเดิมที่สื่อผ่าน นาค-ยักษ์ ที่ยกมานี้ มีพฤติกรรมที่แสดงความขัดแย้งระหว่างความเชื่อทั้งสอง กล่าวคือ ในขณะที่ความเชื่อดั้งเดิมแสดงความขัดแย้งผ่านพฤติกรรม จับตัว-จับกินเป็นอาหาร-ไม่พอใจ-พันควัน-แผ่พังพาน-ขัดขวาง-คิดจะทำร้าย ฝ่ายพุทธศาสนา แต่พระพุทธองค์ก็ได้แสดงพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาก็ได้ต่อสู้กับความเชื่อดั้งเดิม ทั้งใช้วิธี บันดาลให้เกิดความมืดมัว มีฝนตกลงมา-ปราบ-แสดงปาฏิหาริย์-กราบ วิธีหนึ่ง และ เทศนา-สอน-แผ่เมตตาห้ามจิตกิเลส-เทศนาสั่งสอน-โปรด-ยับยั้งและสั่งสอน อีกวิธีหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ผลของความขัดแย้งนั้นมักเสนอตรงกันว่า ฝ่ายพุทธมีอำนาจเหนือฝ่ายผี โดยฝ่ายผีกลับมา ไหว้-ละพศและรักษาศีลห้า-ยกมือไหว้-ลดความดุร้าย-เลิกฆ่าสัตว์ตัดชีวิต-กราบ-เลื่อมใส-ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในกระบวนทัศน์นี้ จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 3 ที่สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ในเชิงลบ (-) จากพฤติกรรมขัดแย้งระหว่างตัวละครในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมกับฝ่ายพุทธศาสนา ความขัดแย้งต่าง ๆ ได้สื่อผ่านพฤติกรรมของการปะทะและต่อสู้กันของความคิดความเชื่อทั้งสองระบบ โดยน้ำเสียงที่ถ่ายทอดในตำนานปรัมปราก็คือ ฝ่ายพุทธจะสามารถเอาชนะฝ่ายผีหรือความเชื่อดั้งเดิมได้เสมอไม่ว่าจะเป็น โดยการ ปราบ หรือ โดยการ สอน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะตำนานปรัมปราของกลุ่มนี้ตลอดไปจนถึงตำนานปรัมปราไทยส่วนใหญ่ มักถ่ายทอดโดยพระสงฆ์ หรือผู้ที่บวชเรียนแล้ว จึงเป็นการถ่ายทอดที่เขียนหรือเล่ามาจากมุมมองของฝ่ายพุทธศาสนามากกว่าฝ่ายความเชื่อดั้งเดิม กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 3 ที่พอจะจับความได้ว่า ศาสดาดั้งเดิม(ความเชื่อดั้งเดิม) กับศาสนาใหม่ (พุทธศาสนา) เป็นความเชื่อที่ขัดแย้งกัน

4.2.1.4 ความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนายอมรับและผสมผสานกัน

พฤติกรรมสัญลักษณ์ในกระบวนทัศน์นี้เป็นพฤติกรรมเชิงบวก (+) ที่แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาต่างยอมรับและผสมผสานกัน ปรากฏในตำนานปรัมปราประเภทต่าง ๆ ดังนี้

ในตำนานสร้างโลก แบบเรื่องปุสังกะสา-ย่ำสังกะสี มีบางสำนวนที่ถ่ายทอดเนื้อหาค่อนข้างมาจากฝ่ายพุทธ กล่าวคือ ได้ปรับเปลี่ยนอำนาจเหนือธรรมชาติให้มีลักษณะ

ของฝ่ายพุทธ โดยการอ้างว่าผู้สร้างโลกนั้นเป็นเทวดาหรือพรหม โดยอ้างอิงว่าผู้สร้างโลกมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า หรือไม่ก็ปรับชื่อของผู้สร้างโลกให้เป็นชื่อภาษาบาลีแต่ยังคงเนื้อหาแบบเดิมไว้ และที่สำคัญก็คือ อ้างว่าเรื่องราวการสร้างโลกนี้พระพุทธเจ้าได้เป็นผู้แสดงธรรมเทศนาเอาไว้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

- พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเทศนาเกี่ยวกับโลกและจักรวาล โดยเล่าว่ามีเทวดา 2 องค์ชายหญิง ลงมาสร้างโลก สร้างแผ่นดิน ต้นไม้ ทวีปทั้งสี่ สัตว์ เขาพระสุเมรุ (“ปฐมโลก”- ไทจีน)

- พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องราวการสิ้นสุดของจักรวาล คือ ไฟ น้ำ ลม เมื่อจักรวาลพินาศไปแล้วแผ่นดินนี้ก็มีความว่างเปล่า ต่อมาพระพรหมลงมาสร้างโลกใหม่ สร้างทวีปทั้ง 4 สร้างมนุษย์ชายหญิงในแต่ละทวีป (“ปฐมกัป” – ไทจีน)

- โลกมีแต่อากาศว่างเปล่า ลมร้อนลมเย็นพัดมาบรรจบกันเกิดเป็นธาตุ 4 ต่อมามียอดดินนางหนึ่งชื่ออิตถังโคยะสังกะสี เกิดจากธาตุดิน กินดอกไม้เป็นอาหาร นางปั้นสัตว์สิบสองราศี ต่อมาปุสังโคยะสังกะสีปริสณายหนึ่งเกิดจากธาตุไฟ ทั้งสองได้สมสู่กันสร้างมนุษย์ 3 คนแรก (“ปฐมมูลล” – ไทจีน)

- พระพุทธเจ้าเทศน์ให้พระอรหันต์ฟังว่า แต่ก่อนไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ มีแต่อากาศ ลมพัดให้เกิดน้ำ เกิดปลาอานนท์หนูนแผ่นดินแผ่นดินให้เกิด ปุถตังโคยะสังกะสีรักษาแผ่นดิน อิตถิโคยะสังกะสีรักษาแผ่นดิน ปู่-ย่าสร้างพีช สร้างสัตว์ ทั้งสองมีลูก 5 คน อิตถิโคยะสังกะสีตายไปเกิดเป็นพื้นดิน ปุถตังโคยะสังกะสีตายไปเป็นนगरะแดเดเด้า ทั้งสองเกิดอีกหลายชาติ สุดท้ายตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (“ปฐมมูล” – ไทยอีสาน)

- พระพุทธเจ้าอธิบายว่า เดิมทีจักรวาลมีแต่ความว่างเปล่า ไม่มีดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ พระพุทธเจ้าบริกรรมจนเหลือโคลไหล เอาเหงื่อโคลผสมน้ำและดินปั้นเป็น ปุสังกะสา สังกะสี ทั้งคู่กินอาหารทิพย์ ไม่มีราคะ ต่อมากินข้าว เกิดคณหา ร่วมประเวณีกัน มีลูก 8 คน ทั้งสองเอาสัตว์ทั้ง 8 ชนิดให้ลูกเล่น สัตว์เหล่านี้เป็นพาหนะประจำทิศทั้ง 8 พระพุทธเจ้าแนะนำให้ปู่-ย่าประกอบความดี พระพุทธเจ้าเอาเหงื่อโคลผสมดินปั้นเขาพระสุเมรุ สัตตบริภัณฑ์ (“มูลปฐมพันนา” – ไทยอีสาน)

ภาษาของตำนานปรัมปราข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นการยอมรับและผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาโดยการปรับผู้สร้างโลกให้เป็น เทวดา 2 องค์ชายหญิง-พระพรหม หรือปรับชื่อให้เป็นบาลีแบบพุทธ คือ อิตถังโคยะสังกะสี-ปุสังโคยะสังกะสี-ปุถตังโคยะสังกะสี-อิตถิโคยะสังกะสี นอกจากนี้ยังเล่าว่าผู้สร้างโลกมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดย

ผู้สร้างโลก ทั้งสองเกิดอีกหลายชาติ สุดท้ายตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า-พระพุทธเจ้าบริกรรมจนหั่งอไคลไคล เอาหั่งอไคลผสมน้ำและดินปั้นเป็นปู้สังกะสาอย่าสังกะสี ทั้งหมดนี้เป็นการผสมผสานระบบความเชื่อทั้งสองเข้าด้วยกันภายใต้โครงเรื่องเดิมที่ยังคงกล่าวถึงการสร้างโลกและสรรพสิ่ง โดยเล่าว่าผู้สร้างนั้นมีทั้งที่เป็น เทวดาหรือพรหม และพระพุทธองค์เองซึ่งอาจเป็นปุ๋ย-ย่าที่เวียนว่ายตายเกิดจนสุดท้ายตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ปุ๋ย-ย่าและพระพุทธเจ้าจึงเสมือนเป็นบุคคลเดียวกัน หรือพระพุทธเจ้าที่มีบทบาทในการสร้างผู้สร้างโลกซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธเจ้ามีบทบาทเหนือกว่าผู้สร้างโลกด้วยเป็นผู้ก่อกำเนิดผู้สร้างโลก ภาษาของตำนานปรัมปราที่ถ่ายทอดเช่นนี้จึงทำให้รับรู้ได้ว่า โลกและสรรพสิ่งนั้นเกิดขึ้นได้จากการสร้างของผู้สร้างที่มีทั้งลักษณะของตัวละครในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมและฝ่ายพุทธศาสนาในตัวเอง

การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาเช่นนี้ ยังมีปรากฏในตำนานข้าวกลุ่มหนึ่ง ที่เล่าประวัติของพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ควบคู่ไปกับเรื่องราวการเปลี่ยนแปลงของเมล็ดข้าว ดังว่า

- ในสมัยพระยาวิรูปักษ์ ดันข้าวในสมัยนั้นใหญ่กว่ากำปั้นมนุษย์ 7 เท่า เมล็ดข้าวใหญ่กว่ากำปั้นมนุษย์ 5 เท่า สมัยพระเจ้าโกนาคม เมล็ดข้าวเล็กลงขนาดเพียง 4 เท่า กำปั้นมนุษย์ สมัยพระเจ้ายกสโป เมล็ดข้าวเล็กลงเท่ากำปั้นมนุษย์ สมัยพระเจ้าศากยมุณีโคตม เมล็ดข้าวก็เล็กลงอีกแต่ก็ยังมกลิ่นหอมอยู่ (“นิทานข้าว” – ไทยอีสาน)

- ในสมัยพระเจ้ากุกุสันโธ มีต้นข้าวเม็ดใหญ่ขนาด 7 เท่าของกำปั้น มีกลิ่นหอม สมัยพระเจ้าโกนาคม เม็ดข้าวหนา 4 กำมือ ยาว 4 คืบ ข้าวก็ยังมีหอม สมัยพระเจ้ายกสปะ เม็ดข้าวเล็กลงเหลือ 3 เท่ากำมือ ยาว 3 คืบ กลิ่นก็ยังหอมคืออยู่ ต่อมาสมัยพระศากยมุณีโคตม ข้าวเหลือขนาดเท่า 2 กำมือ (“นิทานข้าว” – ลาว)

การเล่าประวัติเมล็ดข้าวคู่เคียงประวัติพุทธศาสนาเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นการยอมรับว่า ความเชื่อทั้งสองระบบนี้มีความสำคัญและต้องนับถือไปควบคู่กัน ในตำนานข้าวยังมีอีกหลายสำนวน ที่ตัวละครทั้งฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา แสดงพฤติกรรมยอมรับซึ่งกันและกัน มักปรากฏในตอนท้ายเรื่องว่า

- พระพุทธเจ้าบอกว่าจะไม่ลืมนุญคุณของปุ่ขวัญข้าว ปุ่ขวัญข้าวก็ยอมรับว่า พระพุทธเจ้ามีบารมีเหนือกว่าและไหว้พระพุทธเจ้า (“ปุ่ขวัญข้าว” – ไทใต้คง)

- พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพระปัญญารู้ไม่ถึงการณ์ จึงรับสั่งแก่ปุ่ขวัญข้าวว่า “เรื่องที่ท่านใคร่รู้ี้เรายังไม่เคยคิดมาก่อน แสดงว่าท่านก็มีสติปัญญาไม่ใช่ธรรมดา

ต่อแต่นี้เป็นต้น ไปผู้คนที่หลายที่เคารพบูชาเราก็ควรที่จะเคารพบูชาท่านด้วย (“ปู่ขวัญข้าว” – ไทใต้คง)

- พระพุทธเจ้าให้พระมาตุลีไปตามแม่โพสพกลับมา พระโพสพรู้ว่าพระพุทธเจ้ามีพระพุทธรูปภาคีตรัสให้มาก็ขัดขืนไม่ได้ คิดปรึกษากันว่าจะให้ไปแต่ข้าวข้าวสัก 7 เมล็ด ข้าวเหนียวสัก 7 เมล็ด (“แม่โพสพ” – ไทภาคใต้)

- แม่โพสพน้อยใจที่ชายโลกมากเก็บข้าวไว้กินผู้เดียวไม่แบ่งปันผู้อื่น จึงหนีกลับไปอยู่ในถ้ำ แต่ได้สอนให้มนุษย์รู้จักนับถือข้าวคู่เคียงกับศาสนา (“นิทานข้าว” – ไทภาคกลาง)

- พระพุทธเจ้าเอาเมล็ดข้าวไปปลูกสร้างไร่นา คนทั้งหลายก็ได้กินข้าวและทรงสั่งสอนให้คนทั้งหลายทำพิธีรับขวัญข้าว บูชายักษ์ขวัญข้าวด้วยข้าวดอกดอกไม้ลำเทียน และบอกว่า ค่อยไปนี้บ้านเมืองโคออยาก ให้เทศน์ธรรมยาขวัญข้าวและบูชายักษ์ขวัญข้าว (“ยาขวัญข้าว” – ไทลื้อ)

พฤติกรรมที่แสดงความยอมรับเห็นได้จากกรณีที่ฝ่ายพระพุทธเจ้า บอกว่า จะไม่ลืมนบุญคุณ-ไปตามแม่โพสพกลับมา และบอกมนุษย์ว่าเมื่อ เคารพบูชาเราก็ควรเคารพบูชาปู่ขวัญข้าว ทั้งยัง ทรงสั่งสอนให้คนทั้งหลายทำพิธีรับขวัญข้าว บูชายักษ์ขวัญข้าว ส่วนฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมก็แสดงพฤติกรรมยอมรับพุทธศาสนาโดย ยอมรับว่าพระพุทธเจ้ามีบาร์มีเหนือกว่าและไหว้พระพุทธเจ้า-ขัดขืน(พุทธฎีกา)ไม่ได้ และ สอนให้มนุษย์รู้จักนับถือข้าวคู่เคียงกับศาสนา การที่ตัวละครทั้งสองฝ่ายแสดงความสัมพันธ์เชิงบวก (+) ต่อกันเช่นนี้ ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นการยอมรับและผสมผสานซึ่งกันและกันนั่นเอง

นอกจากนี้ ในตำนานข้าว แบบเรื่องแม่โพสพ-ฤๅษีดาไฟ ที่เล่าว่า แม่โพสพนั้นเป็นมเหสีของพระอินทร์ซึ่งเป็นเทวดาฝ่ายพุทธ ก็มีลักษณะเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนปู่-ย่าผู้สร้างโลกให้เป็นตัวละครฝ่ายพุทธดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเช่นกัน

ในกลุ่มของ ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท ก็มีตำนานปรัมปรามากมายหลายเรื่องที่ตัวละครได้แสดงพฤติกรรมยอมรับความเชื่อทั้งสองระบบดังกล่าว ตัวละครไม่ว่าจะเป็นชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ หรือตัวละครที่เป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อดั้งเดิมเช่น ฤๅษี นาค ยักษ์ เทวดา(ผี) ได้แสดงบทบาทความสัมพันธ์ในเชิงบวก (+) ในการหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา โดยมาเป็นผู้อุปฐากและเฝ้าดูแลพุทธสถานต่าง ๆ ในดินแดนไทย-ไท เช่น

- พระพุทธเจ้าเสด็จยังเมืองลัมปาง (ลำปาง) ลวะชื่ออ้ายคอนถวายมะพร้าว (ตำนานพระเจ้าเลียบโลก)
- พระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่ไต้ร่มไม้จ้องแก่ ขุนลวะอ้ายก้อมทราบข่าวก็ไปกราบไหว้พระพุทธเจ้าและทูลว่าผู้กินผลไม้ นั้นจะเป็นบ้า (ตำนานพระธาตุช่อแฮ)
- พระพุทธองค์เสด็จมาประทับแรมยังเมืองแห่งหนึ่ง ชาวกะเหรี่ยงมาพบพระพุทธเจ้าแล้วเกิดศรัทธาจึงนำอาหารและแดงโมมาถวาย (ตำนานพระธาตุแสนไห)
- พวกทมิฬกำลังทำระหัดวิดน้ำเข้ามา เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาก็มีความเลื่อมใสศรัทธาจึงนำเอาผ้าสไบของตนเช็ดพระบาทของพระพุทธองค์ที่เปื้อนน้ำและโคลน แล้วเชิญพระพุทธองค์ไปบ้าน หุงข้าวมาใส่บาตร (ตำนานแม่ระมิงไชย)
- เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จนล่วงเข้าพรรษาที่ 50 แล้ว พระพุทธองค์ได้เสด็จพุทธดำเนินพร้อมด้วย พระอานนท์ พระโศณเถระ พระอุตรเถระและพระเจ้าอโศกเมงคบุตรนำภัตตาหารมาใส่บาตร (ตำนานพระธาตุหริภุญชัย)
- พระมหากัสสปเถระพร้อมกับพญาอชุตราชประดิษฐานพระธาตุนบคอยตุง พญาอชุตราชพระราชทานทองคำแก่ลาวจกเป็นค่าที่ดินที่พระองค์ได้ถวายเป็นเขตคามแด่องค์พระธาตุ พร้อมทั้งให้มีลักขุ 500 ครอบครัวดูแลรักษาพระธาตุนบคอยตุง)
- ลูกยักษ์ขอบวช พระพุทธเจ้าทรงบวชให้พร้อมทั้งได้แสดงธรรมและประทานพระเกศธาตุ ยักษ์ปู่สะย่าสะจึงนำพระธาตุนบจวไว้อย่างดีในผอบแก้วมรกต (ตำนานพระธาตุนบคอยคำ)
- พระพุทธเจ้าเสด็จเลียบฝั่งแม่น้ำปิง ไปถึงสถานที่แห่งหนึ่ง เทวดานำผลสมอมถวาย พระพุทธเจ้าเสวยแล้วทำนายว่าที่นั่นในอนาคตจะเกิดเป็นนครใหญ่ชื่อ หริภุญชัย (ตำนานพระเจ้าเลียบโลก)
- พระพุทธเจ้าเสด็จเลียบฝั่งแม่น้ำปิง ไปทางเหนือ พญานาคคนหนึ่งควักดวงตาถวาย พระพุทธองค์จึงประทับรอยพระบาทไว้ให้ (ตำนานพระเจ้าเลียบโลก)
- ฤๅษีคนหนึ่งชื่อว่า สุรเทโว มาอุปัฏฐากมหาธาตุเจ้า ฤๅษีคนนี้ได้นำเอาธาตุพระพุทธเจ้าประมาณ 50 องค์จากเมืองราชคฤห์มาใส่โกศแก้วใหญ่อันหนึ่ง มีฤๅษี 150 คน เป็นบริวาร (ตำนานพระธาตุนบคอยตุง)

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในตำนานปรัมปราข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าตัวละครชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งเดิมนับถือความเชื่อดั้งเดิม เช่น ลวะ-กะเหรี่ยง-ทมิฬ-มิลักขุ-เมงคบุตร ได้หันมายอมรับนับถือ พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายพุทธ โดยได้แสดงพฤติกรรม ถวาย-กราบไหว้-นำอาหารและแดงโม่มาถวาย-เอาผ้าสไบของคนเข็คพระบาท-หุงข้าวมาใส่บาตร-นำภัตตาหารมาใส่บาตร-ดูแลรักษาพระธาตุ ส่วนตัวละครในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมที่หันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา เช่น ยักษ์-เทวดา-พญานาค-ฤๅษี ก็ได้แสดงการยอมรับพุทธศาสนา โดย ขอบวช-นำพระธาตุบรรจุไว้อย่างดีในหอบแก้วมรกต-นำผลสมอมถวาย-ควักดวงดาวถวาย-อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้า พฤติกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการยอมรับผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยตัวละครที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมและชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ ได้เปลี่ยนบทบาทมาเป็นอารักษ์ที่ดูแลรักษาพระบรมธาตุ หรือเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ทำนุบำรุงพุทธศาสนา

โดยสรุป พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในกระบวนทัศน์นี้เป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 4 ที่สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ในเชิงบวก (+) ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเสียงประสานที่ตรงกันข้ามกับเสียงประสานในกลุ่มที่ 3 ที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์เชิง (-) ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา การยอมรับและผสมผสานระบบความเชื่อทั้งสองได้สื่อผ่านตัวละครในฝ่ายความเชื่อดั้งเดิมและชนพื้นเมืองที่ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพุทธหรือยอมรับฝ่ายพุทธ ทั้งในแง่ของชื่อ กำเนิด รวมทั้งพฤติกรรมที่แสดงต่อพระพุทธเจ้าและพระบรมสารีริกธาตุ กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 4 ที่พอจะจับสารได้ว่า *ศาสนาดั้งเดิม (ความเชื่อดั้งเดิม) กับ ศาสนาใหม่ (พุทธศาสนา) สามารถดำรงอยู่ควบคู่กัน*

จากการวิเคราะห์พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับทางความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยทั้ง 4 กระบวนทัศน์ข้างต้นนี้ เมื่อนำมาจัดเป็น 4 แถวในลักษณะเดียวกับที่เลวี-สเตราส์ได้วิเคราะห์ตำนานปรัมปราเรื่องอีดิพัส ก็จะได้ยินสารที่แสดงการขัดแย้งและการยอมรับกันทางความเชื่อทางศาสนาเป็นเสียงประสาน 4 กลุ่ม ดังนี้

การนับถือความเชื่อดั้งเดิม		การนับถือพุทธศาสนา	
แถวที่ 1	แถวที่ 2	แถวที่ 3	แถวที่ 4
การยอมรับ อำนาจเหนือธรรมชาติ (+)	การขัดแย้ง กับอำนาจเหนือธรรมชาติ (-)	ความเชื่อดั้งเดิม ขัดแย้งกับพุทธศาสนา (-)	ความเชื่อดั้งเดิมและ พุทธศาสนายอมรับและ ผสมผสานกัน (+)
พระผู้เป็นเจ้า-เทพแลงหลอน จอมแดนฟ้า-ปู่ย่า-แดน-ปู่เจ้า -ย่ามข่าบาย-ปู่โลโล สร้างโลก มนุษย์ สัตว์ พืช ส่งผู้ปกครองลงมาปกครอง ให้หลักในการปกครอง และสอนให้คนทำนา	มนุษย์ทำให้ปู่-ย่า-แดน-เทพ แห่งฟ้า-เทพเจ้าแห่งฟ้าร้อง- ผีฟ้า ไม่พอใจ อำนาจเหนือ ธรรมชาติจึงลงโทษโดยให้ ฝนแล้งหรือน้ำท่วมโลก	ย่าขวัญข้าว-ปู่ขวัญข้าว- แม่โพสพ แข่งบารมีกับ พระพุทธรเจ้า ไม่ไหว พระพุทธรองค์	เทวดา-พรหม-ปู่ดั่งโคยะ สังกะสา-อิตถิโคยะสังกะสี สร้างโลก
แม่โพสพอุทิศตนลงมาเกิด เป็นข้าว - ข้าวเม็ดใหญ่บิน มาสู่เรือนตนเอง	มนุษย์เกียจคร้าน โลก และ ทำร้ายข้าว ขวัญข้าวจึงหนีไป ทำให้ผู้คนออกขอขาก ส่วนเมล็ด เมล็ดข้าวมีเปลือกห่อหุ้ม ต้องสี ต้องตำ มนุษย์ต้อง เก็บเกี่ยวข้าวเอง	พระยาคันคากโพธิสัตว์ รบกับแดนเพื่อให้แดนยอม ให้ฝนตกลงมายังโลก	พระพุทธรเจ้าเป็นปู่-ย่าขึ้นจาก เหงื่อโคลผสมน้ำและดิน ปู่-ย่าตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้า
มนุษย์บูชาแม่โพสพ ผีนา และทำขวัญข้าว	มนุษย์นำตะพานน้ำเผือก- ปลาตะเพียนเผือก-เนื้อฟาน เผือก-กระรอกค้อน-ปลาหมอบ ใหญ่ มาแบ่งกันกิน เมืองจึง ล่มลง คนที่กินต้องล้มตาย	พระพุทธรเจ้าเสด็จไปปราบ และสอนนาค-ยักษ์ ให้หันมา เลื่อมใสพุทธศาสนา	เมล็ดข้าวมีขนาดเล็กกลตาม ยุคสมัยของพระพุทธรเจ้า 5 พระองค์
แล้งค่อน-แดน-นาค-เทพเจ้า แห่งฟ้า ทำให้ฝนตก			พระพุทธรเจ้าเห็นความสำคัญ ของขวัญข้าว ให้คนบูชา ขวัญข้าว ขวัญข้าวยอมไหว้ พระพุทธรเจ้า ส่วนแม่โพสพ สอนให้มนุษย์รู้จักนับถือ ข้าวคู่เคียงกับศาสนา
นาคสร้างเมือง สร้างแม่น้ำ			ชนพื้นเมืองกลุ่มต่าง ๆ และ ฤๅษี นาค ยักษ์ เทวดา เป็น พุทธศาสนิกชนและอารักษ์ ที่คอยอุปถุฎฐากพระพุทธรเจ้า และคอยเฝ้าดูแลพุทธสถาน

- เสียงประสานในกลุ่มที่ 1 พอลงจับสารได้ว่า “อำนาจเหนือธรรมชาติเกื้อกูล
มนุษย์และมนุษย์ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ”

- เสียงประสานในกลุ่มที่ 2 พอลงจับสารได้ว่า “มนุษย์ทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติ
ไม่พอใจ อำนาจเหนือธรรมชาติจึงลงโทษมนุษย์”

- เสียงประสานในกลุ่มที่ 3 พอลงจับสารได้ว่า “ศาสนาดั้งเดิม (ความเชื่อดั้งเดิม)
กับศาสนาใหม่ (พุทธศาสนา) เป็นความเชื่อที่ขัดแย้งกัน”

- เลียงประสานในกลุ่มที่ 4 พอดีจับสารได้ว่า “ศาสนาดั้งเดิม (ความเชื่อดั้งเดิม) กับศาสนาใหม่ (พุทธศาสนา) สามารถดำรงอยู่ควบคู่กัน”

กระบวนการค้นของพฤติกรรมสัญลักษณ์ทั้ง 4 กลุ่ม หรือ 4 แถวจากตารางนี้ เมื่อนำมาอ่านตามแนวทางของการศึกษาด้านานุปริมปราเชิงโครงสร้าง ก็จะได้ว่า

1. เมื่ออ่านพฤติกรรมของตัวละครในแต่ละแถวจากบนลงล่าง สองแถวแรกจะมีความหมายตรงข้ามกับสองแถวหลัง ดังนั้น แถวที่ 1+2 ซึ่งแสดงถึงการนับถือความเชื่อดั้งเดิม จะตรงข้ามกับแถวที่ 3+4 ซึ่งเป็นเรื่องของการนับถือพุทธศาสนา (1+2 vs 3+4)

2. เมื่ออ่านพฤติกรรมของตัวละครในแต่ละแถวจากซ้ายไปขวา แถวที่ 1 จะมีความหมายตรงข้ามกับแถวที่ 2 และแถวที่ 3 จะมีความหมายตรงข้ามกับแถวที่ 4 ดังนั้น แถวที่ 1 ที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ จะตรงข้ามกับแถวที่ 2 ที่มนุษย์ขัดแย้งกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนแถวที่ 3 ซึ่งเป็นพฤติกรรมของความเชื่อดั้งเดิมที่ขัดแย้งกับพุทธศาสนา จะตรงกันข้ามกับแถวที่ 4 ที่เป็นเรื่องของการยอมรับและผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา (1 vs 2, 3 vs 4)

3. เมื่ออ่านพฤติกรรมของตัวละครในแต่ละแถวโดยอ่านข้ามแถว แถวที่ 1 กับแถวที่ 4 จะเป็นเรื่องของการยอมรับนับถือความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา ส่วนแถวที่ 2 กับแถวที่ 3 จะเป็นเรื่องของการปฏิเสธความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา (1 vs 4, 2 vs 3)

4. เมื่อวิเคราะห์สองแถวแรกและสองแถวหลังอีกครั้งหนึ่งก็จะเห็นว่า แถวที่ 1 และแถวที่ 2 มีความหมายโดยรวมในเรื่องการนับถือความเชื่อดั้งเดิม โดยแสดงการยอมรับ (+) ในแถวที่ 1 และแสดงการปฏิเสธ (-) ในแถวที่ 2 ส่วนแถวที่ 3 และแถวที่ 4 มีความหมายโดยรวมในเรื่องของการนับถือพุทธศาสนา โดยแสดงการปฏิเสธ (-) ในแถวที่ 3 และแสดงการยอมรับ (+) ในแถวที่ 4 (1 vs 2, 3 vs 4)

กระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ทั้ง 4 แดงข้างต้นนี้จึงสะท้อนให้เห็นความสงสัยลังเลใจหรือข้อขัดแย้งในใจของบรรพชนไทย กล่าวคือ แดงที่ 1 ซึ่งเป็นความรู้สึกเชิงบวก (+) คือการยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ ด้วยเห็นว่า อำนาจเหนือธรรมชาตินั้นได้เกื้อกูลมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างโลก สร้างมนุษย์ และสรรพสิ่ง ส่งผู้ปกครองลงมาปกครอง ให้หลักในการปกครอง สอนให้คนทำนา ให้ข้าว แสงสว่าง ฝน รวมทั้งการสร้างเมืองสร้างแม่น้ำ กลับถูกกระบวนทัศน์ในแดงที่ 2 ซึ่งเป็นความรู้สึกในอีกด้านหนึ่งซึ่งเป็นด้านลบ (-) กับอำนาจเหนือธรรมชาติมาเปรียบเทียบให้เคลือบแคลงสงสัย ด้วยเห็นว่าแม้อำนาจเหนือธรรมชาติจะเกื้อกูลมนุษย์ ดังที่ปรากฏในแดงที่ 1 ก็ตาม แต่อำนาจเหนือธรรมชาตีส่งผลร้ายต่อมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการลงโทษให้ฝนแล้ง น้ำท่วม อดอยาก ต้องทำนาเกี่ยวข้าวเอง หรือ เกิดเหตุเมืองล่มจนผู้คนต้องล้มตาย แดงที่ 1 และแดงที่ 2 จึงเป็นความรู้สึกสองด้าน ที่บรรพชนไทยเคลือบแคลงสงสัยในการเกื้อกูลและการลงโทษของอำนาจเหนือธรรมชาติ

ในแดงที่ 3 ความรู้สึกเชิงลบ (-) ที่ถ่ายทอดผ่านกระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อนว่าความเชื่อดั้งเดิมขัดแย้งกับพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการที่อำนาจเหนือธรรมชาติแห่งบารมี ไม่ไหว หรือรบกับพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธเจ้าได้ปราบและสอนอำนาจเหนือธรรมชาติ ก็มีนัยถึงความขัดแย้งทางความคิดความเชื่อที่ว่าความเชื่อดั้งเดิมนั้นปฏิเสธ ขัดแย้ง หรืออยู่คนละขั้วกับพุทธศาสนา แต่เมื่อเปรียบเทียบกับแดงที่ 4 ก็จะเห็นว่า ความเชื่อดั้งเดิมกลับมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับแดงที่ 3 คือสามารถยอมรับและผสมผสานเข้ากันกับพุทธศาสนาได้ ทั้งจากการที่ผู้สร้างโลกมีชื่อแบบพุทธ ผู้สร้างโลกเกิดมาจากพระพุทธเจ้า ประวัตินี้ของข้าวมี่มีความเป็นมาควบคู่กับประวัติของพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ พระพุทธเจ้าและแม่โพสพต่างนับถือซึ่งกันและกัน ตลอดจนชนพื้นเมืองและอำนาจเหนือธรรมชาติต่าง ๆ หันมายอมรับพุทธศาสนา แดงที่ 3 และแดงที่ 4 จึงเป็นความรู้สึกสองด้านที่สะท้อนข้อสงสัยกลางแคลงใจว่า อำนาจเหนือธรรมชาติและพุทธศาสนานั้นปฏิเสธหรือยอมรับซึ่งกันและกันแน่

ดังนั้น ถ้าเลือกแดงที่ 1 คือยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ ก็จะเกิดความรู้สึกขัดแย้งกับแดงที่ 2 ที่อำนาจเหนือธรรมชาติสามารถส่งผลร้ายต่อมนุษย์ และหากเลือกแดงที่ 4 ที่เป็นการยอมรับว่าความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนายอมรับและผสมผสานกันได้ก็จะเกิดความรู้สึกขัดแย้งกับแดงที่ 3 ที่เห็นว่า ความเชื่อดั้งเดิมนั้นขัดแย้งหรือปฏิเสธพุทธศาสนา จึงเกิดความสับสนไม่แน่ใจว่าจะเลือกนับถือสิ่งใดดีระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา

ด้วยการอ่านกลับไปกลับมาตามวิธีการข้างต้นนี้ จึงทำให้ค้นพบปมปัญหาขัดแย้งประการแรกในใจของบรรพชนไทยที่มีลักษณะกลับไปกลับมาอย่างสุดขั้วว่าอำนาจเหนือธรรมชาติดีหรือร้ายกับมนุษย์กันแน่ และแท้จริงแล้วอำนาจเหนือธรรมชาติและพุทธศาสนาปฏิเสธหรือยอมรับซึ่งกันและกัน ความคิดกลับไปกลับมาเช่นนี้จึงพอจะสรุปได้ว่า ในช่วงที่พุทธศาสนาซึ่งเป็น

ศาสนาใหม่ได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนไทย-ไทนี้ บรรพชนไทยซึ่งนับถือความเชื่อดั้งเดิมมาก่อนได้เกิดปมปัญหาขัดแย้งในใจประการหนึ่งว่า จะนับถือผีหรือความเชื่อดั้งเดิมซึ่งมีทั้งด้านดีและด้านร้ายต่อไปหรือจะหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาซึ่งดูเหมือนทั้งขัดแย้งและทั้งสามารถผสมผสานเข้ากันได้กับความเชื่อดั้งเดิม สารสำคัญ หรือ ปมปัญหาขัดแย้งในใจของบรรพชนไทยในประเด็นนี้จึงเป็นเรื่องของความลังเลว่า **จะนับถือผีต่อไปหรือจะหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา** นั่นเอง

ความคิดที่ว่า ตำนานปรัมปราไทยสะท้อนความขัดแย้งระหว่างผีกับพุทธนี้ ศีราพร ณ ถลาง ก็ได้เคยเสนอเค้าโครงความคิดไว้แล้วใน *ชนชาติไทในนิทาน (2545)* (ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงไว้แล้วในบทที่ 1) และได้เสนอไว้อย่างชัดเจนใน *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน (2548)* ว่า สารสำคัญจากตำนานปรัมปราไทยก็คือความรู้สึกสงสัย ไม่แน่ใจ และสับสนว่า **“จะนับถือความเชื่อดั้งเดิมดีหรือจะนับถือพุทธศาสนาดี”** ในงานวิจัยนี้ เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ก็พบว่า ตำนานปรัมปราไทยได้สะท้อนให้เห็นสารสำคัญดังกล่าวจริงดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดในหัวข้อนี้ แต่ที่ยังไปกว่านั้นก็คือ ผู้วิจัยพบว่าตำนานปรัมปราไทยยังได้สะท้อนให้เห็นสารสำคัญเกี่ยวแก่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ อีกด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

4.2.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับกันของกลุ่มชนต่าง ๆ

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่มีความหมายขัดแย้งและยอมรับกันของกลุ่มชนต่าง ๆ นี้ ผู้วิจัยวิเคราะห์ได้เป็น 4 กระบวนทัศน์ คือ

4.2.2.1 การยอมรับกันภายในกลุ่มชน

4.2.2.2 การขัดแย้งกันภายในกลุ่มชน

4.2.2.3 การขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน

4.2.2.4 การยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน

4.2.2.1 การยอมรับกันภายในกลุ่มชน

ในกลุ่มชนหนึ่ง ๆ นั้นประกอบด้วยบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมหลายสถานภาพ ไม่ว่าจะเป็น พ่อ-แม่-ลูก พี่-น้อง ผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง ฯลฯ หรืออาจจำแนกตามเพศชาย-หญิง จากการศึกษาตำนานปรัมปราไทยพบว่ามีตำนานปรัมปรากลุ่มหนึ่งที่มีเนื้อหาเน้นย้ำถึงพฤติกรรมการยอมรับกันของคนในกลุ่มเดียวกัน โดยนำเสนอภาพของตัวละครที่มีความสัมพันธ์ต่อกันในเชิงบวก (+)

ตำนานสร้างโลกบางสำนวน มีเนื้อหากล่าวถึงมนุษย์ในยุคแรกเริ่มที่ยังไม่มีการแบ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ว่ามีกำเนิดมาจากร่วมกัน จึงเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ทั้งที่มี

กำเนิดมาจากการสร้างของปู่-ย่า ออกมาจากน้ำเต้าปุง หรือ เดิมเป็นเทวดาที่ลงมากินจวนดินหอม แล้วกลับไปสวรรค์ไม่ได้ คนเหล่านั้นนอกจากจะรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกันแล้ว ยังได้แสดงพฤติกรรมยอมรับกันด้วยการแต่งงานกันเองภายในกลุ่ม อันเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่าง ชาย-หญิงที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ดังเช่น

- ไฟไหม้โลกและน้ำท่วมโลก กลืนดินหอมถึงชั้นฟ้า ชาวฟ้าเหาะลงมากินดินและไม่สามารถกลับไปชั้นฟ้าได้ ชาวฟ้าชายหญิง 3 คู่จับคู่เป็นสามภรรยา (‘‘ตำนานการเกิดมนุษย์’’ – ไทใหญ่)

- พี่ชายกับน้องสาวออกมาจากน้ำเต้า พี่ชายจะแต่งงานกับน้องสาว น้องสาวไม่ยอมบอกให้พี่ชายทำพิธีเสีงทายและทดสอบโดยสนเข็มจากที่ไกล ๆ ให้ได้เสียก่อน พี่ชายสนเข็มได้ น้องสาวจึงยอมแต่งงานกับพี่ชาย และสืบลูกสืบหลานมาจนทุกวันนี้ (‘‘น้ำเต้า’’ – ไทใต้คง)

- ปู่ต่างสี่ย่าต่างสี่สืบรูปคนหญิงคนชายแล้วเสกรูปนั้นเป็นคนทั้งสองได้กัน (‘‘ปฐมกัปปี’’ – ไทลื้อ)

- พรหมสร้างโลกแล้วลงมาดูแผ่นดิน พรหมกินดินเหินกลับฟ้าไม่ได้กลายเป็นคน พรหมไปกินข้าวกลายเป็นผู้หญิง อีกหมู่หนึ่งไปกินข้าวกลายเป็นผู้ชาย ต่อมาเป็นคู่เป็นเมียกันมีลูก (‘‘ตำนานโลก’’ – ไทจีน)

- โลกเกิดขึ้น กลืนดินหอมไปถึงชั้นฟ้า เทวบุตรกับนางฟ้า 2 องค์เหาะลงมากินดิน ไม่สามารถกลับขึ้นไปบนฟ้าได้ จากนั้นก็สืบลูกสืบหลานต่อ ๆ มา (‘‘ปู่สองศรีย่าสองสี่’’ – ไทยวน)

- พระอินทร์พญายมส่งปู่จางสักย่าจางสักลงมาจากฟ้าให้สร้างมนุษย์ จากนั้นมีลูก 2 คน และสืบลูกสืบหลานกันต่อ ๆ มา (‘‘ปู่จางสักย่าจางสัก’’ – ไทยวน)

เนื้อความที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่า ตัวละครชาย-หญิงซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับฟ้าในแง่ของกำเนิด ได้แก่ ชาวฟ้าชายหญิง-พี่ชายและน้องสาว-คนหญิงคนชาย-พรหมชายหญิง-เทวบุตรกับนางฟ้า-ปู่จางสัก ย่าจางสัก มีความสัมพันธ์กันโดยการ จับคู่เป็นสามภรรยา-แต่งงาน-สืบลูกสืบหลาน-ได้กัน-เป็นคู่เป็นเมียกัน-มีลูก ภาษาของตำนานปรัมปราเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนในยุคแรกเริ่มนั้นยอมรับว่าการแต่งงานกันเองภายในกลุ่ม (endogamy) เป็นความสัมพันธ์เชิงบวก (+) ของชาย-หญิงในกลุ่มเดียวกัน ในช่วงที่ยังไม่ได้มีการจำแนกผู้คนออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งการแต่งงานกันเองภายในกลุ่มนี้ ตำนานสร้างโลกของไทยได้เล่าต่อไปว่า ทำให้ต่อมาสืบลูกสืบหลานเป็นคนหลากหลายชาติพันธุ์ ความรู้สึกในการแบ่งแยกผู้คนเป็นชาติพันธุ์ต่าง ๆ จึง

เกิดขึ้นภายหลัง อย่างไรก็ตาม หากเชื่อตามตำนานสร้างโลก ผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ที่อยู่ในดินแดนแถบนี้โดยเนื้อแท้แล้วก็เป็นคนกลุ่มเดียวกัน มีกำเนิดมาจากฟ้าร่วมกัน

ร่องรอยของความคิดในเรื่องการแต่งงานกันเองภายในกลุ่ม ยังมีปรากฏอยู่ในตำนานปรัมปราอื่น ๆ เช่น ตำนานนางงามเทวี มีเนื้อหากล่าวถึงการแต่งงานกันเองระหว่างคนที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์กลุ่มหนึ่ง และระหว่างลูกของฤๅษีเองอีกกลุ่มหนึ่ง หรือ “ปฐมนิทาน” ใน พงศาวดารล้านช้าง ก็ได้กล่าวถึงวงศานันทามหาเทวีว่า บุตรของนางกวางรี คือท้าวพิสี และนางพิไสย ได้แต่งงานกันเอง เมื่อมีบุตรคือ อ้ายชะเล็กเก็ก และธิดาชื่อ เอื้อยชลิ้มฟ้า พี่น้องก็แต่งงานกันอีก มีบุตรชื่ออ้ายเจ็ดไท มีธิดาคือนางเกล้าใหญ่ปากกว้างหุรี ก็แต่งงานกัน ภาษาของตำนานปรัมปราดังกล่าวจึงเป็นบันทึกร่องรอยความคิดความเชื่อของคนไทย-ไทว่า การแต่งงานกันของคนภายในกลุ่มเป็นพฤติกรรมที่คนไทย-ไทในยุคแรกเริ่มยอมรับ

ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส แบบเรื่องพี่น้องไปเยี่ยมเยียนกัน ก็สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ในเชิงบวกระหว่างพี่น้อง คือ อาทิตย์ จันทร และราหู แต่เมื่อครั้งที่เป็นมนุษย์ เมื่อทั้งสามตายไป การยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องจึงทำให้พระอาทิตย์ พระจันทร์ และพระราหู ไปเยี่ยมเยียนกัน ดังว่า

- พระอาทิตย์และพระจันทร์เดิมเป็นพี่น้องกัน ได้ช่วยเหลือกันทำกับข้าวนำไปถวายพระ ด้วยอาณิสงฆ์ของการทำบุญ ทำให้ไปเกิดเป็นพระอาทิตย์และพระจันทร์ และไปเยี่ยมยามทักทายกันตามประสาพี่น้อง (ไทยอีสาน)

- พระอาทิตย์กับพระจันทร์เป็นพี่น้องกัน ทั้งสองได้สร้างสมบุญบารมีกระทำกรรมดีไว้เมื่อครั้งที่ยังเป็นมนุษย์ ด้วยความสัมพันธ์เป็นพี่น้องกันในชาติที่แล้ว ทั้งสองจึงเข้าไปเยี่ยมยามถามไถ่กัน (ไทยอีสาน)

- พระอาทิตย์เป็นอ้าย พระจันทร์เป็นน้อง ทั้งสองมีความรักใคร่กันมาก เมื่อตายไปแล้วจึงได้มาเยี่ยมกัน (ลาว)

- อาทิตย์กับจันทร์และราหูเป็นพี่น้องกัน ทั้งสามรักใคร่กันดี เมื่อตายไปแล้วพี่ก็ได้เกิดเป็นพระอาทิตย์มีแสงแรงกล้า คนสองได้เกิดเป็นพระจันทร์เป็นผู้มีแสงนวลอ่อน คนสามเกิดเป็นพระราหูมีแสงมืดมิดตัวดำ ทั้งสามคิดฮอดกันจึงมาเยี่ยมกัน (ลาว)

ความสัมพันธ์ระหว่างพระอาทิตย์-พระจันทร์-ราหู ที่เป็นพี่น้องกัน และ ได้ช่วยเหลือกันทำกับข้าวไปถวายพระ - สร้างสมบุญบารมีกระทำกรรมดี หรือ มีความรักใคร่กัน นี้สะท้อนให้เห็นคำอธิบายของคนไทย-ไทอีกแบบหนึ่งในการอธิบายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติว่า อุปราคาเกิดจากการที่พี่น้อง ทำบุญ-สั่งสมบุญร่วมกัน หรือ รักกัน อันเป็นการสะท้อนทัศนะว่า

สาเหตุของการเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติมาจากความสัมพันธ์อันดีระหว่างพี่น้องที่ยอมรับซึ่งกันและกันนั่นเอง หรือความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในกลุ่มเดียวกันนั้นมีผลต่อการเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

ตำนานปรัมปราที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับฤๅษี ก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นการยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างฤๅษีซึ่งเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมกับผู้คนพลเมือง ในตำนานข้าวแบบเรื่องแม่โพสพ-ฤๅษีตาไฟ มีความว่า

- เมล็ดข้าวสาธิตาตกที่หน้าคันธฤๅษี พระฤๅษีเห็นว่าผลไม้ไม่มีกลิ่นหอมดีแต่กลัวว่าจะมีพิษจึงเฝ้าดูว่านกกาจะกินผลไม้หรือไม่ วันหนึ่งฝูงนกกระจาบมากินข้าวสาธิตา พระฤๅษีจึงนำเมล็ดข้าวสาธิตาไปแจกจ่ายให้ผู้คน จนยกย่องกันว่า พระฤๅษีคือผู้สร้างเมล็ดข้าวสาธิตาให้แก่มนุษย์ (“นิทานข้าว” – ไทยภาคกลาง)

- เมื่อนางโคสกหนีไป มนุษย์อดอยากหิวโหย ดาขายเห็นท่าไม่ดี จึงชวนกันไปหาฤๅษีตาไฟในป่าหิมพานต์ พระฤๅษีสงสารมนุษย์จึงไปอ้อนวอนแม่โพสพให้กลับมา นางโพสพจึงกลั่นใจดาขายกลายเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวให้พระฤๅษีนำไปมอบให้ดาขาย ฤๅษีสอนดาขายให้นำข้าวไปปลูกขยายพันธุ์และบูชาแม่โพสพ (“นิทานข้าว” – ไทยอีสาน)

- นางสาวเทวีอุทิศตนลงมาเกิดเป็นข้าว แต่พระฤๅษีเห็นว่าเมล็ดข้าวใหญ่โตเกินไปจึงอธิษฐานด้วยบารมีใช้ไม้เท้าตีเมล็ดข้าวจนแตกกระจายทั่วฟ้า เพื่อให้เมล็ดข้าวเล็กลง มนุษย์จึงเก็บเอาไปทำพืชพันธุ์ (“นิทานข้าว” – ไทยภาคกลาง)

พฤติกรรมของพระฤๅษีในฐานะผู้นำทางวัฒนธรรมที่ช่วยเหลือและสอนผู้คนในเรื่องข้าวนี้ ได้สะท้อนผ่านพฤติกรรม นำเมล็ดข้าวสาธิตาไปแจกจ่ายให้ผู้คน-ไปอ้อนวอนแม่โพสพให้กลับมา – นำ (เมล็ดข้าว) ไปมอบให้ดาขาย-สอนดาขายให้นำข้าวไปปลูกขยายพันธุ์และบูชาแม่โพสพ-ใช้ไม้เท้าตีเมล็ดข้าวจนแตกกระจายทั่วฟ้าเพื่อให้เมล็ดข้าวเล็กลง มนุษย์จึงเก็บเอาไปทำพืชพันธุ์ อันสรุปความได้ว่า ผู้คนยกย่องพระฤๅษีเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมที่ช่วยเหลือในเรื่องข้าว จึงเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนยอมรับ (+) ผู้นำทางวัฒนธรรมในกลุ่มของตน

นอกจากนี้ ฤๅษียังมีบทบาทในการสร้างบ้านแปลงเมือง และช่วยเหลือมนุษย์ เช่น

- ฤๅษีบอกให้เจ้าสุวรรณคำแดงเลิกตามหาเนื้อทรายและให้สร้างเมืองขึ้น เจ้าสุวรรณคำแดงและข้าราชการช่วยกันสร้างเมืองตามคำแนะนำของฤๅษีทุกประการ และตั้งชื่อว่า เมืองล้านนา (ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม)

- ฤๅษีรู้ว่าจะเกิดเหตุเมืองล่ม จึงบอกว่าหากผู้ใดกลัวตายก็ให้ไปอยู่กับตน หลังเมืองล่มผู้คนชวนกันสร้างเมืองใหม่ ฤๅษีจึงชี้ที่สร้างเมืองให้ (ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม)

- ฤๅษีเนรมิตเมืองมิดคสังคนครให้ลูกของตนที่เกิดจากแม่กวาง โดยให้เป็นพระยาของคนทั้ง 6 ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ (ตำนานนางจามเทวี)

- หลังเมืองล่ม ฤๅษีเห็นว่าหากผู้ปกครองไม่ดี บ้านเมืองจะล่มจม สุเทวฤๅษีและสุกกทันตฤๅษีจึงช่วยกันเนรมิตเมืองขึ้นมา และไปเชิญนางจามเทวีผู้ทรงทศพิศราชธรรมมาปกครอง (ตำนานนางจามเทวี)

- ท้าวพญาทั้งหลายจะยกทัพมาชิงชุมทรัพย์ในเมืองล้านนา เมื่อฤๅษีทราบเหตุ ก็ไปขอให้พระอินทร์ช่วยเหลือ พระอินทร์จึงมอบเสาอินทขิลมาให้เป็นที่พึ่งของชาวเมือง (ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม)

พฤติกรรมของฤๅษี ไม่ว่าจะเป็นการบอก ให้สร้างเมือง-ให้อพยพไปอยู่กับตน-ชี้ที่สร้างเมือง-เนรมิตเมือง-เชิญผู้ทรงทศพิศราชธรรมมาปกครอง-ขอให้พระอินทร์ช่วยเหลือ เป็นพฤติกรรมของผู้นำทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์ในเชิงบวก (+) กับคนในกลุ่มของตน การช่วยเหลือผู้คนดังกล่าวจึงทำให้ฤๅษีได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมเมืองให้แก่คนเหล่านั้น

กระบวนการของพฤติกรรมสัญลักษณ์ของตัวละครในกลุ่มนี้ จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 1 ที่แสดงให้เห็นว่า การยอมรับกันภายในกลุ่มโดยนำเสนอผ่านความสัมพันธ์เชิงบวก (+) ของตัวละครในตำนานปรัมปราไทย ถูกถ่ายทอดออกมาด้วยภาษาของตำนานปรัมปราหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการที่ชาย-หญิงแต่งงานกันเองภายในกลุ่ม พี่-น้องรักกัน และไปเยี่ยมเยียนกันจึงเกิดอุปราคา ฤๅษีหรือผู้นำทางวัฒนธรรมนำเมล็ดข้าวสาลีหรือพันธุ์ข้าวมาแจกจ่ายให้มนุษย์ ตลอดจนช่วยมนุษย์ในการอพยพหนีเมืองล่ม สร้างบ้านแปลงเมือง และหากษัตริย์ผู้ทรงทศพิศราชธรรมมาปกครอง เสียงประสานในกลุ่มนี้จึงพอจะจับความได้ว่า ผู้คนในดินแดนแถบนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกัน รักกัน และช่วยเหลือกัน

4.2.2.2 การขัดแย้งกันภายในกลุ่มชน

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้งกันภายในกลุ่มชน มีปรากฏในตำนานปรัมปราไทยดังนี้

ในตำนานข้าว ปรากฏร่องรอยความขัดแย้งในเรื่องข้าว ดังว่า

- หลังจากที่มีมนุษย์เกียจคร้าน กักตุนข้าว ทำให้ข้าวไม่ออกอีก ต่อมาเมื่อเกิดห่ามเห็ล็ด มนุษย์ทั้งหลายได้แบ่งเขตเพื่อแบ่งข้าวสาทิ มนุษย์ผู้หนึ่งสงวนของตนไว้จึง ถูกตบตี ต่อมาจึงต้องมีมหาชนสมมติเป็นคนกลาง (อัครคณุตตร)

- สมัยโบราณชาวบ้านจะเก็บเอาข้าวไปบริโภคนละส่วนโดยไม่ มีใครคดโกงใคร ต่อมาเมื่อคนคิดไม่ซื่อ กอบโกยเอาข้าวมากกว่าคนอื่น ทำให้ข้าวโกรธเคืองบินกลับ เมืองสวรรค์ (“เมล็ดข้าว”- จ้าง)

- ชายโลกมากสร้างขังฉางไว้กินผู้เดียว ไม่แบ่งปันผู้อื่น แม่โพสพ โกรธจึงหนีกลับไปอยู่ในถ้ำอีก (“นิทานข้าว”- ไทยภาคกลาง)

- เศรษฐีขย่งบูชาแม่โพสพอย่างยิ่ง และห้ามผู้ใดเข้าไปขย่งเกี่ยว ในขังฉางแม้แต่ภรรยา เมื่อทำสิ่งใดที่คิดว่าแม่โพสพไม่พอใจ ก็จะพร้าบ่นขอโทษขอโพยต่อ แม่โพสพเสมอ พฤติกรรมของเศรษฐีทำให้ภรรยาเข้าใจผิด คิดว่าสามีคงจะนอกใจนาง จึงคำทอ อย่างเกรี้ยวกราดไปที่ขังฉางอย่างหยาบคาย แม่โพสพจึงหนีไป (“แม่โพสพ”- ไทยภาคใต้)

- ภรรยาเห็นสามีนำข้าว นำส่งให้แม่โพสพทุกวันและห้ามตน ไม่ให้เข้าไปขย่งในเรือนข้าว วันหนึ่งภรรยาไปเปิดประตูเรือนข้าวดูเห็นแม่โพสพซึ่งเปลี่ยนร่างเป็น แม่ชีสาวนั่งอยู่ จึงเอาไม้ไล่ตี เมื่อสามีกลับมาจึงคำว่ภรรยาว่ารู้เท่าไม่ถึงการณ์ ไม่รู้จักบุญคุณ แม่โพสพ (“การทำขวัญข้าว”- ไทยภาคใต้)

- แต่ก่อนข้าวเม็ดใหญ่เท่าหมากพิก ข้าวจะมาเอง ปลาที่มากเอง เวลาคนหญิงค้าข้าว สากไปกระทั่งถึงแดนเหนือซึ่งเป็นเมืองของคนชาย คนหญิงบอกลูกให้ไปบอก คนชายลงมาช่วยค้าข้าว คนชายก็บ่งลงมา ลูกชายก็บ่งมาด้วย คนหญิงเจ็บใจเอาไม้คานตีข้าว (“นิทานข้าว”- ไทดำ)

- วันหนึ่งแม่หญิงไปเก็บข้าวจากในป่าดงเอากลับบ้าน แล้วให้ ลูกเอาข้าวไปค้า ลูกมันหิวข้าวมากเพราะยังไม่ได้กินข้าว แทนที่จะรีบค้าข้าวที่แม่สั่งกลับหนีไปหา อาหารกินที่เมืองพ่อ เมื่อแม่หญิงออกไปดูลูกที่ที่ค้าข้าว ไม่เห็นลูกก็โกรธ ความโกรธนั้นมีมากขึ้น จนมีขนาดใหญ่ราวแม่ควายแม่ช้าง จึงจับเอามีคพรว้าเล่มใหญ่ฟันไปที่เครือเขาภาค (“แม่หญิงและ ต้นข้าว”- ไทดำ)

พฤติกรรมของมนุษย์จากเนื้อความที่ยกมานี้ จะเห็นได้ว่า มนุษย์ที่ สงวน (ข้าว) ของตนไว้จึงถูกตบตี-กอบโกยเอาข้าวมากกว่าผู้อื่น-โลกมาก ไม่แบ่งปันผู้อื่น นั้น ก่อให้เกิด ความขัดแย้งระหว่างตนเองกับคนในกลุ่ม ส่วนพฤติกรรมที่ภรรยา เข้าใจผิดคิดว่าสามีนอกใจ-สามี คำว่ภรรยาที่ตีแม่โพสพ-คนหญิงเจ็บใจที่คนชายไม่มาช่วยค้าข้าว-แม่หญิงโกรธลูกที่ไม่ค้าข้าว นั้น ก็เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างสามี-ภรรยา และ พ่อ-แม่-ลูก อันมีสาเหตุเกี่ยวข้องกับข้าว ภาษา

ของตำนานปรัมปราเช่นนี้ นัยหนึ่งก็สะท้อนให้เห็นว่า ความขัดแย้งในเรื่องข้าวมีทั้งในระดับครอบครัวและในระดับสังคม

ในตำนานสุริยคราสจันทรคราส แบบเรื่องพี่น้องทะเลาะกัน ก็แสดงให้เห็นความขัดแย้งระหว่างพี่น้อง หรือ นาย-คนใช้ซึ่งเป็นคนในกลุ่มเดียวกัน อันมีลักษณะตรงข้ามกับ แบบเรื่องพี่น้องไปเยี่ยมเยียนกัน ดังที่ได้กล่าวถึงในหัวข้อที่แล้ว เรื่องราวความขัดแย้งระหว่างอาทิตย์ จันทร และราหูเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดการแก้แค้นกันในชาติต่อมา อันเป็นภาษาของตำนานปรัมปราที่สะท้อนให้เห็นว่า ปรากฏการณ์ธรรมชาติก็เกิดขึ้นได้จากความสัมพันธ์เชิงลบ (-) ของคนในกลุ่มเดียวกัน ซึ่งตรงกันข้ามกับที่ปรากฏใน แบบเรื่องพี่น้องไปเยี่ยมเยียนกัน ได้ด้วยเช่นกัน สาเหตุของความขัดแย้งในประการต่าง ๆ มีดังนี้

- มีพี่น้องสองคนคือพระจันทร์กับพระอาทิตย์ ทั้งสองเกิดทะเลาะวิวาทกันจากเหตุที่แย่งอาหารกัน แย่งกันกินข้าวแล้วใช้ทัพพีตีกันจนตาย เมื่อตายแล้วยังอาฆาตกันอยู่จึงเป็นกบกินเดือน (“กบกินเดือน” - ไทใหญ่)

- พ่อแม่ใช้ให้ลูกสาว 2 คนทำอาหารอยู่ในครัว แต่ทั้งสองเกิดผิดกันทะเลาะกัน ก็เลยเอาปาก (ทัพพี) โขกหัวกันจนตาย คนพี่ไปเกิดเป็นกบ คนน้องได้เกิดเป็นเดือนแล้วคอยกินกัน (“กบกินเดือน” - ไทจีน)

- พี่น้องทั้งสองไม่พอใจคนใช้ที่ทำงานช้ำมาก พี่น้องก็ตีคนใช้ด้วยปาก เมื่อตายไป พี่สาวกลายเป็นพระจันทร์ น้องชายเป็นพระอาทิตย์ คนใช้เป็นกบใหญ่ใช้หัวแม่มือบ้งหน้าพระอาทิตย์พระจันทร์ (“กบกินเดือนตะวัน” - ไทลื้อ)

- สุริยะเป็นอ้าย จันทิมะเป็นผู้กลาง ราหูเป็นน้องสุดท้อง ทั้งสามจะทำบุญให้ทานแก่พระเป็นเจ้าก็เลยช่วยกันหุงข้าวแต่ข้าวเกิดไหม้ พี่ทั้งสองโกรธเลยเอาด้ามไม้ที่คนข้าวตีหัวน้อง น้องจึงอาฆาตเค้น เมื่อตายไปเป็นพระราหูจึงจองเวรจองกรรมกับพระอาทิตย์พระจันทร์ทุกกัปไป (“ตำนานสุริยคราสและจันทรคราส” - ไทยวน)

- ลูกสาวสองคนของเจ้าเมืองให้ข้าใช้หาบเอาอาหารไปถวายพระ เมื่อไปถึงวัดรู้ว่าลืมทัพพีจึงให้คนใช้กลับไปเอามาแล้วเอาทัพพีนั้นตีข้าใช้ต่อหน้าคนทั้งหลาย ข้าใช้อับอายจึงอธิษฐานต่อพระพุทธเจ้าว่าขอให้พี่น้องทั้งสองเกิดเป็นพระอาทิตย์พระจันทร์และตนจะมากินมันทั้งสองให้อายคนทั้งโลก (“ตำนานพระอาทิตย์ พระจันทร์ และพระราหู” - ไทยวน)

- เมื่อเป็นมนุษย์ ตะวันเคยเป็นหนี้เดือน พอเป็นหนี้แล้วคิดจะหนีหนีเพราะบ่มีเงินใช้ เดือนจึงตามทวงหนี้อยู่เรื่อย ๆ (“กบกินเดือน” - ไทอีสาน)

- สามพี่น้องไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้พ่อแม่ พระอาทิตย์เอาขันทองไปตักบาตร พระจันทร์เอาขันเงินไปตักบาตร ส่วนราหูต้องใช้กะลุ่มตักบาตรจึง โกรธ ทั้งสอง เมื่อตายไปก็ตามกลิ่นกินพระอาทิตย์ พระจันทร์ (“ราหูอมจันทร์” – ไทยภาคกลาง)

จะเห็นได้ว่า พฤติกรรมระหว่างพี่-น้อง หรือ นาย-คนใช้ (ข้าใช้) จากเนื้อความในตำนานสุริยคราสจันทรคราสที่ยกมานี้ ไม่ว่าจะเป็นการ ทะเลาะกัน-วิวาทกัน-ใช้ทัพพีตีกันจนตาย-ไม่พอใจ-ตีด้วยปาก-โกรธ-เอาด้ามไม้ที่คั่นข้าวตีหัว-เอาทัพพีตีหัว-ตามทวงหนี้ ล้วนมีนัยของความขัดแย้งของคนในกลุ่มเดียวกัน และเป็นความสัมพันธ์เชิงลบ (-) ที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ โดยสาเหตุของความขัดแย้งโดยรวมนั้น เป็นเรื่องของการทำอาหาร การทำบุญ และการตามทวงหนี้ระหว่างพี่กับน้อง หรือ นายกับคนใช้

นอกจากนี้ ยังมีตำนานปรัมปราไทยอีกหลายเรื่องที่สะท้อนพฤติกรรมขัดแย้งระหว่าง พ่อแม่-ลูก เช่น

- แม่ไปส่งข้าวที่นาให้ลูกทุกวัน วันหนึ่งแม่เฒ่าตื่นสายจึงไปส่งอาหารช้า ลูกชายหิวมากมองว่ากองข้าวเล็กน้อยคงไม่พอกิน ด้วยความโกรธและลืมหุนจึง หยิบ ท่อนไม้มาตีแม่ แล้วจึงกินข้าวจนอิ่มแต่ข้าวก็ยังไม่หมดกอง เมื่อได้สติก็รู้ว่าแม่ตายเสียแล้ว ต่อมาจึงบวชและสร้างเจดีย์ไถ่บาปให้มารดา (ตำนานพระธาตุกองข้าวน้อย)

- มีคำทำนายว่าพระยาทองจะถูกพระราชโอรสกระทำปีศาจ จึงสั่งให้สังหารโอรสเสีย แต่ยายหอมเลี้ยงไว้แล้วยกให้พระยาราชนบุรี ต่อมาโอรสคือพระยาพานได้ยกทัพมาสู้รบกับพระยาทองและได้กระทำปีศาจตามคำทำนาย เมื่อทราบความจริงว่าพระยาทองเป็นพ่อจึงสร้างเจดีย์สูงชันจนเขาเห็นเพื่อล้างบาปที่ฆ่าพ่อ (ตำนานพระปฐมเจดีย์)

- ท้าวลินทองทราบว่าตนจะไม่ได้ครองราชย์เพราะพระบิดาเห็นว่าของพระองค์ปกครองบ้านเมืองไม่ได้เพราะไม่มีเมตตาธรรม ได้กระทำผิดขั้นอุกฤษฏ์คือได้ ทำปีศาจ ต่อมาเมื่อมารดาตัดเดือนก็บันดาลโทสะทุบตีมารดาจนถึงแก่นิจกรรม เมื่อขึ้นครองเมือง เมืองก็มีแต่ความเดือดร้อน ด้วยสำนึกผิดที่ได้กระทำปีศาจมาตุมาตุ จึงไถ่บาปโดยการสร้างพระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่ 2 องค์ (ตำนานพระยืนบ้านโลกพระ)

- โอรสรักใคร่เสน่หามารดาของตน วันหนึ่งถามปัญหามารดาว่า ประตู่ที่คนออกมาแล้วจะเข้าไปได้อีกหรือไม่ มารดาคิดว่าเป็นประตู่บ้านประตู่เมืองจึงตอบว่าได้ โอรสคิดว่ามารดามีความคิดตรงกับตนจึง ปลุกปล้ำมารดา แผ่นดินสั่นสะเทือน 7 วัน 7 คืน สูดทำยปราสาทราชวังก็ล่มลงไปในดิน (ตำนานบึงหล่ม)

ความขัดแย้งจากตำนานปรัมปราเรื่องนี้ เป็นพฤติกรรมที่รุนแรงถึงขั้นหยิบท่อนไม้มาตีแม่จนตาย-สู้รบกับพ่อและได้กระทำปีศาจ-ทำปีศาจ-ทูปตีมารดาจนถึงแก่อนิจกรรม-ปลุกปล้ำมารดา อันมีความหมายถึงการออกตัณญาซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงลบ (-) ที่มีต่อพ่อ-แม่ผู้ให้กำเนิด ความคิดดังกล่าวนี้สอดคล้องกับที่ปรากฏในตำนานวีรบุรุษและตำนานเมืองกล่าวคือ เรื่องเล่าที่แสดงความสัมพันธ์เชิงลบระหว่างพ่อแม่-ลูก ยังเชื่อมโยงไปสู่ความสัมพันธ์ในเชิงลบระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ดังว่า

- ผู้เฒ่าผู้หนึ่งมีลูกชายหยาบช้า ชอบทูปตีแม่ จึงมาแจ้งแก่พระยาพระยาพิจารณาว่าเด็กข่มตีพ่อแม่ นางไม่พอใจจึงนำจึงออกจากเรือนพระยาลงมาแล้วยกมือไหว้ขอเทวดาเป็นที่พึ่ง เทวดาก็ทำให้เมื่อนั้นยุบลง (ตำนานนางจามเทวี)

- ชายหนุ่มผู้หนึ่งไม่พอใจแม่และทูปตีตัวของแม่ ฤๅจึงพาคนทั้งสามไปให้พญามุนินทพิชชะพิจารณาคดี พญาเห็นชายหนุ่มมีใบหน้าอันงามจึงสั่งระฆังและถามว่า ลูกระฆังผิดดีแม่ระฆังนั้นเพราะหรือไม่ เมื่อทุกคนว่าไพบระชาชายหนุ่มผู้นั้นก็ไม่ผิด (ตำนานเหยงใหม่ปางเดิม)

จากตำนานปรัมปราที่ยกมานี้จะเห็นได้ว่า นอกจากพฤติกรรมที่ลูก ทำร้ายทูปตี พ่อแม่แล้ว การที่ผู้ปกครอง *ตัดสินความไม่เป็นธรรม* หรือ *ไม่มีทศพิธราชธรรม* ก็เป็นสาเหตุของความขัดแย้งภายในกลุ่มชนด้วยเช่นกัน จึงสะท้อนให้เห็นว่า พฤติกรรมที่คนไทยปรารถนาให้เกิดขึ้นเพื่อรักษาความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ-แม่-ลูก และผู้ปกครอง-ผู้ใต้ปกครอง ก็คือสิ่งที่ตรงกันข้ามกับพฤติกรรมที่ปรากฏในตำนานปรัมปราอันได้แก่ การกตัญญูต่อผู้ให้กำเนิด และการที่กษัตริย์ทรงมีทศพิธราชธรรมนั่นเอง

นอกจากนี้ ตำนานปรัมปราไทยยังปรากฏพฤติกรรมที่แสดงความขัดแย้งระหว่างคนในสถานภาพอื่น ๆ อีกเช่น

- ความขัดแย้งระหว่างเพื่อนกับเพื่อน มีปรากฏใน ตำนานพระธาตุพนมว่า นาค ซึ่งมีความหมายถึงชนพื้นเมือง ได้ทะเลาะกัน โดยพินทโยนกวดินาค และธนะมุลนาคซึ่งเป็นมิตรสหายกันอยู่ในหนองแส ได้ ทะเลาะวิวาทกัน เรื่องการแบ่งปันอาหาร โดยธนะมุลนาคเข้าใจผิดว่าพินทโยนกวดินาคแบ่งอาหารให้น้อยกว่าที่ควร เรื่องราวทำนองเดียวกันนี้ปรากฏในตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ แต่เป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างพญาศรีสัตตนาคนและพญาสุตตนาคน ซึ่งเป็นเพื่อนกันเช่นกัน

- ความขัดแย้งระหว่างชาย-หญิง มีปรากฏใน ตำนานพระธาตุนารายณ์เองวง และ ตำนานพระธาตุภูเพ็ก ดังเล่าว่า เมื่อพระยาสุวรรณภิงคารต้องการจะสร้างอุโมงค์ไว้คอบ

ขอแบ่งพระอัฐิธาตุเพื่อเป็นที่สักการะบูชาสืบไปนั้น ราษฎรมีความเห็นแตกแยก โดยพวกผู้ชายจะไปก่ออุโมงค์ที่คอกคอกหา ส่วนผู้หญิงจะไปก่ออุโมงค์ที่อุทยานเจงเวง ทั้งสองฝ่ายจึง แข่งกัน ว่าใครจะก่ออุโมงค์เสร็จก่อนกัน สุดท้ายฝ่ายหญิงทำอุบายเอาชนะฝ่ายชายโดยเอาโคมไฟมาผูกโยงเสาให้สูงพ้นต้นไม้ ฝ่ายชายสำคัญว่าคาวเพ็ก (คาวประการพริก) ขึ้นจึงหยุดก่ออุโมงค์ทำให้แพ้ฝ่ายหญิง

โดยสรุป กระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ของตัวละครในกลุ่มนี้ จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 2 ที่แสดงให้เห็นความขัดแย้งกันภายในกลุ่มชน พฤติกรรมที่แสดงความขัดแย้งไม่ว่าจะเป็นการกอบโกย-ไม่แบ่งปันข้าว-การทะเลาะ-การฆ่า-การทำร้าย-การตัดสินความอย่างไม่เป็นธรรม ตลอดจน การแข่งขันกันและเอาชนะกันด้วยอุบาย แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงลบ (-) ของคนในกลุ่มเดียวกัน เสียงประสานในกลุ่มนี้จึงตรงข้ามกับเสียงประสานในกลุ่มที่ 1 ที่เป็นกระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความสัมพันธ์เชิงบวก (+) ต่อกันทั้งในรูปของ การแต่งงานกัน-การรักกัน-การแจกจ่ายข้าว ตลอดจน การสร้างเมืองและการนำผู้คนอพยพหนีเมืองล่ม กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นเสียงประสานที่พอจะจับสารได้ว่า ได้เกิดความขัดแย้ง หลายประการระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ภายในแต่ละกลุ่มชน

4.2.2.3 การขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏซ้ำ ๆ เพื่อเน้นย้ำในเรื่องการขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน มักปรากฏใน ตำนานปรัมปราที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณ และ ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท

ในกลุ่มของ ตำนานปรัมปราที่อธิบายความเป็นมาของผู้นำทางวัฒนธรรมและเมืองโบราณ ตำนานปรัมปรากลุ่มนี้มีเนื้อหาที่แสดงความขัดแย้งกันของกลุ่มชนต่าง ๆ ผ่านพฤติกรรม การรบ หรือ การทำสงคราม เพื่อแย่งชิงดินแดนระหว่างคนต่างกลุ่ม มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

- หลังพันธุนาคราชช่วยสร้างเมือง เจ้าชายสิงหนวัติโอรสพระเจ้าเทวกาลแห่งนครไทยเทศ คือเมืองราชคฤห์ในอินเดียได้แผ่อำนาจ โดยเบื้องต้นปราบปรามพวกขอมคำชนพื้นเมืองที่อยู่มาก่อน ต่อมาปราบได้ดินแดนที่ภายหลังเป็นล้านนา (ตำนานสิงหนวัติกุมาร)

- สมัยพระองค์พังผู้สืบเชื้อสายมาจากสิงหนวัติกุมาร ขอมแห่งเมืองอุโมงคเสถานครกลับมายึดเมืองโยนกนครได้จึงเป็นเมืองขึ้นขอมอยู่หลายปี (ตำนานสิงหนวัติกุมาร)

- พรหมกุมารเสนอให้พระองค์ฟังแข็งข้อต่อขอม และเป็นแม่ทัพต่อสู้กับพวกขอม สามารถขับไล่ขอมไปทางทิศใต้จนถึงเขตเมืองลวรัฐ (ตำนานสิงหนวัติกุมาร)
- พระไชยสิริ โอรสของพระเจ้าพรหมถูกกองทัพเมืองสุธรรมวดี คุกคาม พระองค์ไชยสิริก่พาชาวเมืองอพยพลงไปทางใต้ ไปตั้งเมืองอยู่บริเวณที่ภายหลังเป็นเมืองกำแพงเพชร (ตำนานสิงหนวัติกุมาร)
- สุเทวฤๅษีชุบเลี้ยงพระนางจามเทวีจนเจริญพระชันษาจึงได้โดยสารแพนมิตไปยังเมืองละโว้ ได้เป็นพระยาเลี้ยงของกษัตริย์ละโว้ และได้ออกสงครามช่วยเหลือพระคู่มั่นคือเจ้าชายรามราชทำสงครามกับพวกโกสัมพีได้ชัยชนะ (ตำนานนางจามเทวี)
- ขุนจอมธรรมกษัตริย์เมืองพะเยามีโอรส 2 องค์คือ ขุนเจืองและขุนชอง เมื่อสิ้นขุนจอมธรรมแล้ว ขุนเจืองได้ครองเมืองพะเยาเป็นกษัตริย์ที่มีอาณาพมาก สามารถปราบปรามบ้านเล็กเมืองน้อยในเขตลุ่มแม่น้ำกก แม่สาย แม่วัง และแม่น้ำโขงฟากตะวันออก แล้วแผ่อำนาจไปรวบรวมพวกเกวหรือญวนเข้าด้วยกัน (พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน)

พฤติกรรมของตัวละครจากเนื้อความข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นพฤติกรรมที่แสดงความขัดแย้งกับชนกลุ่มอื่น โดยการ แผ่อำนาจ-ปราบปราม-ปราบ-ยึดเมือง-ขับไล่-คุกคาม-ออกสงคราม-ทำสงคราม-ไปรบ อันมีความหมายถึงการปฏิเสธกัน (-) ระหว่างกลุ่มชน ความขัดแย้งดังกล่าวนี้เกิดขึ้นเพื่อต้องการยึดครองดินแดนเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ยังมีตำนานปรัมปราไทยอีกกลุ่มหนึ่งที่เล่าถึงการรบหรือการทำสงครามระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ เช่นกัน แต่เป็นความขัดแย้งเพื่อแข่งชิงพระธาตุหรือพระพุทธรูป มักปรากฏใน ตำนานปรัมปราที่อธิบายการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทย-ไท ดังว่า

- ในสมัยพระเจ้าสิงหาราช พระเจ้าชาธิบดียกทัพมาประชิดเมืองมีศาสน์ทูลขอพระทันตธาตุ พระเจ้าสิงหาราชไม่ทรงยินยอม จึงทำศึกโดยชนข้างกัน พระเจ้าชาธิบดียกทัพขนาดคองช้าง ต่อมาอีก 3 ปี กษัตริย์ 5 เมืองพร้อมใจกันยกทัพมาประชิดเมืองและส่งสาสน์ให้พระเจ้าสิงหาราชมอบพระทันตธาตุให้อีก พระเจ้าสิงหาราชเห็นว่ากำลังของข้าศึกมีมาก จึงมอบพระทันตธาตุให้ธนกุมารนำไปลังกา ส่วนพระองค์ออกศึกและสิ้นพระชนม์ในสนามรบ (ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช)
- พระยาอาทิตย์รบชนะเมืองนครหลวงจึงได้นำพระแก้วมรกตจากเมืองนครหลวงมาไว้ที่อยุธยา (ตำนานพระแก้วมรกต)

- ปู่โม่ไปทำศึกที่เมืองแช่ต่าจึงเอาพระจันทน์ไปไว้ยังบึงหนองบัว
ที่เมืองพะเยา (ตำนานพระจันทน์)

- ท้าวแสนเมืองมาได้ครองเมืองเชียงใหม่และรบชนะท้าว
มหาพรหมจึงนำพระสิงห์มาไว้ที่เชียงใหม่ (ตำนานพระสิงห์)

ความขัดแย้งที่นำเสนอผ่านการรบเพื่อแย่งชิงดินแดนและเพื่อแย่งชิง
พระธาตุหรือพระพุทธรูปสำคัญนี้ โดยแท้จริงแล้วก็มีนัยอย่างเดียวกัน กล่าวคือ พระพุทธรูปสำคัญ
เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในแต่ละเมือง การที่พระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานยังเมืองใดได้นานก็
แสดงถึงความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของเมืองนั้น ดังนั้น การสูญเสียพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองจึงหมายถึง
ถึงการสูญเสียอิสรภาพเช่นเดียวกับการเสียดินแดนหรือสูญเสียอำนาจในการปกครอง

ยังมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนอีกประเด็นหนึ่ง ที่กล่าวถึงพฤติกรรม
การท้ากันสร้างเจดีย์ แทน การรบ-การทำสงคราม กัน ดังว่า

- ยักษ์เข้ามาทำพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราชสร้างเจดีย์แข่งกัน
ใครสร้างเสร็จก่อนและสวยงามกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ โดยยักษ์มีเงื่อนไขเอาเปรียบว่า ถ้ายักษ์แพ้จะไม่
ขัดขวางการสร้างเมืองและสร้างพระบรมธาตุเพื่อเป็นหลักบ้านหลักเมืองของพระเจ้าศรีธรรมมาโศก
ราช แต่ถ้ายักษ์แพ้จะจับพลเมืองกินทั้งหมดรวมทั้งพระเจ้าศรีโศกราชด้วย ผลปรากฏว่ายักษ์แพ้
จึงถอยขอลเจดีย์ที่ตนสร้างกระเด็นไป แล้วพวกยักษ์ก็หลบหนีไป (ตำนานเจดีย์ยักษ์)

- ในครั้งที่พญาเชียงรุ่งกับพญาฮ่อมมาเมืองของเพื่อร่วมงานอภิเษก
เจ้าเมืองของ ครั้นนั้นพญาเชียงใหม่ท้าก่อพระเจดีย์แข่งกัน ผลปรากฏว่าฮ่อมแพ้จึงยกทัพกลับไป และ
ทำให้พญาเมืองของและชาวเมืองทิ้งเมืองไปด้วย (ตำนานเมืองของ)

จากเนื้อความที่ยกมานี้อาจพินิจได้ว่า การที่ยักษ์ทำพระเจ้าศรีธรรมมาโศก
ราชสร้างพระเจดีย์นั้นอาจสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองเดิม (ยักษ์) กับกษัตริย์
ซึ่งอาจหมายถึงคนกลุ่มใหม่ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่นับถือพุทธศาสนา (พระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช) ที่ขึ้นมา
มีอำนาจปกครองดินแดน ส่วนการที่ยักษ์ต่างเมืองทำสร้างพระเจดีย์แข่งกันนั้น ก็สะท้อนให้เห็น
ถึงความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองของคนต่างกลุ่มชน ด้วยเหตุดังกล่าว *การท้าสร้างเจดีย์* จึงมี
ความหมายในเชิงขัดแย้งทำนองเดียวกับพฤติกรรม *การรบ-การทำสงคราม*

กระบวนการทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ของตัวละครในกลุ่มนี้ จึงเป็น
เสียงประสานในกลุ่มที่ 3 ที่แสดงให้เห็นความขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน พฤติกรรมของตัวละคร

ไม่ว่าจะเป็น การรบ-สงคราม-การแย่งชิง-การทำก่อบพระเจดีย์ ล้วนมีความหมายถึงความขัดแย้งหรือความสัมพันธ์เชิงลบ (-) ระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ จึงเป็นเสียงประสานที่พอจะจับสารได้ว่า เมื่อมีการจำแนกคนออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนขึ้น

4.2.2.4 การยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อนการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยหลายประเภทด้วยภาษาของตำนานปรัมปราที่แตกต่างกัน ดังนี้

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชนประการหนึ่งเห็นได้จากภาษาของตำนานปรัมปราที่เน้นย้ำว่า กษัตริย์ และพลเมืองของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นพี่น้องกัน อาจเกิดมาจากน้ำเต้าป่องเช่นเดียวกัน หรือเป็นลูกหลานของปู่ย่าหรือเทวดาที่ลงมากินจวนดิน ดังนี้

- แดนจี่น้ำเต้าป่อง ผู้คนที่ออกมารุ่นแรกโดยใช้เหล็กชีเจาะซึ่งได้รูเล็ก เป็นเหตุให้ผู้คนต้องเบียดเสียดกันออกมา ผิวการติดเขม่าควันดำทำให้ผิวคล้ำ คือพวกเขา ขมุ ส่วนผู้คนที่ออกมารุ่นที่สองโดยการใช้ส่วเจาะเป็นพวกที่ผิวขาวกว่า เป็นพวกลาว ไทดำ ไทขาว ไทลื้อ ทั้งข่า ขมุ ลาว ไท เป็นพี่น้องกัน มีกำเนิดร่วมกัน (พงศาวดารล้านช้าง)

- ท้าวบุลนมมีลูก 7 คน ส่งลูกไปครองดินแดนต่าง ๆ ส่งขุนลอบไปสร้างเมืองขวา (หลวงพระบาง) ขุนยี่ผาลานให้ไปสร้างเมืองหัวแต (สิบสองพันนา) สามจูสงให้ไปสร้างเมืองแคว (หัวพันทั้งห้าทั้งหก) ไสผงให้ไปสร้างเมืองโยนก (เชียงใหม่) จั้วอินไปสร้างเมืองอยุธยา ลกกลมไปสร้างเมืองเชียงคม และเจ็ดเจิงให้ไปสร้างเมืองพวน (พงศาวดารล้านช้าง)

- ข่าเจาะ ไทดำ ลาวพุงขาว ฮ่อ และแคว (ญวน) ออกมาจากหมากน้ำเต้า ทั้งห้าคนนี้เป็นบรรพชนของแต่ละเผ่าพันธุ์และนับถือเป็นพี่น้องกัน นับข่าเจาะเป็นที่ใหญ่เพราะถือว่ออกมาเป็นคนแรก (พงศาวดารเมืองแกลง)

- หมู่พี่น้องที่ออกมาจากหมากน้ำเต้าแยกย้ายกันไปครองเมืองต่าง ๆ ขุนลอบซึ่งเป็นผู้ไทเป็นเจ้าครองเมืองแกลง (เดียนเบียนฟู) พี่น้องคนอื่นๆ แยกย้ายกันไปปกครองทางทิศใต้ ทิศเหนือ ทิศตะวันออก เช่นเมืองข่าเหนือ ข่าใต้ เมืองลา ส่วนข่าที่ใหญ่ไม่นับปกครองเมืองเพราะชอบอยู่ตามภูเขาและตัดไม้ทำไร่ข้าว (พงศาวดารเมืองแกลง)

- ลูก 11 คนของเจ้าเมืองที่ปู่แกลงย้ายแกลงสร้างขึ้น ต่างกระจายไปอยู่เมืองต่าง ๆ ได้ 101 หัวเมือง เป็นฮ่อ แยก จีน เจี้ยว ฝรั่งเศส ขมุ เขมร (“กำเนิดโลก”-ตำนานต้นผีไทย)

- ชาวฟ้าชายหญิง 3 คู่เหาะลงมากินดิน ไม่สามารถเหาะกลับไปสวรรค์ชั้นฟ้าได้จึงจับคู่เป็นสามีภรรยา กัน เมื่อสืบลูกสืบหลานต่อมา ลูกหลานก็ขยับขยายถิ่นออกไปตั้งชุมชนต่าง ๆ

จากภาษาของตำนานปรัมปราที่เล่าว่าชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นพี่น้องกัน และได้แยกย้ายไปปกครองหรือไปอยู่ในเมืองต่าง ๆ ข้างคั่นนี้ สะท้อนให้เห็นการยอมรับว่าแม้บริเวณดินแดนไทย-ไทน์จะมีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ชาติพันธุ์เหล่านั้นก็มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน โดยเฉพาะชาติพันธุ์ที่กษัตริย์หรือผู้ปกครองมีความสัมพันธ์กันมาแต่ครั้งที่ปรากฏเรื่องราวในตำนานสร้างโลก ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้จึงเป็นความสัมพันธ์ในเชิงบวก (+) อันเป็นการยอมรับกันระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ

ในเรื่องของผู้ปกครอง ยังมีเนื้อหาในตำนานปรัมปราไทยที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้ที่สามารถเชื่อมประสานความขัดแย้งของคนในดินแดนแถบนี้ก็คือพระญาธัมมิกราช ซึ่งจะมาเป็น *ผู้ห้ามการรบ* ในดินแดนต่าง ๆ และ *สั่งสอน* ผู้คนทั้งหลาย นอกจากนี้ยังยกย่องขุนเจืองคังที่ศรีศักร วัลลิโภคม (2538) กล่าวว่า ขุนเจืองเป็นผู้นำที่ข้ามพ้นความเป็นเผ่าพันธุ์ คือไม่เป็นผู้นำของกลุ่มใดเผ่าใด สามารถบูรณาการทางการเมืองในอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนตั้งแต่สิบสองปันนา สิบสองจุไทย แอ่งเชียงราย ข้ามผ่านลุ่มแม่น้ำดำในเวียดนามลงไปถึงหลวงพระบางและเวียงจันทน์ การนับถือพระญาธัมมิกราชและขุนเจืองร่วมกันนี้ก็เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์อีกพฤติกรรมหนึ่งที่มีความหมายถึงการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชนนั่นเอง

การแต่งงานกันระหว่างชนต่างชาติพันธุ์ ก็สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงบวก (+) ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ซึ่งมีปรากฏมากในตำนานปรัมปราไทย ดังเช่นเรื่องนางจามเทวีชาวลาพูนแต่งงานกับเจ้ากัมโพชราชาบุตรแห่งเมืองละโว้ พระโอรสของพระนางจามเทวีกับธิดาของนายกะวะยะชาวมิคสังครนครและธิดาของขุนวิริงคราชซึ่งเป็นชาวลัวะ พระร่วงอรุณกุมารอภิเษกกับธิดาเจ้าเมืองศรีสัตนาลัย และพระลือฤทธิกุมารแต่งงานกับธิดาเจ้าเมืองพิชัยเชียงใหม่ นอกจากนี้พระเจ้ากรุงจีนก็ยังได้ถวายพระราชธิดาให้พระร่วงพระลือ หรือแม้แต่ขุนเจืองเองก็ได้ทำศึกตีบ้านเมืองต่าง ๆ และได้ทัพย์สินมาแต่งงานกับหญิงต่างชาติพันธุ์กันถึง 4 คน ทั้งมอญ จาม ลาว และแคว เป็นต้น การแต่งงานปะปนกัน (intermarriage) ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้เกิดไมตรีหรือความสัมพันธ์เชิงบวก (+) ขึ้นระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์

นอกจากการแต่งงานจะช่วยให้เกิดไมตรีขึ้นแล้ว การที่กษัตริย์ทำไมตรีกันโดยตรงก็เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์อีกประการหนึ่งที่สร้างความสัมพันธ์เชิงบวก (+) หรือการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชนด้วยเช่นกัน ดังเช่นเรื่องราวของพระเจ้าอุทองที่ทรงทำไมตรีกับพระเจ้ากรุงสุโขทัย พระเจ้าอุทองทำไมตรีกับพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราช หรือใน ตำนานเมืองของ

ก็มีความว่า เจ้าเมืองอาฬวีคือเชียงรุ่งก็ได้ขอเป็นไมตรีกับเมืองเชียงใหม่ และ พระเจ้ากรุงอังวะก็ได้ขอเป็นไมตรีกับพระเจ้ามังฆัตรีข์ของขางแดงและเมืองของ นอกจากนี้ในตำนานพระพุทธรูปก็ยัง มีเนื้อหากล่าวถึงการทำไมตรีกันระหว่างกษัตริย์เมืองต่าง ๆ และขอพระพุทธรูปสำคัญจากเมืองที่เป็นไมตรีไปประดิษฐานยังบ้านเมืองของตนอีกด้วย เช่น ตำนานพระสิงห์ เล่าว่า พญาเปดลี ทำไมตรีกับเจ้าเมืองสองแคว้นแล้วขอเอาพระสิงห์ไปไว้ยังเมืองสองแคว้น เป็นต้น

การหันมานับถือพุทธศาสนาด้วยกัน ก็เป็นพฤติกรรมสัญลักษณ์อีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน โดยมีพุทธศาสนาเป็นตัวเชื่อมประสานเรื่องราวของการที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนไทย-ไทและได้ทรงพบชนพื้นเมืองหลายกลุ่ม รวมทั้งนาคหรือยักษ์ซึ่งมีความหมายถึงชนพื้นเมืองโดยที่คนเหล่านั้นได้เข้ามาอุปฐากพระพุทธเจ้า เอาข้าวของมาถวาย หรือมากราบไหว้พระพุทธเจ้า แสดงให้เห็นถึงการที่ชนกลุ่มต่าง ๆ ต่างหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายจึงกลายเป็นชนกลุ่มเดียวกันที่มีความเชื่อทางศาสนาด้วยกัน พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชนในประเด็นนี้ได้ชัดเจนก็คือ การที่กษัตริย์เมืองต่าง ๆ ได้ลงไพร่พล ทรัพย์สมบัติ ไปร่วมกันประดิษฐานพระธาตุพนมหรือพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งทำให้เกิดการสร้างพระธาตุเจดีย์ยั้งที่ต่าง ๆ อีกหลายแห่งตามมาเนื่องจากคณะเดินทางไปร่วมสร้างพระธาตุไม่ทัน รวมทั้งการที่ชนกลุ่มต่าง ๆ กราบไหว้พระพุทธเจ้าและต่างเฝ้าดูแลพระธาตุเจดีย์ที่ประดิษฐานยัง ดินที่อยู่ของตน

พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่ปรากฏในกระบวนทัศน์นี้จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 4 ที่สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ในเชิงบวก (+) ในเรื่องการยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน ซึ่งเป็นเสียงประสานที่ตรงกันข้ามกับเสียงประสานในกลุ่มที่ 3 ที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์เชิง (-) ในเรื่องการขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน พฤติกรรมสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็น การเป็นพี่น้องกัน-การนับถือ พญาธัมมิกราชและขุนเจือง-การแต่งงานปะปนกับคนต่างชาติพันธุ์-การทำไมตรี ตลอดจน การหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาด้วยกัน จึงเป็นเสียงประสานในกลุ่มที่ 4 ที่มีความหมายถึง ความพยายามในการเชื่อมประสานกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ซึ่งเสมือนเป็นการพยายามกลับไปสู่ภาวะเดิมแต่ครั้งสร้างโลก ที่ตำนานปรัมปราเล่าไว้สอดคล้องกันว่ามนุษย์เคยเป็นกลุ่มเดียวกันมาก่อน หรือต่างเป็น “ลูกฟ้า” เกิดมาจากฟ้า ก่อนที่จะมีการแบ่งแยกออกเป็นชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ

จากการวิเคราะห์พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับกันของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำนานปรัมปราไทยทั้ง 4 กระบวนทัศน์นี้ เมื่อนำมาจัดเป็น 4 แถวและอ่านตามแนวทางของวิธีการศึกษาด้านานปรัมปราในเชิงโครงสร้างนิยม ก็จะได้ชิ้นสารที่แสดงการขัดแย้งและการยอมรับกันเป็นเสียงประสาน 4 กลุ่ม ดังนี้

ความสัมพันธ์กับคนภายในกลุ่มชน		ความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มชน	
แถวที่ 1	แถวที่ 2	แถวที่ 3	แถวที่ 4
การยอมรับกัน ภายในกลุ่มชน (+)	การขัดแย้งกัน ภายในกลุ่มชน (-)	การขัดแย้งกัน ระหว่างกลุ่มชน (-)	การยอมรับกัน ระหว่างกลุ่มชน (+)
<p>มนุษย์ต่างมีกำเนิดเกี่ยวข้องกับฟ้า และแต่งงานกันเองภายในกลุ่ม</p> <p>พี่น้องที่รักกัน ไปเยี่ยมเยียนกัน จึงเกิดอุปราคา</p> <p>อุยีนามเมลิศข้าวสาลี / พันธุ์ข้าว มาให้มนุษย์</p> <p>อุยิช่วยสร้างเมืองและนำผู้คนอพยพหนีเมืองล่ม</p>	<p>มนุษย์กอบโกย ไม่แบ่งปันข้าวให้ผู้อื่น / สามี ภรรยา, พ่อ-แม่-ลูก ขัดแย้งกันเรื่องข้าว</p> <p>พี่น้อง, นาย-คนใช้ (ข้าใช้) ทะเลาะกันจึงเกิดอุปราคา</p> <p>ลูกฆ่า / ทำร้าย พ่อแม่ (เมืองล่ม)</p> <p>ผู้ปกครองตัดสินใจไม่เป็นธรรมทำให้เมืองล่ม</p> <p>นาคทะเลาะกันเรื่องแบ่งปันอาหาร</p> <p>หญิงชายแข่งกันก่ออุโมงค์ ประดิษฐานพระธาตุ ฝ่ายชายแพ้อุบายของฝ่ายหญิง</p>	<p>ชนกลุ่มต่าง ๆ รบกันเพื่อแย่งชิงดินแดน</p> <p>ชนกลุ่มต่าง ๆ รบกันเพื่อแย่งชิงพระบรมธาตุ หรือพระพุทธรูป</p> <p>ชนกลุ่มต่าง ๆ ทำสร้างเจดีย์แข่งกัน</p>	<p>กษัตริย์และพลเมืองของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นพี่น้องกัน</p> <p>ผู้คนต่างนับถือพระญารามมิกราชและขุนเจือง</p> <p>กษัตริย์ / ผู้ปกครองแต่งงานปะปนกับคนต่างชาติพันธุ์ / ต่างกลุ่ม</p> <p>กษัตริย์ต่างเมืองทำไมตรีกัน</p> <p>ชนกลุ่มต่าง ๆ หันมานับถือพุทธศาสนาด้วยกัน ร่วมกันประดิษฐานพระธาตุเจดีย์</p>

- เสียงประสานในกลุ่มที่ 1 พอลงจะจับสารได้ว่า “ผู้คนในดินแดนแถบนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกัน รักกัน และช่วยเหลือกัน”

- เสียงประสานในกลุ่มที่ 2 พอลงจะจับสารได้ว่า “ได้เกิดความขัดแย้งหลายประการระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ ภายในแต่ละกลุ่มชน”

- เสียงประสานในกลุ่มที่ 3 พอลงจะจับสารได้ว่า “เมื่อมีการจำแนกคนออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ จึงเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนขึ้น”

- เสียงประสานในกลุ่มที่ 4 พอลงจะจับสารได้ว่า “มีความพยายามในการเชื่อมประสานกลุ่มชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลายให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน”

กระบวนทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ทั้ง 4 กลุ่ม หรือ 4 แถวจากตารางนี้ เมื่อนำมาอ่านตามแนวทางของการศึกษาด้านานุปริญญาเชิงโครงสร้าง ก็จะได้ว่า

1. เมื่ออ่านพฤติกรรมของตัวละครในแต่ละแถวจากบนลงล่าง สองแถวแรกจะมีความหมายตรงข้ามกับสองแถวหลัง ดังนั้น แถวที่ 1+2 ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์กับคนในกลุ่มชนจะตรงข้ามกับแถวที่ 3+4 ซึ่งเป็นเรื่องของความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มชน (1+2 vs 3+4)

2. เมื่ออ่านพฤติกรรมของตัวละครในแต่ละแถวจากซ้ายไปขวา แถวที่ 1 จะมีความหมายตรงข้ามกับแถวที่ 2 และแถวที่ 3 จะมีความหมายตรงข้ามกับแถวที่ 4 ดังนั้น แถวที่ 1 ที่แสดงให้เห็นการยอมรับกันภายในกลุ่มชน จะตรงข้ามกับแถวที่ 2 ที่แสดงให้เห็นการขัดแย้งกันภายในกลุ่มชน ส่วนแถวที่ 3 ซึ่งเป็นพฤติกรรมของการขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน จะตรงกันข้ามกับแถวที่ 4 ที่เป็นเรื่องของ การยอมรับกันระหว่างกลุ่มชน (1 vs 2, 3 vs 4)

3. เมื่ออ่านพฤติกรรมของตัวละครในแต่ละแถวโดยอ่านข้ามแถว แถวที่ 1 กับแถวที่ 4 จะเป็นเรื่องของ การยอมรับกันภายในกลุ่มชนและระหว่างกลุ่มชน ส่วนแถวที่ 2 กับแถวที่ 3 จะเป็นเรื่องของ การปฏิเสธหรือการขัดแย้งกันภายในกลุ่มชนและระหว่างกลุ่มชน (1 vs 4, 2 vs 3)

4. เมื่อวิเคราะห์สองแถวแรกและสองแถวหลังอีกครั้งหนึ่งก็จะเห็นว่า แถวที่ 1 และแถวที่ 2 มีความหมายโดยรวมในเรื่องความสัมพันธ์กับคนในกลุ่มชน โดยแสดงการยอมรับ (+) ในแถวที่ 1 และแสดงการปฏิเสธ (-) ในแถวที่ 2 ส่วนแถวที่ 3 และแถวที่ 4 มีความหมายโดยรวมในเรื่องของความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มชน โดยแสดงการปฏิเสธ (-) ในแถวที่ 3 และแสดงการยอมรับ (+) ในแถวที่ 4 (1 vs 2, 3 vs 4)

กระบวนการทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ทั้ง 4 แดวข้างต้นนี้จึงสะท้อนให้เห็นความสงสัยลังเลใจหรือข้อขัดแย้งในใจของบรรพชนไทย กล่าวคือ แดวที่ 1 ซึ่งเป็นความรู้สึกเชิงบวก (+) คือการยอมรับภายในกลุ่มชน ด้วยเห็นว่า มนุษย์ล้วนเกิดมากจากฟ้าร่วมกัน แต่งานกันเองภายในกลุ่ม รักกัน และช่วยเหลือกันทั้งในเรื่องของข้าว และการสร้างเมือง กลับมีลักษณะตรงข้ามกับแดวที่ 2 ซึ่งเป็นความรู้สึกในอีกด้านหนึ่งซึ่งเป็นด้านลบ (-) กับคนภายในกลุ่ม ด้วยเห็นว่าแม้คนทั้งหลายจะเป็นคนกลุ่มเดียวกันและมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันดังที่ปรากฏในแดวที่ 1 ก็ตามแต่คนในกลุ่มชนก็ยังมียึดมั่นหนึ่งที่ขัดแย้งหรือทำร้ายกันเอง ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการกอบโกยข้าว ทะเลาะกันเรื่องข้าว และเรื่องอื่น ๆ ทำร้ายพ่อแม่ ตัดสินความไม่เป็นธรรม หรือแข่งขันกันและเอาชนะด้วยกลอุบาย แดวที่ 1 และแดวที่ 2 จึงเป็นความรู้สึกสองด้านที่บรรพชนไทยเคลือบแคลงสงสัยคนในกลุ่มเดียวกันว่าจะรักกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือจะทะเลาะขัดแย้งกันกันแน่

ในแดวที่ 3 ความรู้สึกเชิงลบ (-) ที่ถ่ายทอดผ่านกระบวนการทัศน์ของพฤติกรรมสัญลักษณ์ที่สะท้อนการขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชน ไม่ว่าจะเป็นการรบกันเพื่อแย่งชิงดินแดน พระบรมธาตุ พระพุทธรูป หรือทำสร้างเจดีย์แข่งกัน ก็มีนัยถึงความขัดแย้งว่าชนกลุ่มต่าง ๆ นั้นต่างปฏิเสธ ขัดแย้ง กับชนกลุ่มอื่น ๆ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับแดวที่ 4 ก็จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ กลับมีลักษณะที่ตรงกันข้ามกับแดวที่ 3 คือกลุ่มชนต่าง ๆ สามารถยอมรับกันและกันได้ (+) ทั้งจากการที่เชื่อว่า กษัตริย์และพลเมืองของชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นพี่น้องกัน นับถือพระญา รัชมังกราชและขุนเจืองร่วมกัน มีการแต่งงานปะปนกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ทำไมตรีกัน ตลอดจนหันมายอมรับนับถือพุทธศาสนาาร่วมกัน แดวที่ 3 และแดวที่ 4 จึงเป็นความรู้สึกสองด้านที่สะท้อนข้อสงสัยกลางแคลงใจว่า กลุ่มชนต่าง ๆ เหล่านั้นแท้จริงแล้วปฏิเสธหรือยอมรับซึ่งกันและกัน

ดังนั้น ถ้าเลือกแดวที่ 1 คือยอมรับความสัมพันธ์กับคนภายในกลุ่ม ก็จะเกิดความรู้สึกขัดแย้งกับแดวที่ 2 ที่เห็นว่าแท้จริงแล้วคนในกลุ่มก็มีความขัดแย้งกัน และหากเลือกแดวที่ 4 ที่เป็นการยอมรับความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มก็จะเกิดความรู้สึกขัดแย้งกับแดวที่ 3 ที่เห็นว่าชนกลุ่มต่าง ๆ นั้นก็มีความขัดแย้งกันเช่นกัน จึงเกิดความสับสนไม่แน่ใจในเรื่องของความสัมพันธ์ของคนภายในกลุ่มและความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่ม

ด้วยการอ่านกลับไปกลับมาตามวิธีการข้างต้นนี้ จึงทำให้ค้นพบปมปัญหาขัดแย้งในใจของบรรพชนไทยที่มีลักษณะกลับไปกลับมาอย่างสุดขั้วว่า ความสัมพันธ์กับคนภายในกลุ่มชนและความสัมพันธ์กับคนต่างกลุ่มชนของผู้คนในดินแดนแถบนี้ นั่น แท้จริงแล้วเป็นความสัมพันธ์เชิงบวก (+) หรือความสัมพันธ์เชิงลบ (-) กันแน่ ความคิดกลับไปกลับมาเช่นนี้จึงพอจะสรุปได้ว่า การที่ดินแดนไทย-ไทน์เป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติพันธุ์ต่าง ๆ อย่างหลากหลายนั้น บรรพชนไทยซึ่งมีความเชื่อว่าผู้คนที่อยู่ในดินแดนแถบนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกันดังที่ปรากฏเรื่องราวในตำนานสร้างโลก ได้เกิดปมปัญหาขัดแย้งในใจว่า โดยแท้จริงแล้วผู้คนในดินแดนแถบนี้เป็น

คนกลุ่มเดียวกันตามเรื่องราวที่ปรากฏในตำนานปรัมปราหรือเป็นคนต่างกลุ่มกันแน่ เนื่องจากคนในกลุ่มเดียวกันเองและคนต่างกลุ่มก็แสดงให้เห็นว่าผู้คนมีทั้งการยอมรับซึ่งกันและกัน (+) และการขัดแย้งกัน (-) จึงกล่าวได้ว่า ความรู้สึกแบ่งเขาแบ่งเราซึ่งเกิดขึ้นมาภายหลังได้ทำให้บรรพชนไทยเกิดข้อขัดแย้งในใจในเรื่องของการสร้างความสัมพันธ์กับคนภายในกลุ่มและคนต่างกลุ่ม สารสำคัญ หรือ ปมปัญหาขัดแย้งในใจของบรรพชนไทยในประเด็นนี้จึงเป็นเรื่องของความลังเลสงสัยว่า **ผู้คนในดินแดนแถบนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือเป็นคนต่างกลุ่มกัน**

โดยสรุป การศึกษาสารสำคัญจากกระบวนการทัศน์ของตัวละครและพฤติกรรมสัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทยในบทนี้ ทำให้เห็นว่า เมื่อนำตัวละครซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายในตำนานปรัมปราไทยมาพินิจในเชิงกระบวนการทัศน์ แถน ปู่-ย่า ขวัญข้าว กบ และผีประเภทต่าง ๆ จัดอยู่ในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อดั้งเดิม กลุ่มคนซึ่งอาจจำแนกโดยชาติพันธุ์เป็น ลัวะ(ละว้า) ขอม (กรอม) มอญ (เมงคบุตร) ขาง (กะเหรี่ยง) คนไต (ไท) ม่าน มูเซอ ฮ่อ ฯลฯ หรือจำแนกโดยเพศสภาพ และอื่น ๆ จัดอยู่ในกระบวนการทัศน์ของชนกลุ่มต่าง ๆ ส่วนตัวละครที่เป็นพุทธศาสดาหรือจักรพรรดิราช พุทธสาวก และพุทธอุปัฏฐาก จัดอยู่ในกระบวนการทัศน์ของความเชื่อทางพุทธศาสนา ทั้งนี้เมื่อพินิจในเรื่อง “ตัวเชื่อม” ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญขององค์ประกอบหนึ่งตามวิธีการศึกษาด้านานปรัมปราเชิงโครงสร้างของเลวี-สเตราส์ พบว่า ตัวละคร คือ ฤๅษี นาค ยักษ์ เทวดา กวาง/ เนื้อทราย ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมดังกล่าว เพราะนอกจากจะมีความหมายเกี่ยวข้องกับการเป็นชนพื้นเมืองแล้ว ยังมีลักษณะที่กำกวมระหว่างความเป็นฝ่ายผีกับความ เป็นฝ่ายพุทธ ซึ่งเป็นกระบวนการทัศน์ที่มีความตรงข้ามกันในตำนานปรัมปราไทยอีกด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อนำพฤติกรรมของตัวละครต่าง ๆ มาพิจารณาปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อกัน พบว่า พฤติกรรมสัญลักษณ์ที่พบซ้ำ ๆ จำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับทางความเชื่อทางศาสนา กลุ่มหนึ่ง และกลุ่มที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับกันของกลุ่มชนต่าง ๆ อีกกลุ่มหนึ่ง เมื่อนำพฤติกรรมสัญลักษณ์ในกระบวนการทัศน์ต่าง ๆ มาอ่านตามแนวทางของเลวี-สเตราส์ พบว่า กลุ่มที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับทางความเชื่อทางศาสนา สะท้อนให้เห็นสารสำคัญอันเป็นปมปัญหาขัดแย้งที่เกิดขึ้นในใจของบรรพชนไทยว่า ในช่วงที่พุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในดินแดนไทยนั้น บรรพชนไทยเกิดข้อขัดแย้งว่า **ควรจะนับถือผีต่อไปหรือจะหันมานับถือพุทธศาสนา** ส่วนกลุ่มที่แสดงความขัดแย้งและการยอมรับกันของกลุ่มชนต่าง ๆ นั้น สะท้อนให้เห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในดินแดนแถบนี้ทำให้บรรพชนไทยเกิดปมปัญหาขัดแย้งในใจว่า **ผู้คนในดินแดนแถบนี้เป็นคนกลุ่มเดียวกันหรือต่างกลุ่มกันแน่** อันเป็นการสะท้อนให้เห็นความลังเลใจของบรรพชนไทยในการสร้างสานความสัมพันธ์ทั้งกับคนในกลุ่ม

และคนต่างกลุ่ม ดังนั้น การวิเคราะห์สารสำคัญจากกระบวนการของตัวละครและพฤติกรรม
สัญลักษณ์ในตำนานปรัมปราไทยในบทนี้จึงนำสู่การล่วงรู้ว่าบรรพชนไทยเกิดความขัดแย้งในใจ
ในเรื่องของการเลือกรับนับถือศาสนาประการหนึ่ง และความรู้สึกเป็นเขาเป็นเราของผู้คนใน
ดินแดนแถบนี้อีกประการหนึ่งนั่นเอง